



**T.C.**

**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ARAP EDEBİYATINDA EŞKIYA ŞAİRLER**

**(CAHİLİYE DÖNEMİNDEN İLK ABBASÎLER DÖNEMİNE KADAR)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Adem DOĞAN**

**(Enstitü No: 132202125)**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 14/04/2015**

**Tezin Savunulduğu Tarih : 24/04/2015**

**Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. İbrahim USTA (BÜ)**

**Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Kenan DEMİRAYAK (AÜ)**

**Doç. Dr. Nusrettin BOLELLİ (BÜ)**

Yrd. Doç. Dr. İbrahim USTA danışmanlığında, Adem DOĞAN'IN hazırladığı "Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler" konulu bu çalışma 24/04/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. İbrahim USTA

İmza 

Üye: Prof. Dr. Kenan Demirayak

İmza 

Üye: Doç. Dr. Nusrettin Bolelli

İmza 

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda yapıldığını ve Enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylıyorum.

..... İmza  
Enstitü Müdürü

## **BEYAN**

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

**Adem DOĞAN**

**24/04/2015**

## İÇİNDEKİLER

<b>İÇİNDEKİLER</b> .....	<b>IV</b>
<b>ÖNSÖZ</b> .....	<b>VIII</b>
<b>ÖZET</b> .....	<b>IX</b>
<b>ABSTRACT</b> .....	<b>X</b>
<b>KISALTMALAR</b> .....	<b>XI</b>
<b>GİRİŞ</b> .....	<b>1</b>
Araştırmanın Konusu .....	1
Araştırmanın Önemi.....	1
Araştırmanın Amacı .....	1
Araştırmanın Yöntemi .....	2
Araştırmanın Kaynakları .....	2
Araştırmanın İçeriği .....	6
<b>I. BÖLÜM: EŞKIYALIĞIN TARİHSEL SÜRECİ VE TANIMI</b> .....	<b>8</b>
1.1. Tarihsel Süreç .....	8
1.2. Eşkiya Kelimesinin Tanımı.....	11
1.2.1. Eşkiyalığın Sözlük ve İstilahî Anlamı .....	11
1.2.2. Arap Dilinde Eşkiya Kelimesinin Karşılığı: Su'lûk .....	12
<b>II. BÖLÜM: CAHİLİYE DÖNEMİNDE EŞKIYA ŞAİRLER HAREKETİ</b> .....	<b>14</b>
2.1. Cahiliye Döneminin Sosyal, Siyâsî ve Ekonomik Durumu .....	14
2.2. Dönemin Meşhur Eşkiyaları ve Şiirleri .....	22
2.2.1. Ekonomik Nedenlerden Dolayı Eşkiya Olanlar .....	22
2.2.1.1 'Urve b. el-Verd (ö.m. 594).....	23
2.2.1.2. el-A'lam el-Huzelî (ö.m.VII. a.).....	25
2.2.1.3. Cahder b. Dubey'a b. Kays (ö.m. 510).....	26
2.2.1.4. Sahr el-Ğayy (ö.m.VII. a.).....	27
2.2.1.5. 'Abdi Yeğûs el-Hârisî (ö.m. 584) .....	29
2.2.1.6. 'Amr b. Berâke el-Hemedânî (ö.m. 632).....	29
2.2.1.7. 'Amr b. 'Aclân (ö.m.VI. a.).....	30
2.2.1.8. Mâlik b. Harîm el-Hemedânî (ö.m. VI. a.).....	32
2.2.2. Sosyal Hayatta Hor Görülen Melezler .....	33

2.2.2.1. Suleyk b. es-Suleke (ö.m. 605).....	33
2.2.2.2. eş-Şenferâ el-Ezdî (ö.m. 510).....	35
2.2.2.3. Taabbeta Şerran (ö.m. 530).....	37
2.2.3. Kabilelerinden Kovulanlar.....	39
2.2.3.1. İbn el-Hidâdiye (ö.m. 612).....	40
2.2.3.2. Hâciz b. ‘Avf el-Ezdî (ö.m.VI. a.).....	41
<b>III. BÖLÜM: SADRU’L-İSLAM DÖNEMİNDE EŞKIYA ŞAİRLER HAREKETİ.....</b>	<b>44</b>
3.1. Sadru’l-İslam Döneminin Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Durumu.....	44
3.2. Sadru’l-İslam Döneminde Eşkîyalığın Azalma Sebepleri.....	50
3.2.1. Ekonomik Düzelmeye.....	50
3.2.2. Cezâî Müeyyide.....	53
3.3. Dönemin Meşhur Eşkîyaları ve Şiirleri.....	54
3.3.1. Ebû Hirâş el-Huzelî (ö.m.636).....	55
3.3.2. Ebû Cundeb el-Huzelî (ö.m. VII. a.).....	57
3.3.3. el-Ebih b. Temîm el-Huzelî (ö.m.VII. a.).....	58
3.3.4. ‘Urve b. Murre el-Huzelî (ö.m. VII. a.).....	59
3.3.5. Fudâle b. Şureyk (ö.m.684).....	59
3.3.6. Yezîd b. es-Sikkîl el-‘Ukaylî (ö.m.VII. a.).....	60
3.3.7. Fur’ân b. el-A’raf et-Temîmî (ö.m. VII. a.).....	61
3.3.8. Ebu’t-Tamahân el-Kaynî (ö.m. 650).....	62
3.3.9. ‘Abde b. et-Tabîb (ö.m.645).....	64
<b>IV. BÖLÜM: EMEVÎLER DÖNEMİNDE EŞKIYA ŞAİRLER HAREKETİ.....</b>	<b>66</b>
4.1. Emevîler Döneminin Sosyal, Siyâsî ve Ekonomik Durumu.....	66
4.2. Dönemin Meşhur Eşkîyaları ve Şiirleri.....	73
4.2.1. Siyâsî Eşkîya Şairler.....	73
4.2.1.1. Ebu’l-Hardebe el-Mâzinî (ö.m. 679).....	73
4.2.1. 2. ‘Abdullah b. el-Haccâc es-Sa’lebî (ö.m.708).....	75
4.2.1. 3. ‘Ubeydullah b. el-Hurr el-Ca’fî (ö.m.687).....	76
4.2.1. 4. ‘Ayyâş ez-Zabî (ö.m.VII. a.).....	78
4.2.2. Suçlu Eşkîya Şairler.....	78
4.2.2.1. el-Kattâl el-Kilâbî (ö.m.689).....	79
4.2.2.2. el-Kattâl el-Bâhilî (ö.m.VII. a.).....	81
4.2.2.3. el-Hayrudân b. Hattâr (ö.m.VII. a.).....	81

4.2.3. Kabilelerinden Kovulan Eşkîya Şairler.....	82
4.2.3.1. el-Huteym el-Mahrezî el-'Uklî (ö.m.718).....	82
4.2.3.2. Mes'ûd b. Harşe et-Temîmî (ö.m.VIII. a.).....	83
4.2.3. 3. 'Ubeyd b. Eyyûb el-'Anbarî (ö.m.VIII. a.).....	84
4.2.3.4. Ya'lâ el-Ahval el-Yeşkurî (ö.m.710).....	85
4.2.4. Yoksul Eşkîya Şairler .....	86
4.2.4.1. Ebû Naşnâş et-Temîmî (ö.m.VII. a.).....	87
4.2.4.2. Tevbe b. el-Humeyyir (ö.m.704).....	88
4.2.4.3. Mâlik b. er-Reyb et-Temîmî (ö.m.680).....	90
4.2.4.4. Cahder b. Mâlik el-Hanefî ( ö.m.718).....	92
4.2.4.5. es-Semherî el-'Uklî (ö.m.VII. a.).....	93
4.2.4.6. Tamahân b. 'Amr el-Kilâbî (ö.m.700).....	95
4.2.4.7. Şebîb b. Kureyb et-Tâî (ö.m.VII. a.).....	96
4.2.4.8. Eymen el-'Ukaylî (ö.m.VIII. a.).....	96
4.2.4.9. Ebû Latîfe el-'Ukaylî (ö.m.VII. a.).....	97
4.2.4.10. Telîd el-Dabî (ö.m.VIII. a.).....	98
4.2.4.11. el-Cerenfes b. 'Abde (ö.m.VIII. a.).....	99
4.2.4.12. Cüreyye b. el-Eyşem (ö.m.VII. a.).....	100
4.2.4.13. Sa'ad b. Nâşîb (ö.m.728).....	100
4.2.4.14. Suleymân b. 'Ayyâş (ö.m.VII. a.).....	101
4.2.4.15. Şezâz ez-Zabî (ö.m.680).....	102
4.2.4.16. 'Abdullah b. Sebre el-Hureşî (ö.m.VII. a.).....	103
4.2.4.17. 'Ubeyd b. 'Ayyâş el-Bekrî (ö.m.VIII. a.).....	104
4.2.4.18. 'Arkal b. el-Huteym b. el-'Uklî (ö.m.VIII. a.).....	105
4.2.4.19. 'Utarid b. Kurân el-Hanzelî (ö.m.718).....	106
4.2.4.20. el-'Attâf el-'Ukaylî (ö.m.VIII. a.).....	107
4.2.4.21. Gaylân b. er-Rebî' (ö.m.VIII. a.).....	108
4.2.4.22. Mukâtil b. Rebbâh (ö.m.VIII. a.).....	109
<b>V. BÖLÜM: ABBASÎLER DÖNEMİNDE EŞKİYA ŞAİRLER HAREKETİ .....</b>	<b>110</b>
5.1. Abbasîler Döneminin Sosyal, Siyâsî ve Ekonomik Durumu .....	110
5.2. Dönemin Meşhur Eşkîyaları ve Şiirleri .....	117
5.2.1. Muhadram Eşkîya Şairler.....	117
5.2.1.1. Karrâd b. 'Ayyâr (ö.m.777).....	117

5.2.1.2. Ca'fer b. 'Uble el-Hârisî (ö.m.762).....	118
5.2.1.3. el-Uhaymir es-Sa'dî (ö.m.787).....	119
5.2.2. Silahlı Eşkîya Şairler .....	121
5.2.2.1. Bekr b. en-Naddâh (ö.m.808).....	121
5.2.2.2. Ebu'n-Nidâ (ö.m.VIII. a.).....	123
5.2.3. Fakir Eşkîya Şairler (Hicivciler).....	124
5.2.3.1. İsmail b. İbrahim b. Hamdeviyye ( ö.m.784) .....	124
5.2.3.2. Ebu'l-Abbâs b. el-'Ummânî (ö.m.842) .....	126
5.2.3.3. Ebu'ş-Şemakmak (ö.m.795).....	127
5.2.3.4. Ebû Firavûn es-Sâsî (ö.h.II. a.).....	128
5.2.3.5. Ebu'l-Muhaffef (ö.m.IX. a.).....	129
5.2.3.6. 'Abbâs b. Tarhân (ö.m.947) .....	131
5.2.4. Hırsız Eşkîya Şairler .....	132
5.2.4.1. Osman el-Hayyât (ö.m.IX. a.) .....	132
5.2.4.2. 'Amr b. Hedîr (ö.m.X. a.).....	133
5.2.5. Tufeylî Eşkîya şairler.....	134
5.2.5.1. Tufeyl b. Zellâl (ö.m.IX. a.) .....	134
5.2.5.2. Osman b. Derrâc (ö.m.IX. a.) .....	135
5.2.6. Şattâr Ve Ayyâr Eşkîya Şairler.....	136
5.2.6.1. İshâk b. Halef el-Hanefî (ö.m.845) .....	137
5.2.6. 2. Ahnef el-Ukberî (ö.m.995).....	138
5.2.6. 3. Mus'ir b. el-Muhelhil (ö.m.1000) .....	139
5.2.6. 4. el-Huseyin b. Ahmed el-Haccâc (ö.m.1001) .....	140
<b>SONUÇ.....</b>	<b>142</b>
<b>KAYNAKÇA.....</b>	<b>146</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>	<b>152</b>

## ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda “ Arap Edebiyatında Eşkîya Şairler” konusunu ele aldık. Çalışmamız Cahiliyye döneminden başlayarak Sadru'l-İslam dönemi, Emevîler dönemi ve ilk Abbasîler dönemi ile son bulmaktadır. Çalışmamızın hareket noktası eşkîya şairler olduğu için her dönemde eşkîyalık hareketlerini doğurabilecek siyâsî, ekonomik ve sosyal sebeplerine kısaca değinmeye çalıştık. Bu durumların eşkîya hareketinin doğmasında önemli ölçüde etkili olduğunu göstermeye çalıştık.

Eşkîya şairlerin şiirlerine örnekler verirken öncelikle bu şiirlerin eşkîyalık faaliyetleri ile bağlantılı olmasına özen gösterdik. Ancak bazı eşkîya şairlerin eşkîyalık ile ilgili şiirlerine rastlayamadık. Çünkü bu konu ile ilgili şiirleri ya zamanla kaybolmuştur ya da şâir bu konu ile ilgili şiir söylememiştir. Bu durumda eşkîya şâirin başka temaları işleyen şiirlerini örnek olarak verdik.

Çalışmamızda Cahiliye döneminde 13, Sadru'l-İslam döneminde 9, Emevîler döneminde 33 ve Abbasîler döneminde 19 olmak üzere toplamında 74 eşkîya şâirin biyografisini inceledik. Bu biyografileri ele alırken bazı eşkîya şairlerin birden çok dönemde yaşadıklarına şahit olduk. Bu eşkîya şairleri “muhadram eşkîya şairler” olarak isimlendirdik ve en son yaşadıkları dönemde ele alarak yaşadıkları diğer dönemler hakkında da bilgiler verdik.

Bu çalışmamda bana maddî-manevî her türlü desteği sağlayan danışmanım Yard. Doç. Dr. İbrahim Usta Bey'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu çalışmamda beni sürekli motive eden ve bana sabırla katlanan eşim Güllüzar DOĞAN'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Adem DOĞAN  
BİNGÖL-2015



## ÖZET

Arap yarımadasında Cahiliye döneminden ilk Abbasîler dönemine kadar toplumdaki siyâsî, sosyal ve ekonomik durumların yarattığı problemler sonucunda eşkıya şairler türemiştir. Bu eşkıyalardan bazıları ortak mülkiyeti ve sosyal adaleti savunmuşlar ve elde ettiklerini fakirlerle paylaşmışlardır. Diğer bir kısmı ise daha çok kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. Çölü mesken tutan bu eşkıya şairler düşüncelerini gerçekleştirmek için zenginlere ve ticaret kervanlarına baskın düzenlemişlerdir. Sadru'l-İslam döneminde İslamiyet'in gelişiyle birlikte toplumda gerçekleştirilen iyileştirmeler sonucunda eşkıyalık hareketlerinde önemli ölçüde bir yavaşlama olmuşsa da Emevîler ve Abbasîler döneminde tekrar yükselişe geçmiştir. Bu çalışmada Cahiliye döneminde ortaya çıkan, Sadru'l-İslam döneminde yavaşlayıp Emevîlerle birlikte tekrar hortlayan ve Abbasîler döneminde farklı bir mecrada devam eden eşkıya şairler hareketi incelenmiş, biyografileri hakkında bilgi verilerek şiirlerinden örnekler verilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Eşkîya şairler, Arap şiiri, Arap Edebiyatı

## **ABSTRACT**

### **Bandit Poets in Arabic Literature**

In Arabian Peninsula, bandit poets were derived as a result of problems which are created by political, social and economical situations in society from Ignorance period to the first Abbasids period. Some of these bandits defended collective ownership and they shared what they got with poor people. Another part of them acted more according to their own benefits. These bandit poets who dwelled the desert raided to rich people and trade caravans to make their own thoughts real. Although there was substantially a deceleration in banditry movement as a result of restoration which is carried out in society with the advent of Islam in Sadru'l Islam period, it passed on the rise again in the Umayyads and the Abbasids period. In this study, bandit poets movement which occurred in Ignorance period and slowed down in Sadru'l Islam period, resurged with the Umayyads and continued in a different conduit in the Abbasids period was examined and some examples of their poems were given by giving information about poets' biographies.

**Key Words:** Bandit poets, Arabic Poetry, Arabic Literature

## KISALTMALAR

- a. : Asır  
A.g.e. : Adı geçen eser  
A.g.m. : Adı geçen makale  
Ay. : Aynı yer  
b. : bin  
Bkz. : Bakınız  
bnt. : bint  
Çev. : Çeviren  
D.Ü.İ.F. : Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi  
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi  
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı  
h. : Hicrî  
K.Ü.S.B.D.: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi  
m. : Milâdî  
M.Ü. İ.F. : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi  
MEB : Milli Eğitim Basımevi  
ö. : Ölümü  
s. : Sayfa  
S.B.D. : Sosyal Bilimler Dergisi  
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı  
trhz. : Tarihsiz  
TTK : Türk Tarih Kurumu  
vb. : Ve benzeri  
vd. : Ve diğerleri  
Yay. : Yayınları  
yy. : Yayın yeri yok

## **GİRİŞ**

### **Araştırmanın Konusu**

Bu çalışmanın konusunu Cahiliye Döneminden ilk Abbasîler dönemine kadar Arap toplumunda hem Arap şiiri açısından önem arz eden, hem de arkasında birçok amilin etkili olduğu toplumsal bir sorun olarak varlığını devam ettiren “Arap Edebiyatında Eşkîya Şâirler” oluşturmaktadır.

### **Araştırmanın Önemi**

Genel olarak eşkıyalık hareketleri üzerinde iki farklı bakış açısı vardır. Birincisine göre eşkıyalar güçlülere karşı zayıfları korumaktadırlar. Bunların belli başlı özellikleri vardır. Öncelikle bu kişi isteyerek eşkıya olmamıştır. Kendisine bir haksızlık yapılmıştır ya da kendisi toplumdaki yanlışları düzeltmekle görevlidir. Diğer görüşe göre ise Eşkîyalık, haksızlığa karşı direnişten ziyade, halkı ezme ve basit çıkarlar peşinde koşmak olarak görülür. Bu bağlamda Arap yarımadasında ortaya çıkan eşkıyalık hareketlerini incelediğimizde her iki tür eşkıyalığın mevcut olduğunu görmekle birlikte Arap toplumunda eşkıyalığın bireysel bir kötülük, bir eğilim olmaktan ziyade birçok amilin etkili olduğu toplumsal bir sorun olarak ortaya çıktığına şahit olduk. Bu çalışmada bu amiller bulunup ortaya konulmaya çalışıldı. Böylece Cahiliye döneminden ilk Abbasîler dönemine kadar toplumsal sorunlardan biri olan eşkıyalık hareketlerine ışık tutulmaya çalışıldı.

### **Araştırmanın Amacı**

Bu konu ile ilgili daha önceki çalışmalara baktığımızda Cahiliye döneminden İlk Abbasîler dönemine kadar önemli bir olgu olarak karşımızda duran eşkıyalık hareketinin, tespit edebildiğimiz kadarıyla, kapsamlı bir şekilde ele alınıp incelenmemiştir. Bu eşkıyalar ile ilgili biyografi kitaplarında kısaca açıklamalar yapılmış, şiirlerine örnekler verilmiştir. Ancak bu eşkıyalar ile ilgili herhangi bir tasnife girilmemiş ya da bu hareketleri doğurabilecek siyâsî, sosyal ve ekonomik sebepleri üzerinde yeterince durulmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada başlıca hedefimiz eşkıyalığın tarihsel sürecinden ve tanımından

başlayıp bu hareketleri doğuran siyâsî, sosyal ve ekonomik sebeplerine eğilmek ve bu eşkıyaları belli bir tasnife tutup biyografileri üzerinde durmak olmuştur.

### **Araştırmanın Yöntemi**

Bu çalışmada sadece Arap Edebiyatında Eşkîya şairlerin biyografilerine ve şiirlerine yer vermekle yetinilmedi. Bu eşkıya hareketlerin ortaya çıkması için adeta bir bataklık görevi gören dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik sorunları tarihsel bilgiler ışığında tahlil edilerek bu durumlara ışık tutuldu. Daha sonra eşkıya şâirlerin biyografilerine geçilerek birincil kaynaklara öncelik verilmek üzere çeşitli kaynaklara başvuruldu. Toplanan bilgiler düzenli bir şekilde harmanlanarak en sonda da bir dipnot ile belirtildi. Ayrıca bu eşkıya şâirlerin eşkıyalık ile ilgili şiirlerinden de örnekler verilerek ayrı bir dip not ile belirtildi. Eşkîyalık hareketleri çeşitli sebeplere bağlı olarak ortaya çıktığından her dönem ile ilgili gruplandırmalar yapılarak her bir eşkıya kendi grubu içinde değerlendirildi. Bu eşkıya şairlerin yaklaşık ölüm tarihleri de verilmeye çalışıldı. Bunun mümkün olmadığı yerlerde ise yaşadıkları asır yaklaşık olarak tespit edilmeye çalışıldı.

### **Araştırmanın Kaynakları**

Ebu'l-Ferec, Ali b. Hüseyin el-İsfahânî el-İsfahânî (ö.h.356) , *Kitâbu'l-Eğânî*: Eser Emevî devrinde ve Abbasîlerin ilk dönemlerinde yaşayan şarkıcı ve bestekârlarla bunların şarkı ve bestelerini konu edinmiştir. Eser aynı zamanda şiir, şiirin vezni, şairin ve bestekârın hayatı ve diğer edebî malzeme bakımından zengin bir içeriğe sahiptir. Eser sahip olduğu şiir ve şairlerin biyografileri açısından çalışmamız için zengin bir kaynak teşkil etmiştir.

İbn Kuteybe (ö.m. 889), *eş-Şi'r ve 'ş-şu'arâ*: Bu eser başlangıçtan h.III asrın ortalarına kadar gelen şairlerin hal tercümelerine dair bilgiler ve şiirlerinden örnekler içerir. Bu zengin içeriği ile çalışmamızdaki şairlerin biyografileri ve şiirleri hakkında muazzam bir kaynak teşkil etmiştir.

Hayreddîn ez-Ziriklî (ö.m.1976), *el-A'lâm, Kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ' min'el-'Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn*: Eserde cahiliye döneminden günümüze kadar yaşamış İslam dünyasına mensup ediplere, şairlere, İslam kültürü ile ilgilenenlere yer verilmiştir. Ayrıca Arap dili ve İslâmî alanlarda uğraş veren

müsteşriklerle birlikte halifelere, mezhep imamlarına, kadılık ve vezirlik gibi yüksek mevki sahibi önemli şahsiyetlere, belli bir sanat dalında şöhret olanlara, arkalarında önemli eser bırakanlara ve kendilerinden çokça bahsedilen tarihî kişiliklere de yer verilmiştir. Eser şair biyografileri açısından çalışmamız için yararlanılan bir kaynak olmuştur.

el-Hatîp et-Tebrîzî (ö.m.1109), *Şerhu dîvânu'l-hamâse*: Ebû Temmâm'ın (ö.m.846) konularına göre düzenlediği antolojinin şerhidir. Bu eserde birçok şair ve şiirlerine yer verilmiştir. Çalışmamızda bu eserdeki şair biyografilerinden ve şiirlerinden istifade ettik. Özellikle şiirlerin şerhlerinde başvurduğumuz bir kaynak olmuştur.

Yâkût el-Hamevî (ö.m.1228), *Mu'cemu'l-buldân*: Bu eser harf sırasına göre yazılmış geniş ve mükemmel bir coğrafya lügatidir. Sekiz ciltten meydana gelen bu eserin birinci cildinde beş bölümlük bir girişten sonra harf sırasına göre coğrafi isimleri anlatmaya başlamıştır. Bu eserde aynı zamanda bilgi verilen beldenin kısa tarihçesi ve burada yaşamış olan âlimlerin hayat hikâyelerine de yer verilmiştir. Eserden ihtiva ettiği şiir ve tarihi yerler açısından istifade ettik.

Ahmed b. Muhammed b. 'Abdirabbih el-Endülüsî (ö.h.328), *el-'İkdu'l-ferîd*: Eser doğu İslam dünyasına ait bilgileri Endülüslülere aktarmak amacıyla yazılmakla birlikte Endülüs Emevîlerinin tarihine de değinmiştir. Eser birçok alanda bilgi ihtiva etmektedir. Çalışmamız açısından ihtiva ettiği şairler ve onların şiirleri bakımından faydalı olmuştur.

Affî Abdurrahmân, *Mu'cemu's-şu'arâu'l-'Abbasiyyîn*: Eser Abbasî dönemi şairlerini ele almıştır. Daha önce tarafımızdan tespit edilen eşkıya şairler bu eserden araştırılarak şair biyografileri ile ilgili malumatlar elde edilmiştir.

'Azîze Fevvâl Bâbetî, *Mu'cemu's-şu'arau'l-câhiliyyîn*, *Mu'cemu's-şu'arau'l-muhadramîn ve'l-Emevîyyîn*: Bu eserler iki ayrı kitap halinde Cahiliye, Sadru'l-İslam ve Emevî dönemi şairlerini ele almaktadır. Önceden isimleri belirlenen eşkıya şairler bu eserlerden bulunarak hakkında bilgiler elde edilmiştir.

Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Cahiliye Dönemi)*, *Arap Edebiyatı Tarihi (Sadru'l-İslam Dönemi)*, *Arap Edebiyatı Tarihi (Emeviler Dönemi)*: Bu eser üç ayrı cilt halinde Cahiliye, Sadru'l-İslam ve Emevîler dönemi olmak üzere Arap Edebiyatı tarihini ele almaktadır. Bu eserde eşkıya şairlere “Yağmacı Şairler” adı altında ayrı bir

bölüm halinde kısaca değinilmiştir. Ayrıca bu eşkıya şairler, kendi dönemlerinde sınıflara ayrılmıştır. Bu eserden eşkıya şairlerin isimlerinin, dönemlerinin ve gruplarının tespitinde büyük ölçüde faydalanılmıştır.

‘Abdulmu’în el-Melûhî, *Eş’âru’l-lusûs ve ahbâruhum*: Eser Sadr’ul-İslam döneminden Abbassîler dönemine kadar eşkıya şairlerin şiirlerine ve hayat hikâyelerine yer vermiştir. Kitap şair biyografileri ve şiirleri hakkında bize yardımcı olmuştur.

‘Abdi ‘Avn er-Revdân, *Mevsû’atu şu’arâu sadru’l-islam ve’l-‘asru’l-Emevî, Mevsû’atü şu’arâu’l-‘asri’l-câhilî, Mevsu’atü Şü’arâi’l-‘asri’l-‘Abbasî*: Üç ayrı kitap halinde olan bu eserler kendi dönemlerindeki şairlerin biyografilerini ele almıştır. Bu eserlerden Cahiliye, Sadr’ul-İslam, Emevî ve Abbassîler dönemi eşkıya şairlerin biyografilerinden faydalanılmıştır.

‘Abdulhalîm Hafnî, *Şi’ru’s-Sa’âlik, menhecuhû ve hasâisuhû*: Bu eserde eşkıya şairler Câhiliyyûn, Muhadremûn ve İslamiyyûn olmak üzere üç bölüm altında ele alınmıştır. Eserde eşkıya şairlerin biyografilerine ve şiirlerinden örneklere yer verilmiştir. Eser aynı zamanda bu eşkıya şairlerin ortaya çıkış sebeplerini ve şiirlerinin özelliklerini de ele almaktadır. Eserden eşkıya şairlerin biyografileri ve şiirlerinden faydalanmanın yanında bu eşkıya şairlerin dönemlerinin tespitinde de faydalanılmıştır.

Hasan Ca’fer Nureddîn, *Mevsû’atü’ş-Şu’arâu’s-âlik, eş-Şü’arâu’s-sa’âlik min’el-‘asri’l-câhilî hattâ el-‘asri’l-hadîs*: Bu eserde cahiliye döneminden çağımıza kadar eşkıya şairler hakkında ansiklopedik bilgiler yer almaktadır. Eserde eşkıya şairlerin biyografilerine değinilmiş ve şiirlerinden örnekler verilmiştir. Eserde aynı zamanda eşkıya şairler, çeşitli dönemlere ayrılarak her şair kendi döneminde ele alınmıştır. Bu eser çalışmamızda bize zengin bir bilgi sağlamış ve aynı zamanda eşkıya şairlerin dönemlerinin belirlenmesinde yardımcı olmuştur.

Muhammed Nebîl Tureyfî, *Dîvânu’l-lusûs fi’l-‘asreyn: el-câhilî ve’l-islâmî*: Bu eserde, Cahiliye ve İslâmî dönemde yaşamış birçok eşkıya şairin şiirlerine ve biyografilerine değinilmiştir. Çalışmamızda bu eserdeki şiirlerden ve biyografilerden faydalandık. Ayrıca şiirleri Türkçeye tercüme etmede bu eserdeki şiir şerhlerinden büyük ölçüde faydalanmış olduk.

Muhammed Hamidullah (ö.m.2002), *İslam Peygamberi*: Eser Hz. Muhammed'in hayatından ve yaşadığı dönemin siyâsî, sosyal ve ekonomik durumundan bahseder. Bu eserden, Sadru'l-İslam döneminin siyâsî, sosyal ve ekonomik durumundan bahsederken faydalandık. Eser bu açıdan geniş bir malumat sağlamıştır.

Neşet Çağatay (ö.m.2000), *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*: Eser Cahiliye döneminin siyâsî tarihini, kültür ve medeniyetini ele almaktadır. Bu eser, çalışmamız açısından Cahiliye döneminin siyâsî, sosyal ve ekonomik durumunun genel bir çerçevesinin oluşturulmasında içerdiği bilgiler ile ışık tutmuştur.

Dr. Ph. K. Hitti (ö.m.1978), *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi*: Eser Cahiliye döneminden Osmanlıların son dönemine kadar İslamın siyâsî ve kültürel hayatını ele almıştır. Bu eserden Cahiliye, Sadru'l-İslam, Emevî ve Abbasî dönemlerinin siyâsî, sosyal ve ekonomik hayatının genel bir çerçevesini oluşturmada faydalanılmıştır.

Corcî Zeydan (ö.m.1914), *İslam Uygarlıkları Tarihi*: Eser ağırlıklı olarak Osmanlı öncesi İslam uygarlığı ve Arap halkları açısından zengin bir kaynak teşkil etmektedir. Günümüzde klasik bir İslam uygarlığı tarihi olarak kabul edilen bu kitap birçok dile çevrilmiş ve Oxford Üniversitesinden Türkiye'deki İlahiyat fakültelerine kadar birçok üniversitede ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu eserden, çalışmamızla ilgili olarak Sadru'l-İslam, Emevî ve Abbasî dönemlerinin siyâsî, sosyal ve ekonomik durumlarının tespitinde faydalanılmıştır.

Çalışmamızda geçen bazı şiiirlerin Türkçe çevirilerinde Ahmet Subhi Furat'ın *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI Asra Kadar)* ve Kenan Demirayak'ın, *Arap Edebiyatı Tarihi (Cahiliye Dönemi)*, *Arap Edebiyatı Tarihi (Sadru'l-İslam Dönemi)*, *Arap Edebiyatı Tarihi (Emeviler Dönemi)* adlı eserlerden alıntılar yapılmıştır. Ayrıca İbrahim Usta'nın *Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler* ve Kadri Yıldırım'ın *Cahiliyye Dönemi Arap Edebiyatında Su'lûk Şairler Hareketi* adlı makalelerinden istifade edilmiştir. Diğer taraftan bu eserlerdeki biyografik bilgilerden de faydalanılmıştır.

Çalışmamızda geçen Arapça Kelimelerin sözlük anlamları hakkında İbrâhîm Mustafâ 'nın başkanlık ettiği bir komisyon tarafından hazırlanan *el-Mu'cemu'l-Vasît* adlı Arapça-Arapça sözlüğe ve Türkçe kelimelerin sözlük anlamları hakkında bir komisyon



tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlük* (TTK) adlı esere bakılmıştır. Bazı kavramların terim anlamları hakkında ise Fikret Karaman'ın da yer aldığı bir komisyon tarafından hazırlanan *Dini Kavramlar Sözlüğü*, İbrahim Kâfi Dönmez'in *İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* ve Ahmed Emîn'in *es-Sa'leke ve'l-fetve fi'l-İslâm* gibi eserlerden faydalanılmıştır.

Çalışmamızda geçen ayetlerin çevirileri ile ilgili olarak Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili*, Muhammed Hamidullah'ın *İslam Peygamberi* ve Diyanet İşleri Başkanlığının *Kur'an-ı Kerim Meâli* gibi eserlerden yararlanılmıştır. Ayrıca bu ayetlerin tefsirinde Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* adlı eserinden faydalanılmıştır. Metinde geçen hadislerle ilgili olarak ise Ebû Dâvud'un *Sünen'i*, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'i* gibi eserlerden faydalanılmıştır.

### **Araştırmanın İçeriği**

Araştırmamız beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde eşkıyalığın tarihsel süreci ve tanımı üzerinde duruldu. Kavramsal olarak eşkıya, haramî, yağmacı, haydut vb. kelimeler arasından özellikle daha yaygın bir kullanıma sahip olmasından dolayı “eşkıya” kelimesi seçilmiştir. Ayrıca “eşkıya” kavramı ile Arapçadaki “su'lûk” kavramı karşılaştırılarak bu iki kelimenin anlamdaş oldukları sonucuna varılmıştır.

İkinci bölümde Cahiliye dönemi eşkıyalık hareketi ele alındı. “Cahiliye” kelimesinin tanımı yapıldıktan sonra eşkıyalık hareketlerini doğuran dönemin siyâsî, sosyal ve ekonomik açıdan genel bir fotoğrafı çıkarıldı. Daha sonra dönemin eşkıya şairleri gruplara ayrılarak tek tek değerlendirildi. Her eşkıya şairin örnek şiirlerine değinildi.

Üçüncü bölümde Sadru'l-İslam döneminin eşkıya hareketi ele alındı. İlk önce dönemin genel bir analizi yapılarak bu dönemde eşkıya hareketinin bir nebze de olsa azaldığı görüldü. Bu azalmanın sebepleri mercek altına alındı bu azalmanın temelinde İslam dininin getirmiş olduğu siyâsî, ekonomik ve sosyal iyileştirmelerin yer aldığı görüldü. Ayrıca bu eşkıya şairler aynı zamanda cahiliye dönemini de idrak ettikleri için “muhadram” şairler olarak isimlendirildi. Daha sonra dönemin eşkıya şairleri analiz edilerek şiirlerinden örnekler vermek kaydıyla bölüm sona erdirildi.

Dördüncü bölümde Emevîler dönemi eşkıya hareketi ele alındı. Önce eşkıya hareketini doğurabilecek dönemin siyâsî, ekonomik ve sosyal zemini hakkında bilgi verildi. Bilindiği gibi Emevîler dönemi cahiliye dönemi adet ve geleneklerine dönüşün olduğu bir dönemdir. Özellikle bu dönem cahiliye dönemi ile bazı açılardan benzerlik arz etmektedir. Bu şekilde dönemin genel bir fotoğrafı verildikten sonra eşkıya şairler dönemin şartlarına göre gruplandırılarak her eşkıya şair kendi grubu içinde değerlendirildi. Daha sonra bu eşkıya şairlerin şiirlerinden örnekler verildi.

Beşinci bölümde ise Abbasî dönemi eşkıya hareketi ele alındı. Kullandıkları yöntem ve araçlar açısından önceki dönemlerden tamamen farklı olarak ortaya çıkan eşkıya hareketinin ortaya çıkış sebepleri açısından diğer dönemlerden pek farklı olmadığı görülmektedir. Bu bölümde de önce dönemin siyâsî, sosyal ve ekonomik durumu araştırıldı. Bu durumların eşkıya hareketi üzerindeki etkisi izlendi. Daha sonra dönemin eşkıya şairleri kendi özel şartları açısından değerlendirilerek gruplara ayrıldı. Son olarak da dönemin eşkıya şairlerinin biyografilerine değinilerek şiirlerinden örnekler verildi. Sonuç bölümünde de genel bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırıldı.

## I. BÖLÜM: EŞKIYALIĞIN TARİHSEL SÜRECİ VE TANIMI

### 1.1. Tarihsel Süreç

Yaşadıkları coğrafi bölgeler ele alındığında dünyanın her yerinde eşkiyalara rastlamak mümkündür. Dünyanın kuzeyinde, güneyinde, Arap yarımadasında, Çin’de, Avustralya’da rastlanılabilir. Önceki tarım ve ilkel toplumlarından günümüzdeki kapitalist sisteme kadar hemen hemen her toplumda var olmuşlardır.<sup>1</sup> Tarih öncesi devirlerde de eşkiyalık örneklerine rastlanır. Eski Yunan’da kahramanlar ve yarı tanrılar inanişe göre eşkiyalar ve haydutlar ile mücadele etmişlerdir. Roma’nın yedi tepesinden biri olan Platium tepesi tam bir eşkiya yatağı idi. Roma’da cumhuriyet döneminde kaçak köleler, savaş kaybetmiş şehir halkları eşkiya gruplarına katılarak büyük bir topluluk meydana getirmiş ve İmparator Augustus’u kendileriyle savaşmak zorunda bırakacak kadar eşkiyalık faaliyetlerinde bulunmuşlardı. Germany ve Galya’daki geniş ormanlar da Ortaçağ boyunca eşkiyaların yatağı olmuştu. Derebeylerin şatoları halkın sığınağı idi. Bazen derebeyleri de eşkiyalık yaparlardı. Bu dönemde paralı askerler savaşın bitiminde eşkiya grupları meydana getirirlerdi. Bu durum Yüzyıl savaşları boyunca devam etmiştir.<sup>2</sup> Arap yarımadasına baktığımız zaman hayatın çok çetin geçtiği şartlarda dağlarda ve çöllerde yer tutmuş hırsız guruplarına rastlamaktayız. Bu eşkiya grupları çoğu zaman ekonomik sebeplerden dolayı ortaya çıkmışlardır.<sup>3</sup> Bunun yanında hor görülen köle çocukları ve kabilelerinden kovulan kişiler de eşkiyalığa yönelmişlerdir. Daha sonraları Arap devletinin merkezileşmesi sonucunda siyâsî ve suçlu eşkiyalar da tarih sahnesinde yerlerini almışlardır.<sup>4</sup>

Eşkiyalık faaliyetleri, merkezi devlet idaresinin dâhilî ve haricî sebeplerle zayıf düşmesiyle oluşan ekonomik ve sosyal krizlerin sonucunda meydana gelir. Devletin merkezi yapısında oluşan boşluklar haksızlıklara ve zulümlere sebebiyet verir. Bu durum

---

<sup>1</sup> Efkân Uzun, “Osmanlı Örneklemleri Üzerinden Sosyal Eşkiyalığa Bir Bakış”, TSA, Yıl: 10, sayı:3, Ankara 2006, s. 32.

<sup>2</sup> *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, “Eşkiyalık”, Sabah Gazetesi Yay. , yy. trhz. , VI, 415.

<sup>3</sup> İbrahim Usta, “Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/6 Spring 2014, p. 1063-1092, Ankara-Türkey, s.1066.

<sup>4</sup> İbrahim Usta, *a.g.m.* , s. 1077.

toplumlarda haksızlık ve başkaldırlara neden olur. Eşkîyalık hareketlerinin ortaya çıkmasında sadece sosyo-ekonomik etkenler etkili olmayabilir. Ahlakî ve psikolojik etkenleri de göz ardı etmemek gerekir. Örneğin meşhur olma, kısa yoldan zengin olma gibi etkenler söz konusu olabilir. Bunların yanı sıra iklimsel faktörler de eşkıyalık faaliyetlerine etki eder.<sup>5</sup>

Eşkîyalar insanların ulaşmakta zorlanacakları yerler seçerler. Buralar dağlar, çöller, akarsu vadileri vb. تنها olan yerlerdir. Eski zamanlarda günümüzdeki ulaşım araçlarının olmadığı ve insanların ilkel bineklerle ticaret yaptıkları kervan yolları eşkıyaların en gözde yerleri olmuştur. Ancak günümüzde ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesi, ekonomik alanda büyük atılımların yapılması eşkıyalığa büyük bir darbe vurmuştur. Eşkîyalık mevsimlere göre değişiklik arz eder. Harman zamanlarında artış gösteren eşkıyalık kış aylarında azalma seyreder.<sup>6</sup>

Eşkîyalık üzerine iki farklı bakış açısı vardır. Biri eşkıyalığı romantik bir kabulle karşılarken, diğeri eşkıyaları siyasal iktidardan ziyade halk ile çatışan unsurlar olarak görür. Birincisine göre eşkıyalar güçlülere karşı zayıfları korumaktadırlar.<sup>7</sup> Bunların belli başlı özellikleri vardır. İlkin bu kişi isteyerek eşkıya olmamıştır. Kendisine bir haksızlık yapılmıştır ya da kendisi toplumdaki yanlışları düzetmekle görevlidir. Amacı zenginden alıp yoksula vermektir. Mensubu olduğu halk onu destekler. Belli bir karizmatik yapısı vardır. Bu sınıfa giren eşkıyaların dünyada en çok tanınanı Robin Hood'dur. Pek doğal olarak eşkıyalardan çok azı bu amacı yüklenebilmiştir.<sup>8</sup> Diğeri ise Eşkîyalığı, haksızlığa karşı direnişten ziyade, halkı ezme ve basit çıkarlar peşinde koşma olarak yorumlar. Bu görüşe göre eşkıyalık ekonomik koşullar ve devlet baskısından ziyade devletin merkezileşmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.<sup>9</sup> Bu eşkıyaların derdi halkın sempatisini kazanmak değildir. Çünkü adî ve haydut eşkıyalar acımasız ve korkunç olmayı, halkın dostu olmaya tercih edeceklerdir.<sup>10</sup>

---

<sup>5</sup> Volkan Ertürk, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Vize Sancağında Eşkîyalık Faaliyetleri (1553-1574)", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı ( yıl:10, Bahar 2012, s. 97-107), s. 98.

<sup>6</sup> Uzun, *a.g.m.* , s. 33.

<sup>7</sup> Serdar Öztürk, " Eşkîyalar, Kabadayılar, Külhanbeyliler ve Silah Toplama", Bilgi ve Bellek, sayı 5 (2006), s. 138.

<sup>8</sup> Uzun, *a.g.m.* , s. 34-35.

<sup>9</sup> Öztürk, *a.g.m.* , s. 138.

<sup>10</sup> Uzun, *a.g.m.* , s. 34-35

Bu bağlamda Arap yarımadasında ortaya çıkan eşkıyalık hareketlerini incelediğimizde her iki tür eşkıyalığın mevcut olduğunu görmekteyiz. Ancak burada şu gerçeği belirtmekte fayda vardır. Arap toplumunda eşkıyalık bireysel bir kötülük, bir eğilim olmaktan ziyade birçok amilin etkili olduğu toplumsal bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.<sup>11</sup>

Cahiliye döneminde eşkıyalık denilince Arap yarımadasında fakirlik, kölelik ve kovulmuşluk sebebiyle mevcut sisteme başkaldıran ve hayatın çok çetin geçtiği dağları ve çölleri mesken tutan eşkıya çeteleri aklımıza gelmektedir. Bunlar ekonomik durumdan, kabilelerinden kovulduklarından ve köle çocukları olduklarından dolayı eşkıyalığı seçmeye zorlanmışlardır. Acımasızlığın kol gezdiği cahilî toplumda bu eşkıya şairler adalete olan inançlarını kaybetmişler, aileleri ile olan bağlarını koparmışlar ve kabilelerine, servet sahiplerine küsmüşlerdir. Cahiliye toplumuna önem vermeyen bu eşkıyalar topluma korku ve endişe salmışlardır. Aynı zamanda onlardan bir kısmı için fakirlere ve yoksullara şefkatle davranan, baskınlarda elde ettikleri ganimetleri ihtiyaç sahiplerine dağıtan insanî tarafları olduğundan bahsedilir.<sup>12</sup>

Sadru'l-İslam dönemiyle birlikte İslam dini ekonomik iyileştirmelerde bulunmuş ve bazı cezâî müeyyidelerde bulunmuştu. Bundan dolayı eşkıyalık hareketlerinde gözle görülebilecek azalmalar gerçekleşti. Ancak tüm iyileştirmelere rağmen bu dönemde de eşkıyalık hareketlerine rastlamak mümkündür. Bunlar hem Cahiliye dönemini hem de Sadru'l-İslam dönemini idrak ettikleri için “muhadram” olarak adlandırılırlar. Bunlarla ilgili bilgiler oldukça azdır. Onlarla ilgili ulaştığımız bilgilere baktığımızda bunlardan bazılarının İslam'dan etkilendikleri ve eşkıyalıktan vazgeçtikleri görülür. Ancak yağmacılık hareketlerini bırakmakla birlikte eski hayat tarzlarına devam eden eşkıya şâirler de vardır. Yine bu dönemde eşkıyalığı olduğu gibi sürdürenler de olmuştur.<sup>13</sup>

Emevîler dönemi bir nevi Cahiliye dönemine geri dönüş olduğundan bu dönemde cahilî adet ve geleneklerin yeniden ortaya çıktığına şahit olmaktadır. Buna bağlı olarak Cahiliye döneminde ortaya çıkan ve Sadru'l-İslam döneminde gerileme kaydeden eşkıyalık

<sup>11</sup> Hasan Ca'fer Nureddîn, *Mevsû'atu'ş-Şu'arâi's'âlik, eş-Şu'arâu's-sa'âlik min'el-'asri'l-câhilî hattâ el-'asri'l-hadîs*, Reşâd Bres Yay. , Beyrut 2007, s.150.

<sup>12</sup> Usta, *a.g.m*, s.1066.

<sup>13</sup> Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi II (Sadru'l-İslam Dönemi)* Fenomen Yay., Erzurum 2013, s.137-138; Nureddîn, *a.g.e.* , s.100-138.

hareketleri Emevîler döneminde tekrar türemeye başlamıştır. Ayrıca Emevîler döneminde siyâsî bir merkezi sistem kurulmuş ve tüm İslam coğrafyası bu siyâsî otoritenin hükmü altına girmiştir. Buna bağlı olarak da siyâsî ve suçlu eşkıyalar gibi yeni eşkıya türleri ortaya çıkmıştır.<sup>14</sup> Cahiliye döneminin adetlerinden sayılan yol kesme, kervan soyma vb. İslam'ın gelişiyle birlikte oldukça yavaşlamıştı. Ancak Emevîlerin dünyevî şeylere düşkünlüğü, lüks ve israf, fetih hareketlerinin devlete yüklediği malî yükümlülük gibi sebepler halktan alınan vergileri ağırlaştırmış ve eşkıyalık için doğal bir zemin hazırlamıştı.

Abbasîler döneminde eşkıya hareketini Emevî ve Cahilî dönemdeki eşkıya hareketinden ayıran birtakım farklılıklar bulunmakla birlikte insanları eşkıyalığa iten temel sebeplerin aynı olduğu görülmektedir. Bu dönemde de her ne kadar devletin refah seviyesi yükselmişse de bu refah belli bir kesim dışında geniş halk kitlelerine yansımamıştır. Bu durum eşkıyalığın yeni çeşitleriyle birlikte ortaya çıkmasına neden olmuştur.<sup>15</sup>

## **1.2. Eşkîya Kelimesinin Tanımı**

### **1.2.1. Eşkîyalığın Sözlük ve İstilahî Anlamı**

Eşkîya kelimesinin ıstılah anlamını ifade etmeden önce kelimenin sözlük anlamına göz atmakta fayda vardır. Sözlükte “bedbaht, talihsiz; günahkâr, asi” gibi manalara gelen “şakî” kelimesinin çoğuludur. Ancak eşkıya Türkçede farklı bir anlam kazanmış olup “yol kesen” manasına gelen kâtî’u-tarik, haydut, harami anlamına gelen muharip kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmaktadır.<sup>16</sup> Ayrıca dağda, kırdaki yol kesen, kır hırsız<sup>17</sup> gibi anlamları ifade eder. Osmanlı kaynaklarında kâtî’u-tarik tabiri kullanılmakla beraber daha çok şakî, çoğulu eşkıya, celalî, eşirra, haramî, haramzade ve haydut kelimeleri kullanılmıştır.<sup>18</sup>

Şimdi eşkıyalığın ıstılahî anlamına değinelim:

<sup>14</sup> Usta, *a.g.m.*, s.1077.

<sup>15</sup> Usta, *a.g.m.*, s.1082.

<sup>16</sup> Ali Bardakoğlu, “Eşkîya”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1995, XI, 463.

<sup>17</sup> Heyet, *Türkçe Sözlük*, TTK Yay., Ankara 1988, I, 472

<sup>18</sup> Ertürk, *a.g.m.*, s. 98.

*“Eşkîyalık genelde silahla veya başka bir şekilde zor kullanmak suretiyle yol kesip baskın yaparak mala cana tecavüz, kamu düzeni ve güvenliği ihlal olarak yorumlanır.”<sup>19</sup>*

*“Eşkîyalık, genellikle şehir dışında, kırlarda, dağlarda, ıssız yollarda çete halinde faaliyet gösteren haydutların silahlı soygunu anlamına gelir.”<sup>20</sup>*

Hobsbawm eşkıyalığı daha farklı bir çerçevede tanımlamıştır. Ona göre zor kullanarak soygun yapanlar ile vur kaç taktiği uygulayarak insanlara zarar veren gerillalar da eşkıya sınıfına dâhildirler.<sup>21</sup>

Barkey ise eşkıyalığı, devletin merkezileşmesine tepki olarak köylüler içinde çıkan, daha sonra giderek köylülükten uzaklaşan, devletle pazarlığa girişen ve sonunda genellikle köylülere baskı yapan kişiler olarak tanımlar.<sup>22</sup>

### **1.2.2. Arap Dilinde Eşkîya Kelimesinin Karşılığı: Su'lûk**

Arapçada eşkıyalık “su'lûk” kelimesi ile ifade edilmektedir. Su'lûk sözlükte çok yoksul, fakir, bahadır, saldırgan<sup>23</sup> gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak:

*“Çeşitli sebeplerle kabilelerinden ayrılıp, çöle çekilen ve orada ayrı bir topluluk oluşturan şahıslara denir.”<sup>24</sup>*

*“Kendilerine özgü prensipler çerçevesinde bir araya gelip grup oluşturan ve onlara bu ismi verdirecek kadar hem kendileri fakir bir hayat yaşayan hem de işledikleri konular arasında fakirlik problemine oldukça geniş bir yer ayıranlara verilen isimdir.”<sup>25</sup>*

Görüldüğü gibi bu kavram zamanla “fakir” sınırını aşarak farklı bir boyut kazanmıştır. Başlangıçta sadece düşünce olarak şiirlerinde fakirlik problemini işleyen ve sosyal adaletin propagandasını yapan bu fakirler zamanla düşüncelerinin zenginler tarafından önemsenmediğini gördüklerinde çete kurarak şiddet eylemlerine başvurdular. Özellikle cimri zenginlere ve kendisiyle problemi olan kabilelere ve kervanlara

<sup>19</sup> Ertürk, a.g.m. , s. 98.

<sup>20</sup> Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, “Eşkîyalık”, s. 415.

<sup>21</sup> Eric j. Hobsbawm, *Eşkîyalar* (Çev. : Osman Akinhay), Can Matbaacılık, 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 25.

<sup>22</sup> Öztürk, a.g.m. , s. 140.

<sup>23</sup> İbrâhîm Mustafâ vd. , *el-Mu'cemu'l-vasît*, Mucme'u'l-Lugatu'l-Arabiyye, 4. Baskı, Mısır 2004, s. 545.

<sup>24</sup> İsmail Özsoy, “İslam Öncesi Dışa Kapalı Arabistan'da Sosyo-Ekonomik Bulgular ve Su'lûklar Hareketi”, *K.Ü.S.B.D.*, Sayı 16, c. 1 (2005).

<sup>25</sup> Kadri Yıldırım, “Cahiliyye Dönemi Arap Edebiyatında Su'lûk Şairler Hareketi”, D.Ü.İ.F. Yay. , Diyarbakır 2001, s.178.

saldırıyorlardı. Ele geçirdikleri malları da fakirler arasında paylaşıyorlardı. Bu durumda Su'lûk artık sadece bir fakir değil, aynı zamanda yol kesici, hırsız, haydut ve soyguncudur. Kelimenin kökeninde olmasa da artık bu vasıflara sahip bir çete üyesini çağrıştırır olmuştur.<sup>26</sup> Böylece başlangıçta olumlu bir anlam ifade eden Su'lûk kavramı zamanla anlam değişimine uğrayarak eşkıya kelimesine dönüşmüştür.<sup>27</sup> Bu bilgilerden hareketle Arapçadaki “su'lûk” kavramı ile Türkçedeki “eşkıya” kavramının anlamdaş oldukları ve birbirlerinin yerine kullanılabileceği görülmektedir.

---

<sup>26</sup> Yıldırım, *a.g.m.* , s.178; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı (Cahiliye Dönemi)*, Fenomen Yay., 2.Baskı, Erzurum 2012, s.172.

<sup>27</sup> Ahmed Emîn, *es-Sa'leke ve'l-futuvve fi'l-İslâm*, Daru'l-Ma'ârif, Kahire trhz, s. 19.



## II. BÖLÜM: CAHİLİYE DÖNEMİNDE EŞKIYA ŞAİRLER HAREKETİ

### 2.1. Cahiliye Döneminin Sosyal, Siyâsî ve Ekonomik Durumu

Cahiliye kelimesi, Cehl kelimesinin kökünden türetilmiş olup eski sözlüklerde bu kelimeye ilmin zıddı olarak genellikle “bilgisizlik” anlamı verilir. Kelime ism-i mensup ya da yapma (mec’ul) mastardır. “Cahile ait, cahile özgü, cahilce” gibi manalara gelir. Müennesi olan cahiliye sıfat tamlamaları için kullanılır. İslamî dönemde ortaya çıkan cahiliye terimi İslam’dan önceki inanç, tutum ve davranışları ayırt etmek için kullanılmıştır. Bu döneme genellikle “Cahiliye” veya “Cahiliye Çağı” denilmektedir.<sup>28</sup> Cahiliye kelimesi “bilgisiz olma” anlamında kullanılmışsa da temelde bir düşünme biçimi, bir anlayış, bir yaşantı biçimidir.<sup>29</sup> Cahiliye, hiffet, hamiyet, kendini beğenmek ve iftihar etme gibi manalara gelir. Bunların her biri İslamiyet’ten önceki cahiliyet çağı denilen Arap hayatını canlandırmaktadır.<sup>30</sup> Terimsel olarak da şöyle tanımlanmaktadır:

*Kabalık, görgüsüzlük ve gayr-ı medenîlik anlamına da gelen bu kavram; İslâm’a uymayan her türlü inanç, söz, fiil ve davranışı ifade eder. Günah olan söz ve fiiller, kaba ve çirkin davranışlar cahiliye işidir.*<sup>31</sup>

*Cahiliye devri Arapları, Allah’ı hakkıyla bilmedikleri ve O’na şirksiz iman etmedikleri, içtimaî hayat itibariyle de bilgisiz, nizamsız, sulh, sükûn ve adaletten uzak bir yaşantıya sahip oldukları için bu döneme cahiliye çağı denilmiştir. Bundan dolayı çağımızın araştırmacıları cahiliye teriminin, bilginin (ilmin) zıddı ve nazarî bilgilerden yoksunluk değil; aynı kökün taşkınlık, vahşet, gazap, sefahat ve barbarlık gibi manalarından alınmış olduğunu ve amelî bilgisizliği ifade ettiğini; bu anlamda cahiliyenin, hilmin, dinî-ahlakî olgunluk ve inceliğin, özellikle Allah’a itaat ve teslim olup güzel ahlakla bezenmeyi ifade eden İslam’ın karşıtı olduğunu kabul ederler.*<sup>32</sup>

<sup>28</sup> Mustafa Fayda, “Cahiliye”, *DİA*, TDV Yay. , İstanbul 1993, VII, 17.

<sup>29</sup> Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2012, s. 7.

<sup>30</sup> Ahmed Emîn, *Fecru’l-İslam* (Çev.: Ahmed Serdaroğlu), Kılıç Kitabevi, Ankara trhz, s. 37.

<sup>31</sup> Fikret Karaman vd. , *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay. , Ankara 2006, s. 79.

<sup>32</sup> İbrahim Kâfi Dönmez, *İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, M.Ü. İ.F. Yay. , İstanbul 2006, s. 259.

*Cahiliye çağı terimi Arapların din ve toplum hayatının bazı sakat adet ve geleneklerini ifade eder; yoksa bu çağda yaşayan Araplar bütün bütün medeniyetten mahrum bir durumda değildiler.*<sup>33</sup>

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere cahiliye kelimesi hem dar anlamda geçmişteki belirli bir dönem için hem de geniş anlamda farklı çağlarda ortaya çıkabilecek bir durum anlamında kullanılabilir. Ayrıca bilginin karşısı olan bilgisizlik için de kullanılmaktadır. Ancak biz bu çalışmamızda bu kavramı İslamiyet'ten önceki dönemde yaşayan Arap toplumunun yaşam biçimini ifade etmek için kullanacağız. Bu dönemin İslamiyet ile son bulduğu kesin olmakla birlikte ne zaman başladığı ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bu dönemi Hz. İsa, hatta Hz. Nuh'tan sonraki dönemlere götürenler varsa da, İslam bilginlerinin çoğuna göre cahiliye İslam öncesi Arapların puta taparlık dönemini kapsar.<sup>34</sup>

Arap yarımadası genişliği yaklaşık olarak üç milyon kilometrekareyi bulan çorak bir toprak parçasıdır.<sup>35</sup> Arabistan toprakları kuzeyde, genel olarak "Bereketli Hilâl" adıyla anılan Mezopotamya, Suriye, Filistin ve bitişik çöller, doğu ve güneyde Basra Körfezi ve Hint Okyanusu, batıda ise Kızıldeniz ile sınırlanmıştır. Güney batıdaki Yemen ise eski zamanlardan beri medeniyet beşiği olmuş, ziraata ev sahipliği yapmış dağlık bir bölgedir. Geri kalan bölgeler ise şurada burada vahaya, birkaç kervan ve ticaret yoluna rastlanan susuz stepler ve çöllerden oluşur. Nüfusun çoğu çoban ya da göçebedir. Bu göçebeler vahalarda ve komşu bölgelerde yaşayan halkı sık sık yağmalarlardı.<sup>36</sup> İklim şartları ve coğrafi özellikleri nedeniyle ziraat ve hayvancılık gibi dönemin en önemli gelir kaynaklarından mahrum olan yarımada geçimini ticaret ve yağmacılıkla geçiriyordu.<sup>37</sup> Kendilerine düşman olan kabileyi basarlar develerini sürüp götürürler, kadınlarını ve çocuklarını esir ederlerdi. Aralarında düşmanlık eksik olmazdı.<sup>38</sup> Bazı bölgeler istisna

<sup>33</sup> Neşet Çağatay, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Mars T. Ve S.A.Ş. Matbaası, Ankara 1957, s. 87.

<sup>34</sup> Yayın Kurulu, "Cahiliye", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Milliyet Gazetesi Yay., İstanbul trhz., IV, 2118.

<sup>35</sup> Robert Mantran, *İslamın Yayılış Tarihi (VII-XI Yüzyıllar)*, (Çev: İsmet Kayaoğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s. 61.

<sup>36</sup> Bernard Lewis, *Uygurluklar Tarihinde Araplar* (Çev. : Hakkı Dursun Yıldız), Pegasus Yay. , 2.Baskı, İstanbul 2006, s. 31-32. ; Usta, *a.g.e.* , s.1066.

<sup>37</sup> Celaleddin Vatandaş, *Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatı ve İslâm Daveti, Mekke Dönemi*, Pınar Yay., 7.Baskı, İstanbul 2011, s. 145.

<sup>38</sup> Emîn, *a.g.e.* , s. 37.

edilmek şartıyla Arabistan'ın ziraata uygun olmadığı açıkça ortaya çıkıyor. Bölge arazisinin hayvancılık için de çok müsait olduğu söylenemez. Dolayısıyla sadece tarımla geçinmek de bu durumda mümkün görünmüyor. Bu durum yarımada sakinlerini başka bir geçim kaynağı olan ticarete yönlendirmiştir. Arabistan'ın ticaretini tertip edilen panayırlar canlı tutuyordu. Özellikle Ukâz panayırı önem arz ediyordu. Burada ticaretin yanı sıra edebî bir durum da söz konusuydu. Şairler en güzel şiirlerini burada okur ve beğenilen eserler Kâbe duvarına asılırdı.<sup>39</sup> Arapları yaşayış kültürleri açısından bedevî (göçebe) ve hadârî (yerleşik) diye ikiye ayırmamız mümkündür. Bedevîler temel ihtiyaçlar ile yetinirler. Hadârîler ise temel ihtiyaçlar yanında zorunlu olmayan lüks ihtiyaçlar edinirler. İklim ve tabiatın bir gereği olarak kuzey Arapları genellikle bedevî bir hayat sürerlerken güney Arapları yerleşik bir hayat sürmüşlerdir.<sup>40</sup> Arapların göçebe ve yerleşik olarak ikiye ayrılmaları aralarında ekonomik düzey olarak büyük farklılıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yerleşik hayat sürenler zengin bir hayat sürerlerken, göçebe olarak yaşayanlar fakirlik içinde yaşamışlardır. Ayrıca aralarındaki bu farklılık yerleşiklerin göçebelere faizle borç verip onların daha fakir bir hayat sürmelerine neden olmuştur.<sup>41</sup> Kur'an'da bedevîlik ile hadârîlik mukayese edilmekte bedevîlik açıkça yerilmektedir:

*“Bedevîler küfür ve nifakta daha şiddetli ve Allah'ın, Resulü üzerine indirdiğini bilmemeye daha uygundur. Allah, her şeyi bilen ve hikmetle hükmedendir. Bedevîlerden öyleleri vardır ki infakı (hayrı) zarar sayar ve size musibetlerin gelmesini beklerler. O kötü musibet onlar üzerine olsun. Allah her şeyi işitendir, bilendir.”<sup>42</sup> Bedeviler “iman ettik” dediler. De ki: “Siz, iman etmediniz. Ancak Müslüman olduk deyin. İman sizin kalplerinize yerleşmemiştir. Eğer Allah ve Resulü'ne itaat ederseniz amellerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah affedicidir, merhamet edicidir.”<sup>43</sup>*

Göçebeler arasında bir prensip olarak şahsî mülkiyet yoktur. Sürüler ve otlaklar müşterektir.<sup>44</sup> Hayvancılıkla uğraşan bu bedevîler hayvanlarına su ve mera bulabilmek için sürekli yer değiştirirlerdi. Bunlar iki kısma ayrılıyorlardı. Bunlardan birincisi “mevâşî” adı verilen, koyun ve sığır besleyen, mera ve su bulabilmek için sürekli yer değiştirmeye

<sup>39</sup> Apak, *a.g.e.*, s. 176-177.

<sup>40</sup> Apak, *a.g.e.*, s. 113-115.

<sup>41</sup> Demirayak, *Cahiliye Dönemi*, s. 172.

<sup>42</sup> Tevbe Sûresi: 9/97-98.

<sup>43</sup> Hucurât Sûresi: 49/14.

<sup>44</sup> Mantran, *a.g.e.*, 64.

ihtiyaç duyan kimselerdi. İkincisi deve besleyen grup idi. Bunlar birincilere oranla daha çok yer değiştirirlerdi. Çölün en ücra köşelerine bile giderlerdi. Bunlar kırların ot ve ağacından ziyade, çölün ağaç ve meraları ile tuzlu suyuna ihtiyaç duyarlardı. Çünkü çölün sıcak kışı ve kumu özellikle develerin sıcak bir ortam bulmaları ve doğum yapmaları için daha elverişliydi. Bu insanlar çölün uzak yerlerini tercih ettikleri için medeniyetten uzak bir yaşam sürerlerdi. Bu durum onları kaba, sert, acımasız, vahşi, intikamcı ve haşin bir tabiata sahip olmalarına neden oluyordu. Yanlarında sürekli silah taşırldı. Çok az uyurlardı. Sürekli hareket halindeydiler. Güç, cesaret ve şecaat onların temel mizacıydı. Bedevilerin en cesurları ve sıkıntılara en fazla tahammül edenleriydi. Arap Yarımadası halkının çoğu bedevî olduğu için şehirli çok azdı. Bunlar yarımadanın orta bölgelerinde yaşarlardı. En önemli şehirleri Hicaz'da Mekke, Medine, Taif; Yemen'de Mağ'rib ve Sa'na'ydı. Bu şehirlerin halkı Arap, İranlı ve Musevîlerin karışımından meydana geliyorlardı ve badiyeden gelen bedevîlerin yaptıkları alışverişlerle geçimlerini sağlıyorlardı.<sup>45</sup>

Şehirde yaşayan topluluklarda mevcut sınıfların başında zenginler gelirdi. Büyük sermayeleri ile kölelik ticareti yaparlardı. Bunlar çevrelerinde daima ağırlık ve nüfuz sahibi idiler. Bunların yanında büyük sayılarda kardeş ve çocuklardan oluşan kalabalık bir sülaleye sahip güçlüler vardı. Bunlar bu sayede ağırlıklarını koyabiliyor, güçsüz olanları ezebiliyorlardı. Sözlerinin geçerli olması için zaman zaman zor kullanıyorlardı. Bunlardan çekinildiği için otorite hep bu sınıfların elinde olurdu.<sup>46</sup>

Çöl halkında soy birliğine dayanan asabiyetin varlığı zorunlu bir durum arz ediyordu. Şehirlerde halkın kendisini koruması için hükümet ve düzenli bir askeri güç mevcuttu. Ancak bu durum badiye için geçerli değildi. Zira onların böyle bir imkânları yoktu. Bu durumda kendi aralarında bir sorun çıktığı zaman kabile içinde saygın bir konumda bulunanlar aralarındaki sorunları çözmeye çalışıyorlardı. Yaşlılara saygı bedevîler arasında bir adetti. Dışarıdan herhangi bir saldırı olduğu zaman kabilenin gençleri ve savaşçıları savunma işini üstlenirlerdi.<sup>47</sup> Ayrıca Arap yarımadasında güçlü bir siyâsî ve askerî yapının olmaması seyahat ve ticaret güvenliğini de tehlikeye sokuyordu. İnsanların

---

<sup>45</sup> Corcî Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi* (Çev.: Nejdet Gök) , İletişim Yayınları,1.Baskı, İstanbul 2012, s. 212-213; İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed b. Haldûn Hadramî, *Mukaddime I-II* (Çev.: Halil Kendir), Yeni Şafak Gazetesi Yayını, Ankara 2004, I, 159.

<sup>46</sup> Demirayak, *Cahiliye Dönemi*, s. 172.

<sup>47</sup> Zeydân, *a.g.e.* , s. 213-214.

can ve mal güvenliği yoktu.<sup>48</sup> Bir kişinin herhangi bir yerleşim merkezinden diğerine seyahat etmesi demek eşkıya gruplarını eline geçip köle olması anlamına gelirdi.<sup>49</sup>

İslam öncesi Arap toplumu, çöl şartlarının ortaya çıkardığı kabile sistemine dayanıyordu. “Kabile, aynı atadan geldikleri kabul edilen ve aralarında nesep irtibatı bulunan insan topluluklarına verilen ortak isimdir.”<sup>50</sup> Bedevî toplumunda fert değil, toplum önceliklidir. Fert ancak ait olduğu toplumun bir üyesi olarak hak ve görevlere sahiptir. Bu topluluk kan bağına dayanıyordu. Kabile özel mülkiyeti tanımaz, otlaklar ve su kaynakları ortaktır. Kabilenin siyâsî örgütlenmesi ilkeldi. Kabileyi “seyyid” ya da “şeyh” yönetirdi. Bu kişi ceza veremez ya da vazife veremezdi. İdarecilikten çok hakemlik yapardı. Kabilenin ileri gelenlerinden oluşan bir meclis şeyhe danışmanlık yapardı. Kabile hayatını “sünnet” yani atalardan kalan örf ve adetleri oluşturan sözlü kurallar düzenlerdi.<sup>51</sup> Bir kabileye mensup olmak kişinin var olmasının garantisiydi. Bu durumda kişinin yapacağı en uygun iş kabile kurallarına uymaktı. Bu kurallara uymayanlar zaman zaman kabileden atılabiliyor ve tamamen kişiyi çöl şartlarında korumasız bırakabiliyordu. Çetin hayat şartları Arap kabileleri arasında yağmacılığı adeta meslek haline getirmişti. Kendileriyle anlaşmaları olmayan kabileler yağmalanabiliyordu. Bu kabileler arasındaki savaşlar “Eyyâmü’l-Arab” olarak tarihe geçmiştir. Kabilenin içinde azat edilmiş köle, cariye ve onların soylarından oluşan “mevali” adı verilen bir tabaka mevcuttu. Bunlar hürlerin sahip olduğu hakka sahip değillerdi. Örneğin hür bir kadın ile asla evlenemezlerdi. Kabile içinde ayrıca köle denilen hiçbir hakkı olmayan aynen bir eşya gibi alınıp satılabilen köleler vardı.<sup>52</sup> Araplar, cariyelerle evlendiklerinde onlardan olan çocukları da esir olarak kabul ediyorlardı. Bu çocuklarda herhangi bir yetenek ve zekâ belirtisi gördüklerinde bu çocuklara sahip çıkarlardı. Cahiliye çağı ünlü kahramanlardan biri olan Anteretü’l-Absî bunlardan biriydi. Kahramanlığı ve zekâsından dolayı babası Şeddâd’ın kütüğüne kaydedilmişti. Antere, Şeddâd’n cariyesi Zebibe’nin oğluydu. Araplar arasında “kinn” adı verilen bir kölelik türü daha vardı. Bunlar ziraatla uğraşır toprakla alınıp toprakla satılırlardı. Bu kölelerden bazıları kumar yüzünden köle olmuşlardı. Örneğin Ebu Leheb ile As b. Hişam kim kime yenilirse o ona köle olmak şartıyla kumar oynamışlardı. Ebu Leheb

---

<sup>48</sup> Vatandaş, *a.g.e.*, s. 35.

<sup>49</sup> Vatandaş, *a.g.e.*, s. 146.

<sup>50</sup> Apak, *a.g.e.*, s. 129.

<sup>51</sup> Lewis, *a.g.e.*, s. 41-43.

<sup>52</sup> Bkz. Apak, *a.g.e.*, s. 130-144.

galip gelmiş As ona köle olarak onun develerini gütmüştü.<sup>53</sup> Bunların dışındakiler hürler idi. Kabilenin ya da ailenin ortak adını taşıyan aynı haklara sahip kimselerdi. Birlikte göç eder, birlikte savaşırldı. Bunların arasında kâhinler, şairler ve savaşta kahramanlık gösterenler diğerlerine nispeten daha üstün görünürlerdi.<sup>54</sup> Arap toplumunda yaygın olan bir gelenek de hal' geleneğiydi. Örneğin biri oğlunda istenilmeyen kötü bir davranış gördüğünde onu kendisinden uzaklaştırıp reddederek onun davranışlarından sorumlu olmaktan kurtulurdu. Bazen bir kabile ya da aşiret de bunu yapardı. Bu durum herkese ilan edilirdi. Bundan sonra o kişinin sorumluluğu kabile üzerinde düşerdi. Örneğin Huzza Kabilesi Cahiliye Devri şairlerinden Kays b. el-Hudâdi'yi bu şekilde hal' etmişti. Çeşitli nedenlerden dolayı uygulanan bu hal' geleneği sonucunda birçok kişi kabilesinden kovulmuştu. Bunlar, zamanla bir araya gelerek büyük bir çete kurmuşlardı. Sürekli yol kesip tüccar kabilelerine saldırıyorlardı.<sup>55</sup>

Cahiliye döneminde ahlak dünyevî ve kabileci bir anlayış arz etmekteydi. Hayatın yegâne amacı bu dünyanın zevk ve sefasından olabildiğince faydalanmaktı. Cahiliye şiirine baktığımızda aşk, şarap ve kabile savaşlarının şiirin ana temaları olduğunu görürüz. Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın şu şiirinde her şeyin nasıl güç üzerine kurulu olduğunu görürüz:

*“O bir aslandır, pür silah, keçeleşmiş/yeleleri, tırnakları kesilmemiş/yiğittir: zulme uğrayınca zalimce karşılık verir/zulme uğramazsa kendisi zulme başlar.”*<sup>56</sup>

Ayrıca Cafer b. Ebî Tâlib, Habeşistan kralı huzurunda Müslümanları temsilen konuşmasında cahiliye döneminin alışkanlıklarından bahseder:

*“Ey hükümdar Allah aramızdan birini seçip onu kendisi için elçi olarak gönderene dek biz cahillerdendik, putlara tapar, ölü hayvan eti yer, fuhuş yapardık. Akrabalık haklarına riayet etmez, komşuluk haklarını tanımazdık. Güçlü olanlarımız zayıf olanlarımızı ezerdi. Uzun bir müddet bu halde yaşadık. Sonra Allah aramızdan soyunu, doğruluğunu, güvenilirliğini, namusluluğunu bildiğimiz bir peygamber gönderdi. O bizi yüce Allah'ın birliğini tanımaya ve ona ibadet etmeye çağırdı. Ağaç ve taştan yaptığımız putlara tapmaktan, Allaha ortak koşmaktan uzaklaştırdı. Bize doğru söylemeyi, emanete ve*

<sup>53</sup> Zeydân, a.g.e. , s. 231.

<sup>54</sup> Çağatay, a.g.e. , s. 119.

<sup>55</sup> Zeydân, a.g.e. , s. 227-228.

<sup>56</sup> Apak, a.g.e. , s. 116.

*akrabalık bağına riayet etmeyi, komşularla güzel geçinmeyi, haramdan, kan dökmekten sakınmayı emretti. Fuhuştan yalandan yetim malı yemekten, namuslu kadına iftira etmekten menetti. O, bize, diğer insanlara kötülük yapmaktan çekinmeyi, sadece Allaha ibadet etmeyi, sadaka vermeyi, oruç tutmayı ve her çeşit iyi ve güzel fiiller işlemeyi öğretti.*<sup>57</sup>

Araplar, herhangi bir idarî yapı ya da devlet olmadan kendilerini kötülüğe karşı koruyan bazı güzel hasletlere sahiptiler. Bunların başında sadakat, vefa ve bağlılık gelir. Tay kabilesinden Hanzala bin Ebî Afrâ ile Münzîr Hükümdarı Nu'mân b. Münzîr arasında geçen tarihi olay, bu sadakat ve ahde vefaya güzel bir örnektir:

Nu'mân bir olaydan dolayı her yıl biri “yevm-i bereket”, biri “yevm-i nehust” olmak üzere iki gün tahsis etmişti. “Yevm-i nehust”ta ilk gördüğü adamı öldürüyor, “yevm-i bereket”te ilk gördüğü adama yüz deve bağışlıyordu. Hanzala bu durumdan habersiz bir şekilde hem bağış hem de ziyaret için Nu'mân'ın sarayına uğrar. Tesadüfen “yevm-i nehust”a denk gelir. Hükümdar onu öldürmek ister. Ancak Hanzala çocuklarının aç olduğunu, onların nafakalarını temin etmek için Numan'dan bir yıl mühlet ister. Numan bunun karşılığında kefil ister. Hanzala, Numan'ın nedimi Şüreyk bin Adiy'i kefil olarak gösterir. Şüreyk bedevilerdeki sadakati bildiği için bunu kabul eder. Bir yıl sonra Hanzala çıkagelir. Numan bu durum karşısında dehşete kapılarak Hanzala'yı affeder. Araplar arasında komşuluk hakkı da çok önem arz ediyordu. Bir bedevî komşusunu en az kendisi ve ailesi kadar sahipleniyordu. Hatta meşhur kurala göre “Yakın komşuya uzaktaki kardeşinden daha çok önem ver” denilirdi. Bir diğer güzel haslet ise büyüklük ve âlicenaplık idi. Büyüklük, cömertlik ve âlicenaplıktan haz almak Arap geleneğinde çok önemliydi.<sup>58</sup>

Ahmed Emîn, Cahiliye Arap'ı hakkında şöyle der:

*“Cahiliyet Arap'ı asabidir. Çabuk darılır, küçük bir şeyden heyecanlanır. Heyecanın duracağı bir haddi yoktur. Şerefine veyahut kabilenin haysiyetine dokunulursa, heyecanı en yüksek derecesini bulur. Heyecanlandığında çarçabuk kılıcını eline alır ve onu hâkim kılar. Bundan dolayı onları savaşlar mahvetmiştir. Savaş onların alıştıkları*

<sup>57</sup> Apak, *a.g.e.*, s. 118-119; Emîn, *a.g.e.*, s. 134.

<sup>58</sup> Bkz. Zeydân, *a.g.e.*, s. 241-245; Emîn, *a.g.e.*, s. 113.

*nizamları ve adet edinmiş oldukları günlük yaşantıdır. Asabî mizaç sahibi adette zeki olur. Gerçekten Arap zekidir. Onun zekâsı dilinde gözükür... Arap'ın hayali hudutludur. Çeşitli değildir... Araplar yaradılışları icabı hürriyeti severler. Arap'ın bu hürriyet sevgisini tahdit eden sınır pek az bulunur. Fakat Araplar hürriyetten içtimâî hürriyeti değil, şahsî hürriyeti anlarlar... Arap eşitliği çok sever. Fakat onun sevdiği bu müsavat, kabile içinde müsavattır. O, müsavatı sevmekle beraber, kabilesine ve sonra cinsine çok önem verir.”<sup>59</sup>*

Arapların dinî hayatları, siyâsî hayatları gibi ilkel bir durumdaydı. Onlar tabiatın üstün güçlerle dolu olduğuna inanıyorlardı. Araplar mağaraların, pınarların ve büyük kayaların ruhlarla dolu olduğuna inanıyorlardı. Bu varlıklar cinler idi ve bu cinleri tanrının kızları sayıyorlardı. Onlar cinlerin hayır ve kötülük işlemeye muktedir olduklarına inanıyorlardı. Birtakım kutsal yerler mevcuttur. Mesela Ukkâz'a ve Mekke'ye birçok kabileler çok uzak yerlerden gelip Kâbe'yi tavaf ederlerdi. Puta tapıcı Araplarda bilhassa üç ilahe önem arz etmekteydi. Bunlardan biri baht ilahesi el-Menât idi. Özellikle bedevî Hüzeyl kabilesi bu puta tapardı. Tâif'te er-Rabbe adı verilen el-Lât adlı ilahe, kuzey Samilerinin taptıkları el-'Uzzâ adlı ilahe Arapların taptıkları başlıca putlar idi. Her kabile kendi putuna tapar, fakat başka kabilelerin Tanrılarının kendi bölgelerindeki kudretini tanır. Tanrılarının yeri değişmezdi. Kabile göç ettiği zaman, onların yerine gelenler tarafından da aynı saygıyı görürlerdi. Bu tanrı ve tanrıçaların yanında dünyanın yaratıcısı addedilen ve Allah diye adlandırılan bir ilaha inanılıyordu. Ancak ilk ibadet putlara yapılıyordu. Güneyden göç eden Yahudiler, kuzey batıdaki Teyma, Hayber, Yesrib ve Fedek gibi vahalara yerleşmişlerdi. Bunlar buralarda kapalı cemaatler halinde yaşamalarına rağmen bazı Arapları dinlerine döndürmüşler, içlerine almışlar ve dilde tamamıyla yerli ahaliye uymuşlardır. Bunlar bedevîler tarafından hakir görüldüler ve Yahudilik daha derine nüfuz edemedi. Bütün kuzey bedevîleri Hıristiyanlığa geçmiş olan yerli Aramî halkla sıkı ilişkiler içinde idiler. Hire Lahmîleri bu dini benimsediler. İç Arabistan'da bilhassa Hicaz'ın ticaretle uğraşan şehirlerine, akrabaları olan kuzey kabileleriyle temasları sonucunda sathî de olsa, Hıristiyan mezhep ve adetlerine ait bilgilerin girmiş olması

---

<sup>59</sup> Emin, a.g.e. , s. 72-73



gerekir.<sup>60</sup> Bunların yanında Hz. İbrahim dininin kalıntıları da birçok şey karıştırılmakla birlikte devam ediyordu.<sup>61</sup>

Yukarıda genel hatlarıyla değindiğimiz bu dönemin siyâsî, sosyal ve ekonomik durumunun eşkıyalık hareketlerinin doğmasında etkili olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu eşkıyalardan bazıları içinde buldukları durumu şiirleriyle dile getirmeye çalışmışlardır. Şimdi bu şairlerin biyografilerine ve şiirlerine geçelim.

## 2.2. Dönemin Meşhur Eşkîyaları ve Şiirleri

Bu dönemin şairlerini, ekonomik nedenlerden dolayı eşkıya olanlar, sosyal hayatta hor görülen melezler ve kabilelerinden kovulanlar şeklinde üç grup altında toplayabiliriz.<sup>62</sup>

### 2.2.1. Ekonomik Nedenlerden Dolayı Eşkîya Olanlar

el sebebi fakirlik problemidir. Daha önce de değindiğimiz gibi cahiliye dönemi Arap toplumu ekonomik yönden çelişkiler ve adaletsizliklerle doluydu. Mal ve zenginlik belli bir kesimin elindeydi. Mafyacılık, tefecilik ve sömürü almış başını gidiyordu. Bahsettiğimiz bu kesim, fakirleri görmezden geliyordu. Bu durumdan rahatsız olan bazı şairler ilkönce şiirleriyle bu duruma karşı koydular. Bir sonuç alamayınca da silaha tevessül edip eşkıyalık yolunu seçtiler.

Bunlardan bazıları sadece kendi şahsî menfaatlerini düşünüyorlardı. Onların amacı kendi ihtiyaçlarını karşılamaktı. Diğer bir kısmı ise sadece kendilerini düşünmezlerdi. Amaçları toplumda sosyal adaleti sağlamaktı. Yaygın tabirle amaçları zenginden alıp fakire vermektir. Böylece zenginler arasında dolaşıp duran servet toplumun yoksul ve muhtaç kesimlerine ulaşmış oluyordu.<sup>63</sup> Bu grubun en önemli eşkıya şairleri arasında, El-‘Alam el-Huzelî (ö.m. 636), Cuhder b. Debî’a b. Kays (ö.m. 510), Sahr el-Ğayy, ‘Abdi Yeğûs el-Hârisî, ‘Urve b. el-Verd (ö.m. 594), ‘Amr b. Berâke el-Hemedânî (ö.m. 632),

---

<sup>60</sup> Carl Brockelmann, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi* (Çev.: Neşet Çağatay), TTK Yay. , 2. Baskı, Ankara 2002, s. 7-9; Çağatay, *a.g.e.* , s. 90-91.

<sup>61</sup> Çağatay, *a.g.e.* , s. 92.

<sup>62</sup> Demirayak, *Cahiliye Dönemi*, s. 173.

<sup>63</sup> Demirayak, *Cahiliye Dönemi*, s. 172; Yıldırım, *a.g.m.* , s.179; Şevkî Dayf, *Târihu 'l-edebi 'l-'arabi, el-'Asru 'l-câhili I-IV*, Dâru'l-Maâ'rif, 22. Baskı, Kahire trhz. , I, 375.

‘Amr b. ‘Aclân ve Mâlik b. Harîm el-Hemedânî gibi kişileri sayabiliriz.<sup>64</sup> Şimdi, bu gruba giren eşkıya şairlerin biyografilerine ve şiirlerine değinelim.

### 2.2.1.1 ‘Urve b. el-Verd (ö.m. 594)

O, ‘Urve b. el-Verd b. Zeyd b. Abdullah b. Nâşib b. Harîm b. Kutey’a b. ‘Abs’tır. Babası bir savaşta Fezâre oğullarına esir düşmüştü. Annesi babasının kabilesine göre daha düşük bir kabileden geliyordu. Onun eşkıya olmasının sebebi ekonomik sebepler olmasının yanı sıra babasının ona olan zulmü, büyük kardeşini ondan üstün tutması ve annesinin kabilesinden dolayı kendi kabilesi tarafından hor görülmesi gibi sebepler sayılabilir.

O, tartışmasız bir şekilde eşkıya şairlerin başında gelir. Onlardan daha cesur, iyiliksever ve mücadeleci. Birçok kişi onun hakkında övücü sözler sarf etmiştir. Abdumelik b. Mervân, diğer Araplar içinde en çok onun kendi babası olmasını dilemiş ve bu isteğini söyle dile getirmiştir: “*Araplar içinde hiçbir kişinin ‘Urve b. el-Verd’in benim babam olması kadar beni sevindirmezdi.*” Mu’aviye b. Ebû Süfyân ise onunla evlilik yoluyla hısım olmayı dilemiştir. Abbasî halifesi Ebû Ca’fer el-Mansûr, ‘Urve b. el-Verd’in akrabaları olan Benû ‘Abs’tan huzuruna çıkanlardan her zaman ‘Urve b. el-Verd’i sorar onunla ilgili bilgi sahibi olmayı isterdi. Hz. Ali ise onun fakir olmadığını, ancak zenginlerin ve tefecilerin haklarını ve mallarını yedikleri kendi muhitindeki fakirlere yardımcı olmaya çalıştığını söyler.

O, bir eşkıyaydı, ancak şerefli ve güzel ahlak sahibi bir eşkıyaydı. Elde ettiklerini hiçbir zaman kendisi için toplamaz, çevresindeki fakir ve ihtiyaç sahiplerine eşit bir şekilde dağıtırdı. Paylaşma esnasında kendisi de onlarla aynı payı alırdı. Abdumelik b. Mervân bu anlamda “*Kim Hâtem’in ‘Urve’den daha cömert olduğunu iddia ederse ona haksızlık etmiş olur*” demiştir. Toplumdaki fakirlere karşı mutlak bir cömertlik ve sevgi içindeydi. Kibir ve boyun eğme nedir bilmezdi. Bir insanın açlık çektiğini gördüğünde ve onun için bir şey yapamadığını hissettiğinde ölümü yeğlerdi. Onun amacı toplumdaki fakirliği umursamayan zenginden alıp ihtiyaç içinde yaşayan fakire dağıtmaktı. Birçok saldırısını sırf bu yüzden gerçekleştirmiştir. Kabileleri kıtlığa uğrayıp ortada kalan hastalara, yaşlılara ve fakirlere barınaklar yapar, onları yedirir ve içirirdi. ‘Urve b. el-Verd misafirlik

<sup>64</sup> Nureddîn, *a.g.e.*, s. 9; Demirayak, *Cahiliye Dönemi*, s.173; Yıldırım, *a.g.m.*, s.180.

konusunda da seçkin bir şahsiyet idi. Misafirine nereden geldiğini, nereye gideceğini, nesebini ve ismini sormazdı. Onu en güzel şekilde ağırlar öyle yolcu ederdi. Kadınlara her zaman şefkat ve hürmet ile yaklaşırdı. Onlar hakkında asla iffetsiz bir şey düşünmezdi. Fuhuştan her zaman uzak durur, kimseye kem gözle bakmazdı.

O, adaletin hüküm sürdüğü eşit bir toplum meydana getirmeye çalışıyordu. Bu uğurda yılmadan mücadele etti. O, bu sosyal adaleti sağlamak için önce kendi kabilesinden başladı. Toplumun aleyhinde değil, lehinde hareket eden bir eşkıyaydı. Kendince toplumdaki yanlışları düzeltmeye çalışıyordu. Ona göre zenginler durup dururken kendi mallarını getirip fakirlere vermezler. Bunu sağlamak için onlarla savaşmak gerekir.

‘Urve b. el-Verd iffeti, cesareti ve iyiliğiyle ‘Antere’yi andırırdı. Fakirleri çok sevdiğinden lakabı “fakirlerin ‘Urvesi” ya da “fakirlerin babası” olmuştu. Benû ‘Abs su yüzünden bir birlerinden ayrılıp dağıldığında, o ve arkadaşları oldukları yerde kalmışlar ve geride kalan fakirlere yardımcı olmuşlardı. Araplar, onun iyiliğinden, güzel ahlakından, tatlı dillinden ve fasih lisanından çokça bahsederler.

Bir kıtlık yılında bir cemaat onun yanına gelip kendisinden yardım istediler. O da elinde ne varsa hepsini onlara dağıttı. Sonra onlarla beraber cimrilere ve zenginlere saldırmak ve elde ettiklerini eşit bir şekilde paylaşmak için harekete geçti.

Bir baskın sonucunda Benû Kinâne’den bir kadın esir almış ve onu azat ederek onunla evlenmişti. Ancak o ve kabilesi ona bir tuzak kurup onu geri aldılar. Kavminin yanına dönmeden önce kadın ona başka sebeplerden dolayı kendisinden ayrılmak istediğini ifade ederek ona şöyle seslenmişti: *“Ey ‘Urve! Şurası bir gerçektir ki hiçbir Arap kadını senden daha hayırlı bir kocaya sahip olmamıştır.”*

Kendisine ait basılmış bir divanı vardır. Kasideleri hemen hemen tüm Arap edebiyatı ana kitaplarında yer almaktadır. Şiiri yalın ve anlaşılırdır. Şiirinde kendisi ya da kahramanlığı ile övünmez, fakirlik problemini ve baskın maceralarını konu edinir. Şiiri birçok ders ve ibretlerle doludur.

Şiirlerinin savaşlarda kavmi üzerinde büyük bir etkisi olmuştur.<sup>65</sup> O, fakirleri iki gruba ayırır. Birincisi asla tasvip etmediği tembel, uyuşuk fakirlerdir. İkinci ise övgüsüne mazhar ettiği saldırgan, uzaktan düşmanına korku salan, tutuğunu koparan ve aktif rol alan fakirlerdir. Onlar ile ilgili bir şiiri şöyledir:<sup>66</sup>

وَ لَكِنَّ صَعْلُوكَا صَفِيحَةً وَجْهَهُ  
مُطَلًّا عَلَى أَعْدَائِهِ يَزْجُرُونَهُ  
وَإِنْ بَعُودُوا لَا يَأْمَنُونَ اقْتِرَابَهُ  
فَذَلِكَ إِنْ يَلْقَ الْمَنِيَّةَ يَلْقَاهَا  
كَضَوْءِ شَهَابِ الْقَائِسِ الْمُتَنَوِّرِ  
بِسَاحَتِهِمْ زَجَرَ الْمَنِيحِ الْمُشْهَرِ  
تَشَوَّفُ أَهْلَ الْغَائِبِ الْمُتَنْظَرِ  
حَمِيدًا وَإِنْ يَسْتَعْنِ يَوْمًا فَاجْدَرِ

“Ancak bir fakir daha vardır ki onun aydın olan yüzü,  
Nurlar saçan ve ışık toplayan parlak yıldızı andırıyor.  
Bu fakir düşmanları üzerine uzanarak onlara baskınlar yapar.  
Düşman da onu uğursuz fal okuymuş gibi sahasından kovar.  
Uzaklaşsalar bile (onun) yaklaşmamasından emin değiller.  
Sanki kaybolmuş birinin sahibi, gelir diye hep onu bekler.  
Bir gün ölümle karşılaşır bu şerefli bir karşılayıştır.  
Bir gün gelir de zengin olsa, o zaten buna en layıktır.”

### 2.2.1.2. el-A’lam el-Huzelî (ö.m.VII. a.)

O, Habîb b. ‘Abdullah el-Huzelî’dir. Sahr el-Ğayy ile kardeşirler. el-A’lam lakabını dudağındaki yarıktan dolayı almıştır. Genellikle yüzünde belirleyici bir işaret taşıyanlar bu şekilde isimlendirilirdi. Kardeşlerinden müteşekkil bir çetenin başkanı olan el-A’lam “Addâîn” (atları bile geçecek kadar hızlı koşan)’den sayılır. Bundan dolayı insanlar onu kovalamaktan imtina ederlerdi. O, bu özelliği ile iftihar ederdi. Aynı zamanda

<sup>65</sup> ‘Azîze Fevval Bâbetî, *Mu’cemu’s-şu’arai’l-câhiliyyîn*, Dâru Sâdr, 1.Baskı, Beyrut 1998, s. 222-223; ‘Abdi ‘Avn er-Revdân, *Mevsû’atu şu’arâi’l-‘asri’l-Câhilî*, Dâru Usame, 1.Baskı, Umman 2001, s. 201-202; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A’lâm, Kâmûsu terâcim li-eşheri’r-ricâl ve’n-nisâ’ min’el-‘Arab ve’l-musta’rebîn ve’l-musteşrikîn*, I-VIII, Dâru’l-‘İlm li’l-Melayîn Yay. , 5. Baskı, Beyrut 1980, IV, 227; Ebu’l-Ferec el-İsfahânî, Ali b. Hüseyin el-İsfahânî, *Kitâbu’l-Eğânî* I-XXV (Tahkik: İhsân ‘Abbâs ve diğerleri), Dâru Sâdr, 3. Baskı, Beyrut 2008, III, 53. ; Yıldırım, *a.g.m.* , s.180; Corcî Zeydân, *Tarihu âdâbi’l-luğati’l-‘arabiyye* I-IV, Dâru’l-Hilâl, yy. trhz, I, 143; Mahmûd Hasan Ebû Nâcî, *Şu’arâi’l-‘arabi’l-fursân fi’l-câhiliyye ve’l-İslâm*, Muessesetu’l-‘Ulûmi’l-Kur’an, 1. Baskı, Dımaşk 1984, s. 164-171; Dayf, *a.g.e. (el-‘Asru’l-câhilî)*, s. 383-387; ‘Abdulhalîm Hafnî, *Şi’ru’s-Sa’âlik, menhecuhû ve hasâisuhû*, Metâbiu’l-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-‘Amme, yy. 1987, s. 115. ; Nureddîn, *a.g.e.* , s. 66-76; Emîn, *es-Sa’leke ve’l-futuvve fi’l-İslâm*, s. 19.

<sup>66</sup> Yıldırım, *a.g.m.* , s.181.

çok iyi bir avcıydı. Çöl ve vahşi yaşam ile sürekli iç içe olmasından dolayı Cahiliye devrinde çölü ve içindekileri en iyi tasvir eden şairlerden biri olarak kabul edilir.

Bir gün bir arkadaşıyla birlikte Hire topraklarından geçerken susadılar. Arkadaşına “Kırbadaki suyu iç” dedi. Sonra Kinâne kabilesinden bir kolun sahip olduğu bir su pınarından su almak için oraya doğru yola koyuldu. Kılıcını, ok ve yayını yere koydu. Kana kana suyunu içti. Yüzünü yıkadı ve yavaş yavaş dönüş yoluna koyuldu. Bu arada kabiledelikler onu gözetlemeye ve kim olduğunu sormaya başladılar. Nihayet onu yarık dudağından tanıdılar. Onu takibe koyuldular. el-A’lam onları atlayıp arkadaşıyla beraber kaçmaya başladı.<sup>67</sup>

O, baskınlarından sonra kaçıışı esnasında öldürülmesinden ve açıkta kalıp kurda kuşa yem olmaktan duyduğu endişeyi bir şiirinde şöyle dile getirmektedir:<sup>68</sup>

وَحَشَيْتُ وَقَعَ ضَرْبِيهِ      قَدْ جَرَبْتُ كُلَّ التَّجَارِبِ  
فَأَكُونُ صَيْدَهُمْ بِهَا      وَأَصِيرُ لِلضَّبْعِ السَّوَاغِبِ  
جَزْراً وَلِلطَّيْرِ الْمُرِيثَةِ      وَالذِّئَابِ وَاللِّتَعَالِبِ  
وَتَجْرُ مُجْرِيَةً لَهَا      لَحْمِي إِلَى أَجْرِ حَوَاشِبِ

Korkuyorum, bana isabet etmesinden

Her türlü tecrübe ile tecrübe edilen bir kılıcın.

Eğer bu gerçekleşirse o zaman onlara av olurum.

Ve yem olurum, aç sırtlanlara tilkilere, kurtlara ve tüylü kuşlara.

Ve bir sırtlan iç organlarımı ortaya dökünceye kadar sürükler.

### 2.2.1.3. Cahder b. Dubey’a b. Kays (ö.m. 510)

O, Cahder b. Dubey’a b. Kays el-Bekrî olup künyesi Ebû Muknef’dir. Asıl adı Rabîa’ olan Cahder, bu lakabı kısa boylu ve kıvrıkcık saçlı oluşundan dolayı almıştır. Cahiliye döneminde Benû Bekr’in kahramanlarından sayılır. Benû Bekr ile Benû Tağlib arasında cereyan eden Besûs savaşında büyük yararlılıklar göstermiştir. Yine böyle bir savaşta hayatını kaybetmiştir.

<sup>67</sup> Bâbetî, *a.g.e.*, s. 172; er-Revdân, *a.g.e.*, s. 31-32; Yûsuf Huleyf, *eş-Şu’arâu’s-sa’âliku fi ‘asri’l-câhili*, Dâru’l-Ma’arif, 3. Baskı, Kahire 1978, s. 216; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 9; Hafnî, *a.g.e.*, s. 119; Yahyâ Murâd, *Mu’cemu terâcimi’ş-şu’arâi’l-kebîr*, Dâru’l-Hadîs, Kahire 2006, s. 333.

<sup>68</sup> Nureddîn, *a.g.e.*, s. 11.

Onun hırsızlık ile ilgili garip bir hilesi anlatılır. Rivayete göre içinde kenelerin bulunduğu bir tulum ile deve sürülerine yanaşır ve tulumun ağzını açardı. Dışarıya saldığı keneler develere musallat olur ve onların sağa sola kaçışmalarına sebep olurdu. Cahder de bunlardan birinin sırtına atlar ve onu kaçırdı.

Bazı kaynakların zikrettiğı birkaç beyit hariç geride şiir adına bir şey bırakmamıştır. Bir rivayete göre Benû Bekr'in Benû Tağlib ile olan bir savaşında Benû Bekr savaş esnasında tanınsınlar diye saçlarını kestirdiler. Ancak Cahder çok çirkin ve kısa boylu olduğu için en önde saldırmanın karşılığında saçını kestirmeme sözünü aldı. Ancak kabilesinin kadınları tarafından karşı taraftan zannedilerek öldürüldü.<sup>69</sup> Ölmeden önce şu beyitleri terennüm etmiştir:<sup>70</sup>

قَدْ يَتِمَّتْ بِنْتِي وَآمَتْ كَنْتِي      وَشَعَنْتُ بَعْدَ الرَّهَانِ جُمَّتِي  
رُدُّوا عَلَيَّ الْخَيْلَ إِنْ أَلَمْتِ      إِنْ لَمْ يُنَاجِزْهَا فَجُزُّوا لِمَتِي  
قَدْ عَلِمْتَ وَالِدَةُ مَا ضَمَّتِ      مَا لَفَفْتُ فِي خِرْقٍ وَشَمَّتِ  
إِذَا الْكُمَاةُ بِالْكُمَاةِ التَّتَفَّتِ      أَمْخَدَجٌ فِي الْحَرْبِ أَمَّ أْتَمَّتِ

Muhakkak ki kızlarım yetim, eşim de dul kaldı,  
Ve rehin olarak bıraktığım saçlarım darmadağınık oldu.  
Atlarını bana çevirdiler ki eğer yakınlaşırlarsa  
Ve hemen öldürmezlerse, saç lülelerimi kesin.  
Bu gün anneler ne yiğitler doğurduğunu  
Ve ne mertler kucakladıklarını anladı.  
Silahlı olan başka bir silahlıyla kaşı karşıya kaldığında  
Savaşta eksik olan mı yoksa tam olan mı, (belli olacak).

#### 2.2.1.4. Sahr el-Ğayy (ö.m.VII. a.)

O, Sahr b. Abdullah el-Huzeli'dir. "Sahr el-Ğayy" olarak isimlendirilmesinin sebebi kaba kuvveti, ahlaksızlığı ve kötülüğe yatkın olmasından dolayıdır. Şiirinin azlığı hayatı hakkındaki malumatın da az olmasına neden olmuştur. Belki de şiiri çöln derinliklerinde zamanla kaybolup gitmiştir. Kardeşleri Sahîr, el-'Alam ve Ebû 'Amr ile

<sup>69</sup> ez-Ziriklî, *a.g.e.*, II, 113; er-Revdân, *a.g.e.*, s.68; el-Hatîb et-Tebrîzî, Ebû Zekerîyya Yahyâ b. 'Ali b. Muhammed, *Şerhu Dîvânü'l-hamâse I-II*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 2000, II, 363; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 51-52; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 75; Murâd, *a.g.e.*, s. 312.

<sup>70</sup> et-Tebrîzî, *a.g.e.*, II, 361-363.

birlikte birçok hırsızlık ve eşkıyalık olayına karışmıştır. Bu üç kardeş de çok hızlı koşanlardan sayılırlardı.

Onun şiirlerinin çoğu kardeşi ve oğluna yaktığı mersiyelerden ve Müzeyne oğullarından biri olan şair Ebu'l-Müsellem ile olan çekişmesini konu edinen şiirlerden oluşmaktadır. Çünkü o, söz konusu kabileden birini öldürmüş, Ebu'l-Müsellem de ondan öldürdüğü kişinin diyetini talep ediyordu. Öldürüldükten sonra Ebu'l-Müsellem onun için mersiye söylemiştir.

Sahr kendisiyle övünen, cesaretli, yiğit ve gurur sahibi biriydi. Bir defasında üzerine baskın düzenlenmişti. Benû Mustalik onu kısırtıp çevresini sardıklarında ne teslim olmuş ne de kaçıp kurtulmayı denemişti. Çünkü ona göre bunlara yeltenmek zilleti kabul etmek demektir. Öldürülünceye kadar bir taraftan kılıç sallıyor diğer taraftan da şiir söylüyordu. Yılan ısırması sonucu öldüğü de söylenmektedir.

Kasidelerinden hareketle şiirinde bir derinlik ve kuvvet göze çarpar. Bazı kasidelerinde garip lafızlara ve tuhaf kelimelere rastlanmaktadır.<sup>71</sup> Malını ele geçirip kendi ihtiyaçlarını gidermek için Müzeyne kabilesinden bir adamla çarpıştığı olay ile ilgili olarak şöyle demektedir:<sup>72</sup>

فِي الْمَرْزِيِّ الَّذِي حَشَشْتُ بِهِ      مَالَ ضَرِيكِ تِلَادَهُ نَكِدُ  
تَيْسَ تَيْوَسٍ إِذَا يَنَاطِحُهَا      يَا لَمْ قَرْنَا أَرْوَمَهُ نَقْدُ  
إِنْ أَمْتَسِكُهُ فَيَا لِفِدَاءٍ وَإِنْ      أَقْتَلُ بِسَيْفِي فَإِنَّهُ قَوْدُ

Kendisiyle güçlü olduğum Müzeyneli adamda  
Fakir biri için sayılamayacak kadar mal vardır.  
Ben, aşınmış boynuzlarıyla çarpıştıklarında  
Acı duyan (Müzeyneliler gibi) bir tekke değilim.  
Eğer Onu alıkoyarsam onun için fidye,  
Öldürürsem o zaman onun için kısas vardır.

<sup>71</sup> er-Revdân, *a.g.e.*, s. 169-170; Ebû Sa'îd el-Hasan b. el-Hüseyin es-Sukerî, *Kitâbu şerhi eş'âri'l-huzeliyyîn I-III*, Dâru'l-'Arûbe, Kahire trhz, I, 254; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 189; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 59-62; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 201; el-İsfahânî, *a.g.e.*, XXIII, 5-7; Hafnî, *a.g.e.*, s. 117. ; Murâd, *a.g.e.*, s. 458.

<sup>72</sup> es-Sukerî, *a.g.e.*, s. 260-261.

### 2.2.1.5. ‘Abdi Yeğûs el-Hârisî (ö.m. 584)

O, Benû Hâris’ten ‘Abdi Yeğûs b. Hâris b. Vakkâs’tır. Asıl ismi Rebîa’ b. Ka’b b. el-Eret’tir. Cahiliye döneminin eski şâirlerindedir. Yemen’in Kahtân kabilesinden olup Benû Hâris’in başkanıydı. Hayatının büyük bir kısmını savaşlarda, baskınlarda ve oç almanın peşinden koşmakla geçirdi. Ailesi Cahiliye ve İslam döneminde şiir konusunda ün salanlardandır. el-Câhîz onu, ölüm anındaki şiirinin güzelliği ve diğer zamanlardaki şiiri ile olan benzerliği konusunda methettiği iki kişiden biri olarak sayar. Hasımları Benû Temîm tarafından esir alındı ve bilahare onlar tarafından öldürüldü. Öldürülmeden önce onları hicvetmesin diye dilini bağlamışlardı. Öldürüleceğine kesin kanaat getirdiğinde onlardan kendisini güzel bir ölüm ile öldürmelerini istedi. Bunun nasıl olacağını sordular. O da kendisine şarap içirmelerini ve hayat damarını kesip ölüme terk etmelerini istedi. Ölümü bu şekilde gerçekleşti.<sup>73</sup> Konu ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>74</sup>

وَتَضْحَكُ مِنِّي شَيْخَةٌ عَبْشَمِيَّةٌ      كَأَنَّ لَمْ تَرَ قَبْلِي أُسِيرًا يَمَانِيَا  
أَقُولُ وَقَدْ شَدُّوا لِسَانِي بِنَسْعَةٍ      أَمْعَشَرَ تَيْمٍ أَطْلَقُوا لِي لِسَانِيَا  
أَمْعَشَرَ تَيْمٍ قَدْ مَلَكَتُمْ فَاسْجِحُوا      فَإِنْ أَحَاكُمُ لَمْ يَكُنْ مِنْ بَوَائِيَا  
فَإِنْ تَقْتُلُونِي تَقْتُلُوا بِي سَيِّدًا      وَإِنْ تَطْلُقُونِي تَحْرُبُونِي بِمَالِيَا

Ve ‘Abduşems’li yaşlı bir kadın bana gülüyor  
Sanki daha önce hiç Yemenli bir esir görmemiş gibi.  
Haykırıyorum, dilim iplerle bağlı olduğu halde  
Ey Teymliler! “Artık dilimi özgür bırakın” diye.  
Ey Teymliler! Beni esir aldınız, öyleyse bana iyi davranın.  
Eğer kardeşiniz isem bilin ki benim dengim yoktur.  
Eğer öldürecekseniz bir başkana yakışır şekilde öldürün,  
Eğer serbest bırakacaksınız, malım size ganimettir.

### 2.2.1.6. ‘Amr b. Berâke el-Hemedânî (ö.m. 632)

O, ‘Amr b. Hâris b. Munebbih b. Yezîd el-Hemedânî’dir. Annesi Berâke’ye nisbet edilmiştir. Hızlı koşması ile ünlüdür. Cahiliye döneminde Hemedân’ın şairiydi. Hz.

<sup>73</sup> er-Revdân, *a.g.e.*, s.169-170; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 213; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, IV, 187; el-İsfahânî, *a.g.e.*, XVI, 227-228; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 64-65; Murâd, *a.g.e.*, s. 523-524.

<sup>74</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.*, XVI, 228.



Ömer'in hilafetine kadar yaşadığı, onu topallayan yaşlı biri olarak ziyaret ettiği söylenir. Bazı kaynaklar ise bu rivayetin doğru olmadığını söyler. Eşkıyalıkta eş-Şenferâ el-Ezdî ve Taabbeta Şerran'ın yakın arkadaşıydı. Beraber birçok baskın düzenlemişlerdi. Bazı şiirleri Araplar arasında darbu mesel olmuştur.<sup>75</sup> Örneğin, Haccâc Irak halkını tehdit ettiği meşhur hutbesinde onun şu beytini zikreder.<sup>76</sup>

مَتَى تَجْمَعُ الْقَلْبَ الذِّكِّيَّ وَصَارِمًا وَأَنْفًا حَمِيًّا تَجْتَنِّبُكَ الْمَظَالِمُ

Ne zaman zeki bir kalp, keskin bir kılıç ve hamiyet bir arada toplansa  
İşte o zaman haksızlıklar senden uzaklaşır.

O, hedefini gerçekleştirmek için hiçbir engel tanımazdı. Bir defasında insanların kendisinden korktuğu ve çekindiği Harîm el-Hemedânî onun develerine el koymuştu. Ancak o develerini geri almaya kararlıydı. Çevresindeki insanların uyarılarına rağmen Harîm'in üzerine saldırdı ve malını ondan geri aldı. Bu konu ile ilgili olarak şöyle der:<sup>77</sup>

تَقُولُ سَلِيمِي لَا تَعْرَضُ لِتَلْفَةِ وَكَيْفَ يَنَامُ الْيَلَمَ مَنْ جُلُّ مَالِهِ  
وَلَيْلِكَ عَنِ لَيْلِ الصَّعَالِيكَ نَائِمٌ حُسَامٌ كَلَوْنَ الْمَلْحِ أَيْضُ صَارِمٌ  
أَلَمْ تَعْلَمِي أَنَّ الصَّعَالِيكَ نَوْمُهُمْ قَلِيلٌ إِذَا نَامَ الْخَلِيُّ الْمُسَالِمُ

Bir Suleymî diyor ki bana vazgeç gidenden,  
Senin gecen uyuyan eşkıyanın gecesi olsun.  
Tuzun rengi gibi beyaz ve parlak kılıcı olduğu halde  
Malı alınıp götürülen nasıl uyur.  
Bilmez misin? Eşkîya, uykusu az olandır,  
(Başkalari dertten) halî olup güven içinde uyurken.

#### 2.2.1.7. 'Amr b. 'Aclân (ö.m.VI. a.)

O, 'Amr b. 'Aclân b. 'Âmir b. Burd b. Munebbih'dir. Benû Huzeyl'e komşu Benû Kâhil'dendir. Mudar şairlerinden olup Arapların şair kahramanlarından sayılır. Zu'l-Kelb

<sup>75</sup> er-Revân, *a.g.e.*, s.219; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 238. ; Hafnî; *a.g.e.*, s.118. ; el-İsfâhânî, *a.g.e.*, XXI, 126; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 76; Nureddîn, *a.g.e.*, s.82; Murâd, *a.g.e.*, s.563.

<sup>76</sup> Sadreddin 'Alî b. Ebi'l-Ferec b. Hüseyin el-Basrî, *Kitâbu'l-hamâseti'l-Basriyye I-IV* (Tahkik: Muhtâruddîn Ahmed), 'Âlimu'l-Kutub, Beyrut trhz. , I, 340.

<sup>77</sup> el-Basrî, *a.g.e.*, s. 340.

olarak bilinir. Bu şekilde isimlendirilmesiyle ilgili çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre ava giderken yanında sürekli bir köpek bulundururdu. Bundan dolayı bu lakabı almıştır. Baskınlarını genellikle Benû Fehm'e yapardı. Ölümü ile ilgili rivayetler de farklılık arz eder. Bir rivayete göre gece çölde uyurken bir kaplan tarafından öldürüldü. Başka bir rivayete göre ise Benû Fehm'den bir kadınla birbirlerini sevdiler. Bir gece birlikte yakalandılar. 'Amr b. 'Aclân bir yolunu bulup kaçmayı başardı. Ancak peşine düşen Fehmliler onu bir mağarada kısıtırıp öldürdüler. Kaynaklar doğum ve ölüm yılı ile ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir.<sup>78</sup>

'Amr b. 'Aclân'a ait bir lâmiyeli (kafiyesi "lâm" harfî olan) kasidesi vardır. Bu kasidede baskınlarından, kahramanlığından, düşmanlarından, onlarla olan çatışmalarından ve silahlarından bahsetmektedir. Bu kasidenin bir bölümünde düşmanlarını tehdit etmekte ve şöyle demektedir:<sup>79</sup>

وَكُلُّ قَدِّ أَنْابٍ إِلَىٰ إِبْتِهَالٍ	بُجَيْلَةٌ دُونَهَا وَرَجَالٌ فَهْمٌ
وَإِنْ أَتَقَفَ فَسَوْفَ تَرَوْنَ بَالِي	فَإِنْ أَتَقَفْتُمُونِي فَتَقْتُلُونِي
أَوْمٌ سَوَادٌ طُودِ ذِي نِجَالٍ	فَأَبْرَحُ غَازِيًا أَهْدِي رَعِيلاً
أَفِيمَ نِسَاءٍ بَجَلَّةٍ بِالنِّعَالِ	وَأَبْرَحُ فِي طَوَالِ الدَّهْرِ حَتَّىٰ
فَذَلِكَ حَالُهُمْ أَبَدًا وَحَالِي	بُجَيْلَةٌ يَنْدُرُونَ دَمِي وَفَهْمٌ

Buceyle Kabilesi ve arkasındaki Benû Fehm Oğulları,  
Hepsi karşılıklı lanetleşme üzerine yemin etmişler.  
Eğer beni yakalarlarsa mutlaka öldürecekler.  
Eğer ben yakalarsam, ne yapacağımı o zaman görecekler.  
Onlarla savaşırım, öncü bir grup rehberliğinde.  
Sonra yönelirim yemyeşil Tavd dağının bölgesine.  
Uzun bir zaman boyunca ortalıkta görünmem,  
Ta ki Buceyle'nin kadınlarının ağıtları bitene dek.  
Buceyle ve Fehm (tekrar) kanımı dökmeye yemin ederler.  
Onların ve benim halimiz ebediyen böyledir.

<sup>78</sup> Nureddîn, *a.g.e.*, s.84; Hafnî, *a.g.e.*, s.119-120; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 247; es-Sukerî, *a.g.e.*, II, 565; Murâd, *a.g.e.*, s.386.

<sup>79</sup> es-Sukerî, *a.g.e.*, II, 567-568.

### 2.2.1.8. Mâlik b. Harîm el-Hemedânî (ö.m.VI. a.)

O, Dâlânoğullarından Mâlik b. Harîm el-Hemedânî'dir. Onun doğum ve ölümü ile ilgili herhangi bir malumata sahip değiliz. Yemen topraklarına dâhil olan Hemedân'ın şair ve yiğit kişilerindendir. Hemedan'ın siyâsî tarihi ile ilgili bilgi sahibiydi. Eleştirmenler onu yiğit, delikanlı anlamına gelen “fuhûl” şairlerden addederler. Bazılarına göre muhadram şairlerdendir. İyi bir at tasvircisiydi. Lakabı “Mufzi'u'l-Hayl” (atları korkutan) olan şair dönemin hırsızlarındandı. Şiirleri bize onun yüce insanî değerlere sahip olduğunu gösterir, zira çok cömertti. Cömertliğini daha çok deve kesip etini insanlara yedirmek şeklinde tezahür ederdi. Yokluk esnasında malını alıkoymaz, onu ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı. İnsanlar aç ve susuzken tok yaşamının iyi ahlak göstergesi olmadığına inanırdı. İffet sahibiydi. Komşusuna eziyet etmek ve ona kem gözle bakmaktan çekinirdi. Bütün bu hususiyetler bize ,‘Urve b. el-Verd'i anımsatır. O, zenginlik ve fakirlik ile ilgili fikir beyanında bulunur. Ona göre mal cimriliği engeller ve zilleti defeder. Hor görülen insanları saygın yapar. Yerileni övülen bir konuma getirir. Fakirlik zilletten başka bir şey değildir. Kişiyi toplumun maskarası yapar.<sup>80</sup> Bu konu ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle der.<sup>81</sup>

أُنْبِئْتُ وَالْأَيَّامُ ذَاتُ تَجَارِبٍ      وَتُبْدِي لَكَ الْأَيَّامُ مَا لَسْتَ تَعْلَمُ  
بِأَنَّ تَرَاءَ الْمَالِ يَنْفَعُ رَبَّهُ      وَيُنْشِي عَلَيْهِ الْحَمْدَ وَهُوَ مُدَمَّمٌ  
وَأَنَّ قَلِيلَ الْمَالِ لِلْمَرْءِ مُفْسِدٌ      يَحْزُ كَمَا حَزَّ الْقَطِيعُ الْمُحْرَمُ  
بِرَى دَرَجَاتِ الْمَجْدِ لَا يَسْتَطِيعُهَا      وَيَقْعُدُ وَسَطَ الْقَوْمِ لَا يَتَكَلَّمُ

Sana günlerin tecrübe sahibi olduğunu,  
Ve bilmediğin şeyleri sana öğrettiğini haber vereyim.  
Şöyle ki; mal çokluğu sahibine fayda sağlar,  
Ve yerilmiş olanı övülecek duruma getirir,  
Mal azlığı ise kişiyi ifsada götürür  
Ve sert bir kamçının deriyi kesmesi gibi keser.  
(Fakir) güç yettiremediği şeref derecelerini görür,  
Ve toplumun içinde konuşmaksızın oturur.

<sup>80</sup> Nureddîn, *a.g.e.*, s.94; er-Revdân, *a.g.e.*, s.283; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 314; Hafnî; *a.g.e.*, s.116-117; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 260; Murâd, *a.g.e.*, s.616.

<sup>81</sup> et-Tebrîzî, *a.g.e.*, s. 718-719.

## 2.2.2. Sosyal Hayatta Hor Görülen Melezler

Bunların babaları Arap, anneleri ise Habeş asıllı siyah cariyelerdi. Bundan dolayı zenci kanı taşıyorlardı. Bilindiği gibi Cahiliye döneminde Arap yarımadasında kabilelerin çoğunda çeşitli işlerde çalıştırılmak üzere bu cariyeler bulundurulurdu. Zenci olmaktan başka günahı olmayan bu cariyelerin çocukları kabileden biri olarak kabul edilmiyor hatta babalarına bile nispet edilmiyorlardı. Çünkü onlar kendileri için bir ayıp kaynağıydılar. Diğer taraftan babaları ve kabilenin diğer üyeleri tarafından hor görülüyor ve çok kötü şartlarda hayatlarını idame ediyorlardı. Bunlara derilerinin renginden dolayı “Ağribet el-Arab” yani Arap kargaları lakabıyla anılırlardı. Bunların önünden iki seçenek vardı ya boyun eğip kaderlerine razı olacaklardı-ki çoğu bunu seçtiler-ya da kendilerine bu muameleyi reva gören kabilelere isyan edip en az onlar kadar cesur, zeki, cömert, savaşçı olduklarını göstereceklerdi. Bunlardan şair olan bir grup eşkıyalık yolunu seçti.

Bu eşkıya şairlerin özelliklerinin başında acımasızlık ve katı kalplilik gelir. Ancak ele geçirdikleri ganimetleri fakir ve muhtaç kişilerle paylaştıkları da olmuştur.<sup>82</sup> Bu gruptaki eşkıya şairlerin en önemlileri Suleyk b. es-Suleke (ö.m. 605), eş-Şenferâ el-Ezdî (ö.m. 510) ve Taabbeta Şerran (ö.m. 530)’dır.<sup>83</sup> Şimdi bu şair eşkıyaların trajik hayatlarına göz atalım.

### 2.2.2.1. Suleyk b. es-Suleke (ö.m. 605)

O, Suleyk b. ‘Amr ya da b. ‘Amîr b. Yesrebî’dir. Temîm kabilesindedir. Siyahî bir kadın olan es-Suleke onun annesiydi. Teni siyah olduğu için diğer siyahlar gibi “Ağribet el-Arab” diye adlandırılanlar arasında yer alır. Bundan dolayı kabilesinin asıl kanını taşıyan babasına değil annesine nispet edilmiştir. “Addâîn”den sayılır. Hiçbir kişi onu koşmak hususunda geçemezdi. Hatta hızlı koşmasıyla atları bile geçirdi. Bundan dolayı “Suleyk’ten daha hızlı” darbimeseline konu olmuştur. Onun kışın, deve kuşunun yumurtasına su koyup sakladığı, yaz geldiğinde, özellikle kovalama esnasında, bu sudan faydalandığı rivayet edilir. Genellikle saldırılarını Rebî’a kabilesine ve Yemen topraklarına yapardı.

<sup>82</sup> Demirayak, *Cahiliye Dönemi*, s.173; Yıldırım, *a.g.m.*, s.184-185; Dayf, *a.g.e. (el-‘Asru’l-câhili)*, s. 375.

<sup>83</sup> Bkz. Nureddîn, *a.g.e.*, s.9; Demirayak, *a.g.e. (Cahiliye Dönemi)*, s.173; Yıldırım, *a.g.m.*, s.185.

Suleyk, Arapların en şairi, en şerlisi, yolları en çok bileniydi. O, birçok yeri gezdiği, elde edeceği malı aynen bir kurt gibi kapdığı için “R’ibâl” (kurt) ve birçok baskın yaptığı için “Mekânib” (süvari birliği) olarak adlandırılmıştır.

Suleyk, Cahiliye döneminin katı sert ve acımasız insanlarından biriydi. Onun uyurken yaşlı bir adamı öldürdüğü söylenir. Onda ‘Urve gibi iyilik yapmak, elindekileri başkalarıyla paylaşmak, bir arkadaşına merhamet etmek ya da bir fakire yardım etmek vb. iyilik adına sayabileceğimiz hiçbir şeye rastlanmaz. Onun tek amacı saldırmak ve ganimet elde etmektir. Ancak Onun; fakir, sefil ve mahrum olduğunu gördüğü bir adama iyilikte bulunduğu ve onu yanına alıp saldırılardan sonra da elde ettiklerinden ona da bir pay verdiği rivayet edilir. Kalabalık yerlerde bulunmaz, genellikle tek başına dolaşırdı. O, savaflara da iştirak etmezdi. Bir defasında ‘Uvâre oğullarına saldırmıştı. Ancak onlardan bir şey çalamadı. Onu yakalamak istediler. İçlerinden bir yaşlı “Onu bırakın, gitsin, su içsin. Bu durum onu ağırlaştırır. Siz de onu yakalarsınız” dedi. Onlar da yavaşlayıp gizlice takip ettiler. Suleyk, bir yerde suyunu içerken yetiştiler. Kurtulamayacağını anlayan Suleyk geri dönüp onların evlerinin içine daldı. Bir kadından yardım istedi. Kadın örtüsünü çıkarıp yere attı-ki cahiliye toplumunda bir kadın bunu yaptığı zaman isteği asla geri çevrilmezdi- ve kardeşlerini çağırdı. Böylece Suleyk öldürülmekten kurtuldu.

Suleyk, ‘Abdumelik el-Has’amî’ye, saldırı için Yemen topraklarına giderken Has’am bölgesinden geçtiği için belli bir haraç veriyordu. Yine bir defasında Yemen’e giderken Has’am topraklarından geçti. Dönüş yolunda içinde güzel ve genç bir kızın yalnız olduğu bir Has’am evine girdi. Kızı görünce ondan hoşlandı ve onun ırzına geçti. Kız bu yaşananları kabileye haber verdi. Enes b. Mudrik el-Has’amî onun peşine düştü ve onu öldürdü.

Onun pek az şiiri bize ulaşmıştır. Çoğu zamanla kaybolup gitmiştir. Şiirlerinde süratli koşması, arkadaşlarını koruması ile ilgili birçok hikâye anlatılmıştır. Ancak şiirlerinde fakirlik sorununa pek az değinmiştir. Onun şiirinde cömertliği, iyiliği övdüğü

asla görülmez.<sup>84</sup> Uzun bir açlık ve fakirlik dönemiyle birlikte bir akın sonucunda develeri ele geçirdikten sonra söylemiş olduğu bir şiiri şöyledir:<sup>85</sup>

وَعَاشِيَةَ رَاحَتٍ بِطَانًا دَعَرْتُهَا      بِسَوْطٍ قَتِيلٍ وَسَطَهَا يَتَسَيَّفُ  
وَمَا نَلْتَهَا حَتَّى تَصْعَلَكْتُ حَقْبَةً      وَكَدْتُ لَأَسْبَابِ الْمَنِيَّةِ أَعْرِفُ  
وَحَتَّى رَأَيْتُ الْجُوعَ بِالصَّيْفِ ضَرَّنِي      إِذَا قُمْتُ تَغْشَانِي ظِلَالٌ فَأَسْدِفُ

Kolan halinde otlanarak yürüyen nice develere korku saldım.  
Ortalarında kılıç kesilen öldürücü kamçımla önüme kattım.  
Ben bunları elde edene dek uzun süre fakir yaşıyordum.  
Neredeyse ( bu sürede) ölümcül etkenlerle tanışıyordum.  
Hatta yaz mevsiminde gördüğüm açlık bana çok zarar verdi.  
Kalkmak istediğimde baygınlık geçirip gözüme perde inerdi.

#### 2.2.2.2. eş-Şenferâ el-Ezdî (ö.m. 510)

Cahiliye döneminin en önemli eşkiya şairlerindedir. Asıl adının Sâbit b. Evs olduğu söylenir. Ezd kabilesinin Evs kolundandır. Rivayete göre Benû Selâmân kabilesi tarafından daha küçükken esir alındı ve onların yanında büyüdü. Aynı zamanda “fuhûl” (delikanlı, yiğit) şairlerden kabul edilir. Teni siyah olduğu için diğer siyahlar gibi “Ağribet el-Arab” arasında yer alır. Kalın dudaklı olduğu için eş-Şenferâ olarak adlandırıldı. Bazılarına göre Şenferâ onun asıl adıdır. Ne zaman doğduğu meçhul kalmıştır. Addâin”den sayılır. Bundan dolayı “A’dâ min eş-Şenferâ” yani “eş-Şenferâ’dan daha hızlı” darbu mesel olmuştur. Bu durumunu baskınlarda kullanıyor ve kendisini kovalayanlardan rahatlıkla sıyrılıbiliyordu. Kabilenin kurallarına uymaması ve işlediği suçlar dolayısıyla kabilesinden kovulmuştu. Taabbeta Şerran’ın yakın ve samîmî dostuydu. Birçok baskın ve saldırıyı beraber gerçekleştirmişlerdi. Babası Benû Selâmân kabilesinden biri tarafından öldürüldüğü için Benû Selâmân kabilesinden yüz kişiyi öldürmeye ahdedti. Doksan dokuz kişiyi öldürdü. Ancak bu kabilenin kurduğu bir tuzak sonucunda yakalandı ve Useyd b. Câbir tarafından öldürüldü. Aynı kabileden bir kişi kafatasına tekme attı ve bir kemik

<sup>84</sup> Nureddîn, *a.g.e.*, s.114-116; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 110; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 172; el-İsfahânî, *a.g.e.*, XX, 240-250; Yıldırım, *a.g.m.*, s.189-190; er-Revdân, *a.g.e.*, s.149; Hafnî, *a.g.e.*, s. 114; Dayf, *a.g.e.* (*el-‘Asru’l-câhili*), s. 375; Zeydân, *a.g.e.*, 142-143; Ebû Nâcî, *a.g.e.*, 172-174; Emîn, *a.g.e.*, s.18.

<sup>85</sup> Yıldırım, *a.g.m.*, s.191.

ayağına battı. Bu durum ayağının iltihaplanmasına ve sonunda ölmesine neden oldu böylece yüz kişiyi öldürme sözü yerine gelmiş oldu.

O, bahadırılığı ve cesareti ile sık sık övünür. Öldüğünde veya öldürüldüğünde gömülmek istemez. Çünkü kahramanların, düşmanları tarafından gömülmeleri haramdır. Bundan dolayı arkadaşı sırtlanın onu yemesini tercih eder. “ummi ‘amir” olarak adlandırdığı sırtlanı çölün ortasına atılan yağlı cismi ile güzel bir ziyafete çağırır. Benû Selâmân onun bu vasiyetini yerine getirdiler ve onu kurda ve kuşa yem olmak üzere çöle bıraktılar.

Bahadırılık ve kahramanlık eş-Şenferâ'nın şiirlerinin ana temasıdır. Gazeli çok azdır. Onlar da genellikle kahramanlık ve hamâset etrafında döner. Eski edebiyat, tarih ve biyografi kitaplarından eş-Şenferâ için küçük bir divan toplanmıştır. Birçok şiirin kaybolduğu düşünülüyor. Kendisine ait olduğuna dair şüpheler olsa da şiirin zirvesi ve Cahiliye Döneminin en güzel şiir örneği sayılan Lâmiyet el-‘Arab olarak bilinen meşhur kasidesidir. Eşkiyaların hür ve yalnız hayatı ile ilgili güzel tasvirler, övgü ve vasf gibi birçok tema içerir. Birçok kişi tarafından şerh edilmiştir. Aynı zamanda birçok dile de çevrilmiştir.<sup>86</sup> Bu kaside Yusuf Cemil Ararat ve M.Sadi Çöğenli-Nurettin Ceviz tarafından Türkçe'ye çevrilerek Arapça metinleriyle birlikte yayınlanmıştır.<sup>87</sup> eş-Şenferâ çöldeki münferit hayatı ve hayvanlarla olan dostluğunu bir şiirinde şöyle dile getirir:<sup>88</sup>

وَفِي الْأَرْضِ مَنْأَى لِلْكَرِيمِ عَنِ الْأَدَى      وَفِيهَا لِمَنْ خَافَ الْقَلْبَى مُتَعَزِّلٌ  
وَلِي دُونَكُمْ أَهْلُونَ: سَيِّدٌ عَمَلَسٌ      وَأَرْقَطٌ زَهْلُولٌ وَعَرَفَاءُ جِيَالٌ  
ثَلَاثَةٌ أَصْحَابٍ: فُوَادٌ مُشِيْعٌ      وَأَبْيَضٌ إِصْلِيْتُ وَصَفْرَاءُ عَيْطَلٌ

Cömert ve asil kişi için, yeryüzünde eziyet ve cefadan uzak kalınacak;

Buğz ve kinden korkan için de ayrı durulacak yer vardır.

Size karşı benim kuvvetli aslan, parlak tüylü panter,

Yeledi at ve sırtlan gibi dostlarım var.

<sup>86</sup> Ahmet Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI Asra Kadar)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. , İstanbul 1996, s. 66; Nureddin, *a.g.e.*, s. 21-25; Yıldırım, *a.g.m.*, s. 185-186; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 184; er-Revdân, *a.g.e.*, s. 164-165; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 85; Hafnî, *a.g.e.*, s. 112; Zeydân, *a.g.e.*, s.141; Ebû Nâcî, *a.g.e.*, 177-182; Dayf, *a.g.e.* (*el-'Asru'l-câhili*), s. 379-382; el-İsfahânî, *a.g.e.*, XX, 128; Ahmed b. Muhammed b. ‘Abdirabbih el-Endelûsî, *el-'İkdu'l-ferîd I-IX* (Tahkik: Mufid Muhammed Kumeyha), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut 1983, I, 93.

<sup>87</sup> Süleyman Tülücü, “Şenferâ”, *DİA*, TDV Yay. , İstanbul 2010, XXXVIII, 537.

<sup>88</sup> Şiir ve Tercümesi: Furat, *a.g.e.*, s.67.

Ayrıca üç arkadaşa sahibim: Cesur bir kalp,  
Keskin bir kılıç ve büyük, sarı bir yay.

İffetli aşkın en seçkin örneklerinden kabul edilen ve eşi Umeyme hakkında söylediği beyitlerinden iki tanesi ise şöyledir:<sup>89</sup>

لَقَدْ أَعْجَبْتَنِي لَا سَقُوطًا قِتَاعُهَا      إِذَا مَا مَشَيْتُ وَلَا بِدَاتٍ تَلْفُتِ  
كَأَنَّ لَهَا فِي الْأَرْضِ نَسِيًّا تَقْصُهُ      عَلَى أُمِّهَا وَإِنْ تُكَلِّمَكَ تَبَلَّتِ

Hoşuma giden şu ki; yürüdüğünde ne peçesi düşüyor,  
Ne de (fazla hayâsından dolayı) sağa sola dönüyor,  
Sanki yerde bir şeyini kaybetmiş de bulmak için onu arıyor,  
Seninle konuştuğu takdirde kısa kesip sözünü uzatmıyor.

### 2.2.2.3. Taabbeta Şerran (ö.m. 530)

Asıl adı Sâbit b. Câbir b. Sufyân olup Fehm kabilesindedir. Künyesi Ebû Zuheyr'dir. Annesi, Umîme diye adlandırılan Habeşli siyahî bir kadındı. Bundan dolayı Taabbeta Şerran'nın rengi de siyahtı. "Ağribet el-Arab" olarak bilinenlerden sayılır. Küçük yaştan itibaren yetim kaldı. Babası Câbir vefat ettikten sonra annesi amcası Ebû Kebîr el-Huzelî ile evlendi. Ebû Kebîr, annesi ile evlenmelerine karşı çıktığı için bizzat annesinin teklifi ile defalarca onu öldürmek için ona tuzak kurmuş, ancak başarılı olamamıştı. Bundan dolayı ömrü boyunca Benû Huzeyl kabilesine düşmanlık besledi. Taabbeta Şerran olarak adlandırılması ile ilgili birçok rivayet zikredilmiştir. Meşhur olanına göre o, bir gün koltuğunun altına bir kılıç alıp dışarı çıktı. Annesine "Sâbit nerede" diye soruldu. O da "Taabbeta Şerran (yani koltuğunun altına bir kötülük alıp çıktı)" dedi. Ondan sonra bu isim ile anılır oldu. Bu isim ile ilgili rivayetler muhtelif olsa da onun ta küçüklükten beri kötü davranışlara hayranlık duyduğu, başkalarına eziyet etmekten zevk aldığı ve vurmaya, yaralamaya, savaşmaya meyilli olduğu bilinmektedir. O, daima koltuğunun altında bir kötülük taşır ve onu mutlaka uygulardı. Eşkiya şairlerin en cesuruydu. Arapların en iyi duymanı, göreni ve tuzak kuranıydı. Yabanî hayvanlar ile aşinalığı vardı. Şairin rengi siyah bir melez ve annesinin de bir cariyeye olmasından dolayı hor görülmesi onun eşkiya olmasında etkili olmuştur.

<sup>89</sup> Şiir ve tercümesi: Yıldırım, *a.g.m.*, s.187.



Taabbeta Şerran arkadaşları ‘Amr b. Berrâk ve eş-Şenferâ ile beraber kahramanlık, savaş, gasp, öldürme, macera ve baskınlarla dolu bir hayat yaşadılar. ‘Amr b. Berrâk, eş-Şenferâ ve Taabbeta Şerran hızlı koşmaları ile şöhret bulmuşlardı. Yarımadanın her tarafına sayısız baskınlar yaptılar. Onlar ile ilgili birçok hikâye ve efsane anlatıla gelmiştir. O, ölümünden önce savaş ve baskınlara daha doymadan öleceğinden endişe ettiğini ifade etmiştir. Lakabı “İbnû el-Leyl (gulyabani)” idi. Çünkü zifiri karanlıklarda bile baskınlar yapmaktan korkmaz ve korkulu bir vadide hayatını geçirmekten çekinmezdi. Hicretten 80 ya da 90 yıl önce Huzeyl diyarında öldürülüp bir mağaraya terk edildi.

Bir defasında ‘Amr b. Berrâk ve eş-Şenferâ ile beraber Becîle kabilesine baskın düzenlediler. Ancak onlardan bir şey koparamadılar. Kabilenin adamları onları takip edip ‘Amr’ı yakalayıp bağladılar. ‘Amr’ın yakalandığını anlayınca Taabbeta Şerran arkadaşına “Sen sessiz bir şekilde ‘Amr’ın bulunduğu yere yaklaş, ben de kendimi onlara hissettirip onları üzerime çekerim, bu arada sen de onu çözersin” dedi. Taabbeta Şerran, kabile adamları onu görünceye kadar yanaştı. Onlar onu görünce ona doğru yöneldiler. O da yavaş yavaş koşmaya başladı. Bu arada Taabbeta Şerran onları oyalamak için onlardan teslim oluncaya kadar aman diliyor ve fidyesini hafifletmelerini istiyordu. Derken bir tepeye çıktı. Diğerlerinin kurtulduğunu görünce de hızlı bir şekilde koşmaya başladı ve hep beraber onları atlattılar. Başka bir rivayete göre ise acıktığı zaman bir ceylanı gözüne kestirir, onu kovalayıp yakalar ve ateşte pişirip yerdi.

Taabbeta Şerran’ın basılmış bir divanı yoktur. Ona ait kabul edilen muhtelif kasideler vardır. Bunlardan iki tanesi beyit sayısı açısından oldukça büyüktür. Biri baskınlarını anlattığı kasidesidir. Diğeri ise mersiye niteliğinde olup kendisine ait olduğuna dair ihtilaf vardır. Şiirinin ana temasını kahramanlık, baskın ve firar gibi maceralar teşkil eder. Taabbeta Şerran çok iyi şiir nazmeden kişilerden sayılır. Şiirinde kabilesiyle övünmez, sadece kendisini över.<sup>90</sup> Bir baskın sonucunda tuzağa düşmesi ve bunun sonucunda bir hileye başvurup kurtuluşunu konu edinen aşağıdaki şiiri kimi yazarlara göre “hikmet” türüne dâhil edilecek kadar değerlidir.<sup>91</sup>

<sup>90</sup> Nureddîn, *a.g.e.*, s. 39-45; er-Revdân, *a.g.e.*, s. 59-60; Yıldırım, *a.g.m.*, s. 188; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 64; Zeydân, *a.g.e.*, s. 142; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, II, 97; Hafnî, *a.g.e.*, s. 113; Dayf, *a.g.e.*, s. 377-379; Ebû Nâcî, *a.g.e.*, s. 176.; el-İsfahânî, *a.g.e.*, XXI, 99; Furat, *a.g.e.*, s. 68-69; Emîn, *a.g.e.*, s.18.

<sup>91</sup> Şiir ve Tercümesi: Yıldırım, *a.g.m.*, s. 189.

إِذَا الْمَرَأُ لَمْ يَحْتَلْ وَقَدْ جَدَّ جِدُّهُ      أَضَاعَ وَقَاسَى أَمْرَهُ وَهُوَ مُدِيرٌ  
وَلَكِنْ أَخُو الْحَزْمِ الَّذِي لَيْسَ نَازِلًا      بِهِ الْخَطْبُ إِلَّا وَهُوَ لِلْقَصْدِ مُبْصِرٌ  
فَذَلِكَ قَرِيعُ الدَّهْرِ مَا عَاشَ حَوْلُ      إِذَا سُدَّ مِنْهُ مَنْخَرٌ جَاشَ مَنْخَرٌ

Başı derde girdiğinde; kişi başvurmadiğı zaman hileye;  
Yolunu kaybeder, işini zorlaştırır, dolaşıp döner geriye.  
Fakat akıllı kişi başına henüz tehlike gelmeden önce  
Bunun kendisine yöneleceğini görür, varır o bilince  
Zamana karşı tecrübe kazanmış basiretlinin böylesi,  
Önünde bir kapı kapandığında bile açılır başka birisi.

Arkadaşı Şenferâ ile birlikte Becîle kabilesine düzenledikleri bir baskında Şenferâ öldürülür. Bunun üzerine şair aşağıdaki dizeleri söyler:<sup>92</sup>

عَلَى الشُّنْفَرَى سَارِي الْعَمَامِ فَرَائِحُ      غَزِيرُ الْكُلَى أَوْ صَيَّبُ الْمَاءِ بَاكِرٌ  
عَلَيْكَ جَزَاءٌ مِثْلُ يَوْمِكَ بِالْجَبَا      وَقَدْ رَعَفَتْ مِنْكَ السُّيُوفُ الْبُؤَاتِرُ

Şenferâ'nın mezarını, gece gelen, altı dolu olan ve akşam giden su bulutu sulasın.  
Sana (buluttan), Cebâ gününde keskin kılıçların akıttığı kan kadar mükâfat var.

### 2.2.3. Kabilelerinden Kovulanlar

Bunlardan bir kısmı içinde yaşadıkları kabilenin kanunlarının özgürlüklerini sınırladıklarını düşünmüşler ve bunlara karşı koymuşlardır. Böylece kabilelerinden kovulmuşlardır. Diğer bir kısmı ise işledikleri suç ve cinayetlerden dolayı kabilelerini mütemadiyen zor durumda bırakmışlar ve böylece kabile onu kovarak işlediği suçlardan ve cinayetlerden sorumlu olmadığını ilan etme yolunu seçmek zorunda kalmıştır. Ancak bu durum onların düzelmelerini sağlayamamış, bilakis suç ve cinayetleri daha da katlanmıştır. Kabilelerinden kovulan bu şair eşkıyalar bir araya gelip çete kurmuşlar, başta kabileleri olmak üzere çeşitli kabilelere saldırılar ve baskınlar düzenlemişlerdir. Bu şairler kabile ve aşiret duygusundan tamamen uzaklaşıp içine girdiği grubun ortak yaşam biçimini benimsemişlerdir. Bu eşkıya şairlerde baskınlarda ele geçirdikleri ganimetleri çevresindeki

<sup>92</sup> Şiir ve tercümesi: Usta, *a.g.m.*, s. 1071.

insanlarla paylaşmaktan geri durmamışlardır.<sup>93</sup> Bu gruptaki eşkıya şairlerin en önemlileri ‘Avf el-Ezdî, İbn el-Hidâdiye(ö.m. 612) gibi eşkıya şairlerdir.<sup>94</sup> Şimdi bu eşkıya şairlerin hayat hikâyelerine ışık tutalım.

### 2.2.3.1. İbn el-Hidâdiye (ö.m. 612)

O, Kays b. Munkiz b. ‘Amr b. Selûl b. Ezd el-Huzza’î’dir. Kabilesinden kovulduğu için annesine nisbetle İbn el-Hidâdiye olarak isimlendirilmiştir. Cahiliye döneminin savaşı, cesur ve eşkıya şairlerindedir. Kabilesi onu işlediği suçlardan dolayı ‘Ukaz panayırında kabileden kovduğunu, bundan sonra işleyeceği suçlardan dolayı sorumlu olmadığını ve onunla ilgili kimseyi sorumlu tutmayacağını ifade etti. Ancak bu durum onu işlediği suçlardan alıkoymadı, bilakis onun daha kötü olmasına neden oldu. Kabilesinden kovulduktan sonra Huzz’a kabilesinin bir kolu olan ‘Adiyyoğullarına sığındı. İbn el-Hidâdiye kabilelerinden kovulmuş savaşı bir çete oluşturup kabilesine ve diğerlerine çeşitli baskınlar düzenliyordu. Ölümü ile ilgili farklı rivayetler vardır. Bir rivayete göre Müzeyne kabilesinden bir grupla karşılaştı. Ondan teslim olmasını istediler. O da teslim olmasının kendilerine bir fayda sağlamayacağını zira teslim olması halinde kabilesinin kendilerine uyuz, miskin bir keçi bile veremeyeceklerini söyledi. Onlar teslim olması konusunda diretince ölünceye kadar onlarla savaştı. Başka bir rivayete göre ise onun, Benû Süleym’den bir kadınla bağlantısı vardı. Kadının eşinin de içinde olduğu bir grup ona saldırdı. İbn el-Hudâdiye bir yolunu bulup kaçmayı başardı, ancak peşini bırakmayan Benû Süleym onu bir yerde kısıtıp öldürdüler.

İbn el-Hidâdiye’nin şiiri herkese hitap eden, anlaşılması kolay ve yalındır. Karmaşıklıktan ve yabancılıktan uzaktır. Şiirinde eşsiz gazellere rastlanır. Cahiliye döneminin ikinci kuşaktan şâiri sayılır.<sup>95</sup> Bir defasında Havâzin kabilesi, İbn el-Hidâdiye’nin akrabaları olan Benû Dâtir’e saldırmıştı. Onlar bir kişiyi öldürüp birçok kişiyi de esir almış ve mallarına el koymuşlardı. Buna kızan İbn el-Hidâdiye hemen

<sup>93</sup> Demirayak, *a.g.e. (Cahiliye Dönemi)*, s.173; Yıldırım, *a.g.m.* , s.191; Dayf, *a.g.e. ( el-‘Asru’l-câhili)*, s. 375; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 91.

<sup>94</sup> Bkz. Nureddîn, *a.g.e.* , s.9; Yıldırım, *a.g.m.* , s.185.

<sup>95</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.* , XIV, 93-102; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 89-93; er-Revân, *a.g.e.* , s. 269; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 298-299; Hafnî, *a.g.e.* , s. 116; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 209; Murâd, *a.g.e.* , s. 593; Yıldırım, *a.g.m.* , s. 191-192.

çevresine adamlarını topladı ve Havâzin kabilesinin üzerine yürüdü. Onlardan birçok kişiyi esir alıp mallarına el koydu. İbn el-Hidâdiye bir şiirinde bu olay ile ilgili şöyle der:<sup>96</sup>

نَحْنُ جَلَبْنَا الْخَيْلَ قُبًا بَطُونَهَا      تَرَاهَا إِلَى الدَّاعِي الْمَثُوبِ جُنْحًا  
بِكُلِّ خَزَاعِيٍّ إِذَا الْحَرْبُ شَمَرَتْ      تَسْرِبَلٌ فِيهَا بَرْدُهُ وَتَوَشَّحًا  
قَرَعْنَا قُشَيْرًا فِي الْمَحَلِّ عَشِيَّةً      فَلَمْ يَجِدُوا فِي الْوَأَسَعِ الْأَرْضِ مَسْرَحًا

Suç işleyenlere karşı meydan okuyan güçlü atlarımızı öne doğru sürdük.  
Savaş başladığı zaman tüm Huzz'alılar zırhlarını giyip kılıçlarını kuşandılar.  
Akşam vaktinde Kuşeyrililere peş peşe vurduk.  
Tüm genişliğini rağmen yeryüzü onlara dar gelmişti.

Bir defasında bir baskın esnasında İbn Uş adında bir adam öldürülür. Onunla akrabalığı bulunan İbn Muharrik kabileden alınan develerin kendi hatırı için geri verilmesini ister. Şair payına düşenleri verebileceğini, ancak arkadaşlarının payı hakkında bir tasarrufta bulunamayacağını söyleyip şöyle der:<sup>97</sup>

فَأُقْسِمُ لَوْ لَا أَسْهَمَ ابْنُ مُحَرِّقٍ      مَعَ اللَّهِ مَا أَكْثَرْتُ عَدَّ الْأَقَارِبِ  
تَرَكْتُ ابْنَ عَشٍّ يَرْفَعُونَ بِرَأْسِهِ      يَنْوُ بِسَاقِ كَعْبِهَا غَيْرُ رَاتِبِ  
وَأَنْهَاهُمْ خَلْعِي عَلِيٍّ غَيْرِ مِيرَةٍ      مِنْ اللَّحْمِ حَتَّى غُيِّبُوا فِي الْغَوَائِبِ

Yemin ederim ki İbn Muharrik bulmasaydı Allah ile aramı,  
Sayılarını artırmaz, azaltacaktım öldüre öldüre akrabamı.  
Geride ölü bıraktım başını kaldırmaya çalıştıkları İbn Uş;  
Âşık kemikleri düzelmeyecek olan bir dizin üstüne düşmüş.  
Kabileden azledilişimin onlara bıraktığı eti yediler;  
Ta ki kaybolmaları gerekenler içinde kaybedildiler.

### 2.2.3.2. Hâciz b. 'Avf el-Ezdî (ö.m.VI. a.)

O, Hâciz b. 'Avf b. el-Hâris b. el-Ahsam b. 'Abdullah b. Mâlik b. el-Ezd'dir. Yemen kabilelerinden Selamân oğullarına mensuptur. Cahiliye çağının eşkıya şairlerindendir. Aynı zamanda "Addâîn"den sayılır. Kendisine ait atları olmakla meşhurdu.

<sup>96</sup> Nureddîn, *a.g.e.*, s. 90.

<sup>97</sup> Şiir ve tercümesi: Yıldırım, *a.g.m.*, s. 192-193.

Nerede öldüğü ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Bir rivayete göre bir baskın için kabilesinden ayrıldı, ancak bir daha geri dönmedi. Rivayete göre çölde yolunu kaybedip susuzluktan öldü. Haciz b. ‘Avf el-Ezdî kabilesinden kovulmuştu, ancak o, hiç bir zaman kabilesini bırakmadı. Şiirlerinde kabilesine çok bağlı olduğu, sürekli onları övdüğü görülmektedir. Onun iki özelliğinden bahsedilmektedir: Misafir edildiği gece doymaz, endişelendiği gece de uyumazdı.

Bir rivayete göre bir defasında Benû ‘Amir tarafından dar bir boğazda kısıtılmıştı. Tek çıkar yolu koşup hayatını kurtarmaktı. Haciz b. ‘Avf el-Ezdî, bir rüzgâr gibi öne doğru atıldı ve kendisini kurtardı.

Hâciz b. ‘Avf el-Ezdî az şiir söyleyen şairlerden olup şiiri ile meşhur olmuş değildir. Şiirleri, kabile şiirleri içinde yer almaktadır. Her şair gibi o da kabilesinin dilini kullanır. Şiirlerinde kabilesinin cömertliğini ve kahramanlığını, devesini ve çölde yolculuğunu anlatır. Şiirlerinde biraz da nesib göze çarpmaktadır.<sup>98</sup> Grubuyla birlikte Has’am oğullarına baskın düzenleyen Hâciz bol ganimet ile geri döner. Buna çok kızan Has’am oğulları tehditler savurmaya başlarlar. O bu tehditlere aldırış etmediğini bir şiirinde şu sözlerle dile getirir:<sup>99</sup>

وَإِنِّي مِنْ إِرْعَادِكُمْ وَبُرُوقِكُمْ      وَإِعَادِكُمْ بِالْقَتْلِ صَمٌّ مُسَامِعِي  
وَإِنِّي دَلِيلٌ غَيْرٌ مُخَفٍ دَلَالَتِي      عَلَى أَلْفِ بَيْتٍ جَدُّهُمْ غَيْرٌ خَاشِعٍ

Hem gök gibi gürlemenize hem şişek gibi çakmanıza,  
Kulaklarım tikalıdır öldürmekle tehditler savurmanıza.  
Rehberliği gizli olmayan tanınmış bir rehberim;  
Ataları korkak olmayan binlerce aileye önderim.

Yine Has’am oğullarıyla girdiği bir çatışmada yaralanır ve kızgınlık içinde onlara şöyle seslenir:<sup>100</sup>

إِنْ تَذَكَّرُوا يَوْمَ الْقَرِيِّ فَإِنَّهُ      بَوَاءَ بِأَيَّامٍ كَثِيرٍ عَدِيدُهَا  
فَنَحْنُ أَبْحَنُ بِالشَّخِصَةِ وَاهِنًا      جِهَارًا فَجِئْنَا بِالنِّسَاءِ نَقُودَهَا

<sup>98</sup> Nureddîn, *a.g.e.*, s. 53; Yıldırım, *a.g.m.*, s. 193; er-Revdân, *a.g.e.*, s. 78; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 90; Hafnî, *a.g.e.*, s. 120; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, II, 153; el-İsfahânî, *a.g.e.*, XIII, 147.

<sup>99</sup> Şiir ve tercümesi: Yıldırım, *a.g.m.*, s. 193-194.

<sup>100</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.*, XIII, 149.

Eğer hatırlarsanız Kariyye gününü  
Ki o gün birçok güne bedeldir.  
Zayıf olduğumuz halde sesimiz gürdü.  
Ve önümüze kattığımız kadınlarla dönmüştük.

### III. BÖLÜM: SADRU'L-İSLAM DÖNEMİNDE EŞKIYA ŞAİRLER HAREKETİ

#### 3.1. Sadru'l-İslam Döneminin Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Durumu

İslam “se-li-me” fiil kökünden türemiş bir isimdir. Bu fiilin mastarı olan “silm” selâmette olmak esenliğe ermek, gizli veya açık felaketlerden uzak olmak, güvende olmak, barış gibi anlamlara gelir. İslam ile aynı kökten türeyen “selem” barış yapmak, anlaşmak, “selime” ise boyun eğmek itaat etmek anlamlarına gelir. Bu ve buna benzer kelimelerin tümünün ifade ettiği mana yaklaşık olarak aynıdır ve hepsi esenlik, huzur, saadet, barış ve güven anlamlarına gelirler. İslam, en kısa anlamıyla mutlak iradeye teslim olarak elde edilen esenlik, barış huzur, saadet, güvenlik, iyilik demektir.<sup>101</sup> Burada Sadru'l-İslam dönemi ile Hz. Muhammed ile başlayıp dört halife ile son bulan ilk İslam dönemini kastetmekteyiz.

Daha önce cahiliye döneminden bahsederken bu dönemde yaşayan Arapların asabiyetin gereği olarak soy sop üstünlüğüne ve kabilevî övünce dayandıklarından bahsetmiştik. Böyle bir anlayışın insanlar arasında birleştirici bir rol oynaması mümkün değildir. Yani kana dayanan kabilecilik bu coğrafyada başarı sağlayamamıştı.<sup>102</sup> Bu durum İslam ile birlikte farklı bir minvale girdi. İslam tüm kabileleri tek çatı altında topladı. Onları tek bir vücut haline getirdi. Daha önceleri bir birbirleriye çatışma halinde olan kabileler inanılmaz bir şekilde tek bayrak altında toplandılar.<sup>103</sup> *Yüce Allah (cc), “Mü'mînler ancak kardeşlerdir”*<sup>104</sup> diyerek tüm inananları kardeş ilan etmişti. Yine Hz. Muhammed Mekke'nin fethi günü yaptığı konuşmada *“Ey Kureyş halkı! Cenabı hak sizden cahiliye duygularını, cahiliyetin baba ve atalarla övünme duygularını yok etti. Tüm insanlar Hz. Âdem'in çocuklarıdır. Hz. Âdem de topraktır”*<sup>105</sup> demişti. Ve Veda Hutbesinde de *“Ey insanlar! Allah'ınız birdir. Babanız birdir. Hepiniz Âdem'in evladısınız. Âdem ise topraktır. Allah'ın katında en önde geleniniz, O'na en çok saygılı olanınızdır.*

<sup>101</sup> Celaleddin Vatandaş, *Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatı ve İslâm Daveti, Medine Dönemi*, Pınar Yay. , 7.Baskı, İstanbul 2011, s. 479.

<sup>102</sup> Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (Çev. : Fikret Işıltan), Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yay. , Ankara 1963, s. 4.

<sup>103</sup> Zeydân, *a.g.e.* , s. 247.

<sup>104</sup> Hucurât Sûresi: 49/10.

<sup>105</sup> Ebû Dâvûd, *Sunen*, 6/185.

*Hiçbir Arap'ın Arap olmayana takva ve salahtan başka bir üstünlüğü yoktur*"<sup>106</sup> buyurmuştu. Kabile bağları ve eski milli mensubiyetler göz önünde bulundurulmaksızın herkes şimdi bu yeni camiada kardeş durumuna düşmüştü. Arapları birbirlerine yaklaştırıp birleştiren en önemli hayati bağ olan kabile akrabalığının yerini şimdi iman birlikteliği alıyordu. Böylece Arap yarımadasında bir İslam Sulh ve Selameti kurulmuş oluyordu. Yeni toplulukta ne bir din adamı ne bir dinî hiyerarşi ve ne de dini bir merkezi makam bulunuyordu.<sup>107</sup> Bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

*"Sen yeryüzündekilerin tümünü harcasaydın bile, onların kalplerini uzlaştıramazdın. Ama Allah onların aralarını uzlaştırdı."*<sup>108</sup>

Bu birliği sağlayan en büyük etken de şüphesiz Hz. Muhammed'in varlığı idi. Onun varlığının cazibesi o kadar artırılmıştı ki iyi niyetli olan hiç kimse ona karşı koyamazdı.<sup>109</sup> Kabileleri tarafından dışlanan ve kabilesinden kovulanlar ya da annesi siyah olduğu için kabilenin diğer fertleri tarafından dışlananlar İslam ile birlikte belli bir toplumsal statü kazanmaya başladılar.<sup>110</sup> Hz. Muhammed (s.a.v.), din kardeşliğini tesis etmek için Muhâcir ile Ensâr'ı kardeş ilan etti. Çünkü Muhacirler tüm mal varlıklarını Mekke'de bırakıp gitmişlerdi. Bundan dolayı hem Muhacirlerin ekonomik sıkıntılarının giderilmesi hem de İslâm toplumunun inşası açısından bu çok önemliydi. Bu dünyada eşi bulunmayan bir uygulamaydı.<sup>111</sup>

İslamiyet'in Arap'ın düşüncesine tesiri iki yönden oldu: Birincisi, doğrudan doğruya olan tesiridir ki bu cahiliyet çağının inançlarına muhalif olan öğretimleridir. İkincisi ise dolaylı yönden olanıdır ki bu Rum ve Fars kolonilerinin fethedilmesidir. Bu öğretimler Arap'ın akıl seviyesini büyük ölçüde etkilemiştir. Araplar puta tapmaktan vazgeçmişler maddenin fevkinde olan ilaha tapmaya başlamışlardır. Eşyaya ve ahlaka kıymet vermeyi değiştirmek noktasında İslamiyet'in Araplara tesiri çok oldu. Bir kısım eşyanın değeri düşerken bir kısmının yükseliyordu. Hz. Muhammed Arapları cahiliyet

<sup>106</sup> Amed b. Hanbel, *Musned*, 5/412.

<sup>107</sup> Dr. Ph. K. Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi* (Çev.: Salih Tuğ), M.Ü.İ.F. Yay., 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 171.

<sup>108</sup> Enfâl Sûresi: 8/63.

<sup>109</sup> Martin Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, (Çev. : Nazife Şişman) İnsan Yay. , 41. Baskı, İstanbul 2006, s. 223.

<sup>110</sup> Kenan Demirayak, *Sadru'l-İslam Dönemi*, s. 136.

<sup>111</sup> Vatandaş, *a.g.e.* , s. 34.



düşüncesinden İslam düşüncesine geçirirken çok sıkıntılar çekti. İslamiyet’i kabul edenler pek çok eza ve cefaya katlandılar.<sup>112</sup> Hz. Peygamberin yeni dini tebliği Mekkelilerde şiddetli bir muhalefete neden oldu. Mekkeliler sadece Hz. Muhammed’in çok tanrıcılığa dayanan kendi geleneksel dinlerinin ortadan kalkmasından korkmamışlar; gaspı yasaklamak ve zekât üzerinde ısrarla durmak suretiyle sosyal adalet ilkesinin sağlanması ve ticarî menfaate dayanan yapının ortadan kalkmasından da korkmuşlardı.<sup>113</sup>

İslamiyet Mekke’de yayılmadı. Bu yeni düşünce ancak peygamber Medine’ye göç ettikten sonra ve Kureyşliler savaşta yenildikten sonra yayıldı. 622 yılında gerçekleşen hicret Hz. Muhammed’in peygamberliği için bir dönüm noktası, İslamiyet için bir devrime işaret eder. Mekke’de sadece bir vatandaş olan Hz. Muhammed Medine’de aynı zamanda bir devletin başıydı. Mekke’de bu dini tebliğ eden Hz. Muhammed Medine’de onu uygulama imkânı buldu.<sup>114</sup> İslamiyet ile cahiliye çağı düşüncesi arasındaki çekişme ilk önce peygamber ile Kureyş, daha sonra Medineliler ile Mekkeliler arasında ve nihayetinde İslamiyet’i kabul eden Araplar ile kabul etmeyen Araplar arasında gerçekleşti. Bunlardan biri lezzetleri mubah sayan, bu hususta bir sınır tanımayan ve ahlak alanında kendine mahsus bir sınır çizen cahiliye çağı düşüncesidir. Diğeri ise putları ayakları altına alan, vahdaniyetçi, fakirlere ve umumun menfaatlerine sarf edilecek vergiler koyan ve hürriyeti bir takım kayıtlarla sınırlayan İslam düşüncesidir.<sup>115</sup> Ölümlü hayatın pek kısa süren hayatı içinde Hz. Muhammed daha önceleri sadece coğrafi bir mekân ifade eden toprak parçası üzerinde şimdi büyük bir birlik içinde bir millet oluşturmuştu. Yine o dönemde medenî dünyanın en ücra köşelerine kadar yayılan bir medeniyetin temellerini attı.<sup>116</sup>

Hz. Muhammed (s.a.v.), hayat karşısında güçlü olmanın en ideal örneği idi. Sahip olduğu şeyleri bir başkasına vermekten çekinmezdi. Hatta biri onun hakkında “*Muhammed, yoksul düşmekten korkmayan kimse gibi malını dağıtıyor*” demişti. Maddeyi keşfetmek ve ona galip gelmek arzusunda olmasına rağmen devamlı maddeye karşı mesafeli dururdu. Öyle bir zühdü şiar edinmişti ki üzerinde yattığı döşeği içi lifle doldurulmuş bir bez idi. Hiçbir zaman karnını tam olarak doyurmadı. İki gün üst üste arpa

---

<sup>112</sup> Emîn, *a.g.e.*, s. 132-133

<sup>113</sup> Fazlur Rahman, *İslam* (Çev. : Mehmet Dağ ve Mehmet Aydın), Ankara Okulu Yay., Ankara 2004, s. 58.

<sup>114</sup> Lewis, *a.g.e.*, s. 58.

<sup>115</sup> Emîn, *a.g.e.*, s. 134.

<sup>116</sup> Hitti, *a.g.e.*, s. 173.

ekmeğini yiyemedi. Birçok kez açlık çekmiş, midesinin gurultusunu dindirmek için karnının üzerine taş bağlamıştı.<sup>117</sup>

Bu dönemde bütün dünyada kölelik hüküm sürüyordu. Bu hususta milletler arasında tek fark köleye iyi ya da fena muamele etmekte idi. Peygamber zamanında da kölelik carî bir durumda idi. Ancak İslamiyet kölelere güzel muamelede bulunmayı emretti. Sahibini köle azat etmeye teşvik etti. Hatta köle azat etmeyi bir takım suç ve günahların kefareti yaptı. Azat edilen köle ya da cariye artık azat edene nispet edilmeye başlandı ve aralarında “vela” adıyla anılan bir bağ oluştu. Örneğin Zeyd bin Harise’ye Hz. Muhammed’in azatlısı denilirdi.<sup>118</sup> İslam dini bir Müslüman’ın diğer bir Müslüman’ı köleleştirmeyi yasaklayarak Müslümanlar arasındaki kardeşlik bağını güçlendirmiştir.<sup>119</sup> İslam’da kölelik bir cezalandırma yolu ya da kendisinden iktisadî yönden faydalanılacak bir savaş ganimeti değildir. Bilakis insanî duygulara dayanan, aciz olanların barındırılıp hallerinin düzeltildiği bir “ıslah evi” gibi düşünülmelidir. K.Kerim kölelerin hürriyetlerine kavuşabilmeleri için sadece emir ve talimatlarda bulunmamış, aynı zamanda İslam hükümetlerine, her yıl bütçelerine kölelerin azat edilmesi için tahsisat ve fonların konulmasını şart koymuştur.<sup>120</sup> Bunun dışında K.Kerim şu ayet ile köle azat etmeyi mecburi hale getirmiştir:

*“...Kölelikten azat edilme anlaşması (mukatebe) akdetmek isteyenlere gelince; bunun onlar için daha hayırlı bir şey olduğuna kanaat getirirseniz bu akdi yapın ve onlara, Allah’ın size verdiği maldan verin...”<sup>121</sup>*

K.Kerim insanlara adaleti, iyiliği, tevazu ve itidali, hayvan bile olsa merhameti emreder. Gerçeği söylemeyi, sözünde durmayı, Allah’a, bütün yaratıklara ve hatta kendi kendisine karşı vazifelerini yerine getirmeyi ister. Ayrıca adam öldürmeyi, adaletsizliği, zulüm ve haksızlığı, sözünden dönmeyi vb. kötü bütün davranışları yasaklar.<sup>122</sup> Bütün

---

<sup>117</sup> Muhammed Hüseyin Heykel, *Hız. Muhammed’in Hayatı I-II* (Çev. : Vahdettin İnce), Yöneliş Yay. , İstanbul 2000, II, 29.

<sup>118</sup> Emîn, *a.g.e.* , s. 152.

<sup>119</sup> Mantran, *a.g.e.* , s. 84.

<sup>120</sup> Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi I-II* (Çev. : Salih Tuğ), Yeni Şafak Gazetesi Yay. , Ankara 2003, II, 692.

<sup>121</sup> Nur Sûresi: 24/33.

<sup>122</sup> Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 171.

bunlar ideal bir toplumun yaratılması için olması gereken şeylerdir ki İslam kısa bir süreliğine de olsa Asr-ı Saadet'te bunu başarabilmişti.

Hz. Peygamberden sonra Müslümanlar onun mirasına sahip çıktılar. Raşid halifeler döneminde de özellikle Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer döneminde bu kardeşlik kültürü devam etti. Onlar, Hz. Muhammed'in mirasına sahip çıkıp yöresel ayrımlara rağmen kesin otoritelerine dayanarak bilhassa Arabistan dışına başarılı akımlarla Müslümanlar arasındaki birliği muhafaza ettiler.<sup>123</sup> Şu güzel örnek bunun en iyi ifadesidir:

*“Gassan Emiri Cebele Müslüman olduktan bir müddet sonra Kâbe’de tavaf yaparken Fezâre oğullarından sıradan bir adam kazara onun elbisesine basar ve elbisesi açılır. Bu olaya öfkelenen Cebele adama bir yumruk atar ve burnunu kırar. Arap ise olayı Hz. Ömer’e anlatır ve şikâyetçi olur. Hz. Ömer Cebele’yi çağırarak yumruk atığı kişiyle helalleşmesini ve anlaşmasını, aksi halde kısasa kısas olarak Arap’ın da kendisinin burnunu kırmaya hakkı olacağını söyler. Cebele, “Bu nasıl olur? Bu adam sıradan bir adam, ben ise bir beyim.” der. Hz. Ömer “İslamiyet onunla seni eşit kıldı. Allah’a saygı, dindarlık ve dürüstlükten başka onun üstünde bir ayrıcalığın olamaz.” cevabını verir. Bunu hazmedemeyen Cebele bir yolunu bulup, Arabistan’ı terk eder ve Roma İmparatorluğu’na sığınır.<sup>124</sup>*

Raşid Halifeler döneminde İslam devleti siyâsî bir oluşum olmanın yanında hiçbir dönemde görülmemiş bir biçimde adalet ve merhamet esasları üzerine kurulmuş dinî bir hilafetti. Hz. Ebubekir’in hilafeti iki yıl sürmesine rağmen İslam’a çok büyük hizmetler yaptı. İslam’dan çıkan mürtetlerle mücadele etti ve Arap toplumunu tekrar bir çatı altında topladı. Hz. Ebubekir Müslüman olduğunda yaklaşık olarak kırk bin dirhemle devrin en büyük zenginlerindendi. Bu koca serveti ve ticaret yoluyla kazandığı tüm malını İslam için feda etmekten geri durmadı. Onun zamanında Beytu’l-Mal olarak adlandırılan bir devlet hazinesi vardı. Ancak buraya gelen paralar bekletilmeksizin ihtiyaç sahiplerine dağıtılıyordu. Bu dönemin en seçkin kişilerinden biri de Hz. Ömer idi. onun ile ilgili menkıbeler herkes tarafından bilinir. Onun döneminde İslam devleti doğuda Hindistan’a, batı da ise Afrika’nın içlerine kadar genişledi. Bizans ve İran’ın tüm hazineleri İslam devletinin hazinesine aktı. Hz. Ömer, bu sınırsız zenginlik ve servete rağmen dünya

<sup>123</sup> Mantran, a.g.e. , s. 84.

<sup>124</sup> Zeydân, a.g.e. , s. 248.

süslerine asla aldanmamış, yememiş yedirmiş, giymemiş giydirmiş, kendi yaşamamış, başkalarına yaşatmış, yokluk ve sıkıntı içerisinde yaşamını sürdürmüştür. Devlet hazinesini ihtiyaç sahiplerine açar, asla boş yere harcamalarda bulunmazdı. Kendisi devlet hazinesinden para almazdı. Kur'an okur, halkı daha dindar olmaya, takvaya ve zühde yönlendirir, başkalarına iyilik yapmaya özendirirdi. Hz. Osman ve Hz. Ali'nin de onlardan geri kalan bir yanları yoktu. Hz. Osman'ın şehit olmasına yumuşak huyluluğu ve müsamahakârlığı neden olmuştu. Ümeyye oğullarından olan akrabalarını kıramaması halkın düşmanlığına sebep olmuştu. Onun şehit edilmesi Emevîlerin kendileri için hilafet talebinde bulunmalarına vesile oldu. O belli ihtiyaçlar için para toplayan ve biriktiren ilk halifeydi. Rivayete göre şehit edildiğinde hazinedarının yanında on beş bin dinar ve bir milyon dirhem nakit bulundu. Artan refaha bağlı olarak onun döneminde birçok sahabe de zenginlik ve refaha ulaşmışlardı. Hz. Ali de yokluk içinde kanaatkâr bir şekilde yaşamayı büyük bir erdem sayardı. Onun bir Müslüman'ı tarif ederken *“Karnı açlıktan içine geçmiş, dudakları susuzluktan kurumuş, gözleri ağlamaktan çapak tutmuş olmalıdır.”* şeklindeki sözleri onun eşsiz zühdünü gösteren ibret alınacak sözlerdendir. Adalet ve hakkaniyete yürekte bağlıydı. Sırf adalet olsun diye, hasmıyla muhakeme olunurken oturmaz ve hasmıyla hâkimin huzurunda yan yana beklerdi.<sup>125</sup>

Mısır'da papirüsler üzerinde son zamanlarda bulunan o döneme ait idari belgelerde Arapların Mısır'da ve dolayısı ile fethedilmiş diğer bölgelerde vergi yükümlülüklerini azalttıkları görülüyor. Bu durum sadece Arapların az mal ile yetinmeleriyle açıklanamaz. Müslüman memurların dürüstlükleri de bunda etkili olmuştur. İslam'a göre harp ganimeti askerlerin değil, hükümetindir. Hükümet bu ganimetleri sefere çıkan askerler arasında eşit bir şekilde dağıtır. Nitekim Halife Hz. Ömer askerlerinin ve subaylarının dürüstlükleri karşısında sürekli şaşırmıştır. Çünkü onlar gizlemesi zor olmayan en değerli ganimetleri getirip teslim ediyorlardı.<sup>126</sup>

<sup>125</sup> Bkz. Zeydân, *a.g.e.*, s. 256-264; Bkz. Hitti, *a.g.e.*, s. 248-251.

<sup>126</sup> Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş* (Çev. : Cemal Aydın), TDV Yay. , Ankara 2003, s. 309-310.

## 3.2. Sadru'l-İslam Döneminde Eşkîyalığın Azalma Sebepleri

### 3.2.1. Ekonomik Düzeltme

İslamiyet zekât müessesesini çalıştırarak zenginden alıp yoksula vermiş ve böylece toplumun ekonomik durumunu düzeltme yoluna gitmiştir. İslam dini henüz bir devlete sahip değilken bile K.Kerim ayetlerinde zekât ve sadaka ayetleri yer almıştır. K.Kerim insanları iyilik ve hasenata teşvik etmek için gelip geçmiş peygamberlerin mesellerini nakletmektedir. İyilik ve hasenat konusunda onları örnek almamızı istemektedir. K.Kerim'in Mekke devrinde nazil olan ayetlerinde Allah yolunda harcama anlamına gelen "infâk" ve mali mükellefiyet, vergi anlamına da gelen "hak" kelimelerinin kullanıldığına şahit olmaktayız. Bu kullanımlara K.Kerim'den birer örnek verelim:

*"Ey iman edenler! Elde ettiğiniz kazançlardan ve size topraktan çıkardığımız şeylerden en iyilerini infak ediniz; bunu yaparken açıkça kusurlu ve bozuk mallarınızı seçip ayırmayınız..."<sup>127</sup> "Evet, insan gerçekten ne kadar haris ve aç gözlü yaratılmıştır; kendisine bir kötülük, bir şer dokunsa meyus olur, manen yıkılır. Aksine, bir iyilik, bir hayır kendisine dokunsa büyük bir inkârcı kesilir. Ancak, namazlarını dosdoğru devam içinde kılan musalliler ve mallarında, dilenenler ve yoksunlar için bir hak, bir hisse bulunanlar müstesnadır."<sup>128</sup>*

Bu ayetlerin indiği dönemde henüz bir cebir ve maddî müeyyide söz konusu değildi. Bu dönemde bir vergi sisteminden bahsetmek mümkün değildir. Ancak hicreti müteakip Medine'de bir devlet kurulur kurulmaz Hz. Muhammed insanın bu yönü üzerinde ısrar eden ayetler almaya başladı. Bu arada zekât ve sadaka terimleri kullanılmakla beraber bu hükümlere riayet edilip edilmediğine bakılmış ve uyulmadığı takdirde maddî müeyyideler tatbik edilmiştir. Bizzat devlet başkanı tarafından daha önce ihtiyarî bir durum arz eden ödemeler malî mükellefiyetlere çevrilmiştir.<sup>129</sup>

K.Kerim'de zekâtı emreden bir ayete örnek verelim:

<sup>127</sup> Bakara Sûresi: 2/267.

<sup>128</sup> Mearic Sûresi: 70/19-25.

<sup>129</sup> Hamidullah, *İslam'a Giriş*, s. 965.

“...Allah kendisine yardım edenlere mutlaka yardımını ulaştırır. Gerçekten de Allah, yeryüzünde kendilerine kuvvet ve kudret verdiğimiz takdirde namazlarını dosdoğru kılan, zekât vergilerini ödeyen ve herkes tarafından iyi kabul edilen şeyi emreden ve herkesçe kötü bilinen şeyden alıkoyup sakındıran kimselere karşı kavi ve sağlamdır. Her şeyin sonu Allah’a varacaktır.”<sup>130</sup>

Burada dikkat çeken husus, Allah’a karşı yerine getirilmesi gereken vazifeler ile insanlara karşı yerine getirilmesi gereken vazifelerin manevî-ruhî ve adlî-idarî birer mesele olarak bir birinden ayrılmayacak bir biçimde yan yana getirildiği bir devlet telakkisinin İslam’da yerini almasıdır.<sup>131</sup>

K.Kerim zekât, sadaka ve devlet harcamalarının nereye yapılması gerektiği ile ilgili olarak bir ayette her şeyi açık bir şekilde gözler önüne sermiştir. Ayet şöyledir:

“Allah’tan bir farz olarak sadakalar, ancak fakirlere, düşkünlere, onun üzerinde çalışan(memur)lara, kalpleri ısındırılacaklara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda (cihat edenlere) ve yolculara aittir. Allah her şeyi bilen ve hükmünde hikmet sahibi olandır.”<sup>132</sup>

Bu ayetle ilgili olarak Muhammed Hamidullah şöyle demektedir: “Bu ayette sayılan sekiz müstefit grubu, başarılı ve sosyal adalet esaslarını gerçekleştirmeye çalışan bir devletin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak mükemmelliktedir.”<sup>133</sup>

K.Kerim’de zekât ve sadaka ile ilgili daha pek çok ayet bulunmaktadır. Hatta bunlardan bazıları Allah’a iman ile yan yana kullanılmaktadır. Bundan dolayı zekât ya da sadaka vermenin neredeyse Allah’a iman ile eşdeğer tutulduğunu düşündüren ayetler mevcuttur. Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır:

“ Tutun onu, bağlayın onu, sonra cehenneme sallayın onu. Sonra uzunluğu yetmiş arşın olan zincire vurun onu. Çünkü o, büyük Allah’a inanmıyordu. Yoksulu doyurmaya ön ayak olmuyordu.”<sup>134</sup>

<sup>130</sup> Hac Sûresi: 22/40-41.

<sup>131</sup> Hamidullah, *İslam’a Giriş*, s. 966.

<sup>132</sup> Tevbe Sûresi: 9/60.

<sup>133</sup> Hamidullah, *İslam’a Giriş*, s. 970.

<sup>134</sup> Hakka Sûresi: 69/20-34.

Zekât ve sadakanın iman ile ilişkilendirilmesi onları dünyaya yön vermeye çalışan bir medeniyetin manevî yönünün bir parçası haline getirmektedir. Çünkü mal hırsı ve onu artırma eğilimi insanın insan üzerinde üstünlük kurmanın bir aracı olarak kullanılmaktadır. Bu durum da haliyle insanlığın mutsuzluğuna ve insanlar arasında kardeşliğin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Hâlbuki insanlığın mutluluğu ve kardeşliği zor durumda olanlara yardım etmek ve muhtaçlara destek olmaktan geçer.<sup>135</sup>

Fetihlerde elde edilen ganimetler ile oşür, cizye ve fey adı verilen gelirlerin fertlere eşit dağıtılması toplumun ekonomik seviyesini yükseltmiş bu durum çapulcu kimselerin toplumda varlığını devam ettirmesini engellemiştir. Ayrıca İslamiyet'ten sonra insanlar fetihlerle meşgul olmaya başladılar. Cahiliye çağında hayatını devam ettirmek veya kendini ispat etmek için yağmacılık yapan fertler İslamiyet ile birlikte İslam ordusunda görev alarak fetihlere iştirak etmeye başladılar. Artık eskiden olduğu gibi hayatlarını yağmacılıkla değil, fetihlerde elde ettikleri ganimetlerle sürdürmeye başladılar. Bu yol ile cariyelere, kölelere, evlere, bağ ve bahçelere sahip oldular.<sup>136</sup>

İslam milli servetin hiç durmaksızın devamlı bir şekilde bölüşülmesini ister. K.Kerim çok erken bir dönemde ölen bir kimsenin geride bıraktığı mallarının çok sayıda yakın akrabaları, baba, anne, zevce veya zevceler, çocuklar, kardeşler, kız kardeşler vb. mirasçılar arasında bölüşülmesini şer'i hüküm altına almıştı. Bu durum servetin belli bir elde tutulmasını önlemiştir. Bunun dışında Hz. Muhammed karşılıklı risk (kâr-zarar) üzere çalışan kapitalistlerin ticarî imkânları kötüye kullanmamaları için bir dizi önlem almıştı. Örneğin, henüz olgunlaşma görülmeden, bir tarladaki veya bahçedeki mahsulün önceden satışını yasaklamıştı. Çok daha önemli ve temel bir ıslahat da İslam'ın faiz konusunda getirdiği yeniliktir. İslam ödünç verilen paradan faiz alınmasını yasaklamıştır.<sup>137</sup> Muhtemelen faizi yasaklamayan bir din yoktur. İslam'ın ayırıcı özelliği bu tür kazancı yasaklamakla kalmayıp toplumun bu yarasının sebeplerini de ortadan kaldırmasıdır. Vatandaşların başkalarına karsız ve faizsiz borç verip paralarından mahrum kalmasına izin vermez. İslam, devlet hazinesine diğer yükler arasında, çok ağır borç altına girmiş kimselerin yardımına koşma yükünü yüklemiştir. Devlet vatandaşına faizsiz borç vermekle

<sup>135</sup> Heykel, *a.g.e.*, s. 418-419.

<sup>136</sup> Demirayak, *Sadru'l-İslam Dönemi*, s. 136-137.

<sup>137</sup> Hamidullah, *İslam'a Giriş*, s. 960.

yükümlüdür. İslâm ticarî kâr ile faizle ödünç arasına sınır çizer.<sup>138</sup> Ayette şöyle buyrulmaktadır:

*“Allah alışverişi helâl, faizi ise haram kılmıştır.”<sup>139</sup>*

Biraz ilerde ise şöyle denilir:

*“Eğer böyle yapmazsanız, Allah’a ve resulüne karşı savaş ilan etmiş olduğunuzu bilin. Şayet tövbe ederseniz, sadece sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ve haksızlığa uğramamış olursunuz.”<sup>140</sup>*

Hz. Muhammed gıda maddelerinde, biri öbüründen daha kaliteli iki gıda maddesinin fazlasıyla değiştirme şekli olan “Ribe’l-Fazl”ı bile yasaklamıştı. Örneğin, Hz. Muhammed kaliteli hurmayı daha düşük bir türüyle fazlasına değiştirmeyi yasaklamıştı.<sup>141</sup>

### 3.2.2. Cezâî Müeyyide

İslamiyet sadece insanları Allah’ın birliğine davetle kalmadı. Koyduğu birtakım yasalarla toplum düzenini sağlamaya çalışmıştır. Kısas cezası, hırsızların ve yol kesicilerin ellerinin kesilmesi, zina edenlerin taşlanması, içki içenlerin sopa ile dövülerek had cezasına maruz kalmaları gibi bir takım müeyyideler suç oranlarını doğal olarak azaltmıştır.<sup>142</sup> İslam dini kamu düzeninin, emniyet ve asayişin sağlanması, can ve mal güvenliği, seyahat özgürlüğünün korunmasını önemsemiştir. Bundan dolayı eşkıyalık suçunu büyük günah saymış ve büyük bir suç olarak kabul etmiştir. Bu suçlara karşı Kur’an ve Sünnette cezâî müeyyideler yer almaktadır. K.Kerim bu hususta şöyle buyurmaktadır:

*“Fakat Allah’a ve Resulüne karşı savaşmaya kalkışan ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya kalkışanların cezası, öldürülmelerinden veya asılmalarından veya ellerinin, ayaklarının çapraz kesilmesinden veya buldukları yerden sürülmelerinden başka bir şey*

<sup>138</sup> Hamidullah, *İslam’a Giriş*, s. 234-235.

<sup>139</sup> Bakara Sûresi: 2/275.

<sup>140</sup> Bakara Sûresi: 2/279.

<sup>141</sup> Sâid Ramazân el-Bûtî, *Fıkhu’s-siyre, Peygamberimizin (s.a.v.)’in Uygulamasıyla İslâm* (Çev. : Ali Nar ve Orhan Aktepe), Gonca Yay., 4.Baskı, İstanbul 1987, s. 352.

<sup>142</sup> Demiryak, *Sadru’l-İslam Dönemi*, s. 136.



*olmaz. Bu onlara dünyada çekecekleri bir aşağılıktır. Ahirette ise kendilerine büyük bir azap vardır.”*<sup>143</sup>

Bu ayetin nüzul sebebi olarak birkaç eşkıyalık hareketi zikredilmektedir. Bunun yanında bu ayetin harpler mürtetler, müşrikler ve yabancılar hakkında olduğuna dair görüşler vardır. Ancak hâkim kanaat bunların İslam ülkesinde yol kesip baskın yapan Müslüman ve zimmîler hakkında olduğudur. Bazı rivayetlerde Hz. Muhammed'in bu tür işlere bulaşanlara ayettekine benzer cezalar verdiği söylenmektedir.<sup>144</sup> Elmalılı bu ayet ile ilgili nüzul sebeplerini zikrederken birinde şöyle der:

*“Olaylar meşhur olan Ureyneliler hakkında nazil olmuştur ki Ukül, Ureyne ve Beciyle'den bir grup halk yoksulluk ve hastalık içinde oldukları halde Medine'ye gelmişler İslam'a girmişlerdir. Resulullah kendilerini zekâtta toplanan hazine develerinin otlatıldığı bölgeye göndererek bunların sütlerinden içip geçinmelerini ve hastalıklarını bu develerin sidikleriyle tedavî etmelerini emrederek oraya göndermiştir. Bir süre sonra tamamen sağlıklarına kavuşup iyileştikten sonra İslam dininden dönmüşlerdir. Çobanları öldürerek develeri sürüp götürmüşler, yolları kesip ırza da tecavüz ederek kaçmışlardır. Fakat daha sonra takip edilerek yakalanmışlardır.”*<sup>145</sup>

Bu rivayetten de anlaşılacağı gibi ayetin iniş sebebi yol kesme ile ilgilidir. Fakat bazıları bu hükmüm kâfirler ile ilgili olduğunu, bazıları da günahkâr Müslümanların da bu hükmün içine girdiğine inanmışlardır. Ekseri hukukçular da bu görüştedir. Kısacası bunlar birbirlerini himaye ederek bir araya gelip etkili bir güç oluşturanlar ve Müslümanlara ve Müslümanların ülkesinde koruma altında olanların mallarına, namuslarına kasteden ve asayişlerini tehdit eden sosyal ve siyâsî huzursuzluk çıkarıcılardır.<sup>146</sup>

### **3.3. Dönemin Meşhur Eşkîyaları ve Şiirleri**

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Sadru'l-İslam dönemiyle birlikte İslam dini ekonomik iyileştirmelerde bulunmuş ve bazı cezâî müeyyidelerde bulunmuştu. Bundan dolayı eşkıyalık hareketlerinde gözle görülebilecek azalmalar gerçekleşmişti. Ancak tüm iyileştirmelere rağmen bu dönemde de eşkıyalık hareketlerine rastlamak mümkündür.

<sup>143</sup> Maide Sûresi: 5/33.

<sup>144</sup> Bardakoğlu, *DİA*, s. 463.

<sup>145</sup> Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili I-X*, Birleşik Yay. , İstanbul 2003, III, 164.

<sup>146</sup> Yazır, *a.g.e.* , s.164-165.

Bunlar hem Cahiliye dönemini hem de Sadru'l-İslam dönemini idrak ettikleri için “muhadram” olarak adlandırılırlar. Bunlarla ilgili bilgiler oldukça azdır.<sup>147</sup> Onlarla ilgili ulaştığımız bilgilere baktığımızda bunlardan bazılarının İslam'dan etkilendikleri ve eşkıyalıktan vazgeçtikleri görülür. Bunlara örnek olarak Ebû Hirâş el-Huzelî, ‘Abde b. et-Tabîb (ö.645), ve Yezîd b. es-Sikkîl el-Ukaylî gibi kişileri sayabiliriz. Ancak yağmacılık hareketlerini bırakmakla birlikte eski hayat tarzlarına devam eden eşkıya şairler de vardır. Ebu't-Tamahân el-Kaynî ve Fudâle b. Şureyk'i bu gruba önek olarak verebiliriz. Bu dönemde eşkıyalığı sürdürenlere ise Fur'ân b. el-A'raf et-Temîmi, el-Ebih b. Temîm el-Huzelî, Ebû Cundeb el-Huzelî, ‘Urve b. Murre el-Huzelî gibi diğer muhadram eşkıya şairleri zikredebiliriz.<sup>148</sup> Şimdi Sadru'l-İslam döneminde eşkıyalık hareketlerini azaltan sebeplere bağlı olarak az da olsa ortaya çıkan eşkıya şairlerin hayat hikâyelerine ve şiirlerine kısaca değinelim.

### 3.3.1. Ebû Hirâş el-Huzelî (ö.m.636)

Asıl ismi Huveylid b. Murre'dir. Huzeyl kabilesindedir. Hem cahiliye döneminde hem de İslam döneminde yaşadığı için muhadram olarak kabul edilir. Ebû Hirâş Arapların cesur, sert ve bilgin kişilerindendi. ‘Addaîn'den sayılır, yani hızlı koşması ile atları bile geçebiliyordu. Bu özellik aynı zamanda diğer kardeşlerinde de mevcuttu. Ebû Hirâş cahiliye döneminde ömrünün çoğunu sahralarda kabileler üzerine baskınlar yaparak geçirdi. Eşkıya olmasının sebebi aşırı derecede fakir olmasıydı. Onun üç önemli silahı vardı: Birincisi hızlı koşmasıydı. Bu özelliğinden dolayı ata bile ihtiyaç duymazdı. İkincisi kendi deyimiyle keskin ve parlak kılıcıydı. Üçüncüsü ile dakik gözetlemesiydi. Devamlı etrafı gözetler, baskın yapacağı yerler ile ilgili detaylı bilgiler toplardı. Müslüman oluncaya kadar hayatı bu şekilde bir lokma yiyecek elde etmek için baskınlar ve saldırılar yapmakla geçti.

Ebû Hirâş, Müslüman olduktan sonra hayatı tamamen değişti. İslam onun davranışlarını güzelleştirdi. Eşkıyalığı bıraktı. Kan davalarından vazgeçti. O sert, kaba, saldırgan kişinin yerini sakin, mülayim bir kişilik aldı. Hakikate meyilli oldu. Sanki İslam'da daha önce kendisini eşkıyalığa sevk eden tüm problemlerin çözümünü bulmuştu. Hz. Muhammed ile görüştüğüne dair bir bilgi yoktur. Bu şekilde hayatını Hz. Ömer

<sup>147</sup> Demirayak, *Sadru'l-İslam Dönemi*, s. 137-138.

<sup>148</sup> Demirayak, *Sadru'l-İslam Dönemi*, s. 137-138; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 100-138.

dönemine kadar İslam üzerinde devam ettirdi. Yaşı çok ilerlemiş bir halde yılan sokması sonucu m.636 yılında vefat etti.

Ebû Hirâş, bir defasında Mekke'ye gelmişti. Velid b. Muğire'ye ait iki koşu atı vardı. Bu iki atı geçmesi halinde kendisine ne vereceğini sordu. Velid, elindeki iki atı vereceğini söyleyince onlarla yarıştı ve atları geçen Ebû Hirâş onların sahibi oldu.

Hz. Ömer'in hilafeti zamanında oğlu Hirâş fetih hareketlerine katılmıştı. Ebu Hirâş'ın kendisine bakacak başka kimsesi kalmamıştı. Tüm ailesini kaybetmişti. Bunu Hz. Ömer'e iletti. Hz. Ömer de bir mektupla onu geri çağırttı. Çünkü ona göre bakıma muhtaç yaşlı babaya bakmak daha hayırlı bir işti.

Ebû Hirâş, mükemmel şiir söyleyebilen şairlerdendi. Hz. Muhammed, onun bazı şiirlerini örnek olarak zikretmiştir. Fesahat ve belagat konusunda da meşhur olmuştur. Mersiye sanatında temayüz etmiştir. Ebû Hirâş aynı zamanda çöl ve yabanî hayvanları konusunda mükemmel tasvirler yapabilen bir şairdi. Şiirinde genellikle fakirlik problemini işlemiştir.<sup>149</sup> Hanımına hitaben bir şiirinde fakirliğe karşı sabrından ve baskınlar sonucunda elde ettiği ganimeti başkaları ile paylaştığından şöyle bahsetmektedir:<sup>150</sup>

وَأَنِّي لِأُتَوِي الْجُوعَ حَتَّى يَمْلَنِي      فَيَذْهَبَ لَمْ يَدْنَسْ ثِيَابِي وَلَا جِرْمِي  
وَأَغْتَبِقُ الْمَاءَ الْقَرَّاحَ فَأَنْتَهِي      إِذَا الزَّادُ أَمْسَى لِلْمَزْلَجِ ذَا طَعْمِ  
أُرْدُ شَجَاعَ الْبَطْنِ قَدْ تَعَلَّمِينَهُ      وَأَوْثِرُ غَيْرِي مِنْ عِيَالِكَ بِالطَّعْمِ

Beni canımdan bezdirinceye kadar açlığı içimde hapsedirim;  
Açlık kendi kendine geçer, ne vücudum kirlenir ne de elbiselerim.  
Olmuşken cimrilerin malı tat veren azık ve yemekler,  
Ben saf suyu içmekle yetiniyorum ve o bana yeter.  
Biliyorsun aç karnımın yılanını mağlup edip geri çeviriyorum,  
Yemekte ailenin diğer fertlerini hep kendime tercih ediyorum.

<sup>149</sup> Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'arabî I-VI*, Dâru'l-İlm lil-Melâyîn, 4. Baskı, Beyrut 1981, I, 269-271; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 104-113; Yıldırım, *a.g.m.*, s. 182-183. ; Hafnî, *a.g.e.*, s. 123-124; 'Abdi 'Avn er-Revdân, *Mevsû'atu şu'arâi sadri'l-İslam ve'l-'asri'l-Umevî*, Dâru'l-Usâme, 1. Baskı, Umman 2001, s. 34; İbn Kuteybe, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Müslim b. Kuteybe b. el-Kûfî, *eş-Şi'r ve ş-şu'arâ* (Tahkik ve şerh: Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru'l-Me'ârif, Kahire trhz, s. 663; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, II, 325; el-İsfahânî, XXI, 147; Mustafâ eş-Şuk'a, *Rihletu's-şi'r mine'l-Umeviyye ile'l-'Abbasiyye*, Dâru'l-Misriyye, 4. Baskı, Kahire 1997, s. 337-343; es-Sukerî, *a.g.e.*, s. 1189.

<sup>150</sup> Şiir ve tercümesi: Yıldırım, *a.g.m.*, s. 183-184.

Onun teslimiyetinin bariz örneklerinden biri de Safa ile Merve arasında sa'y yaparken söylediği şu şiiRIDIR:<sup>151</sup>

اللَّهُمَّ هَذَا خَامِسٌ إِنْ تَمَّ  
أَتَمَّهُ اللَّهُ وَقَدْ أَتَمَّ  
إِنْ تَغْفِرَ اللَّهُمَّ تَغْفِرْ جَمًّا

Allah'ım (eğer) bunu da tamamlarsam beş olacak  
Allah yardım ederse (hepsini) tamamlarım.  
(Allah'ım) Eğer bağışlayacaksan herkesi bağışla.

### 3.3.2. Ebû Cundeb el-Huzelî (ö.m.VII. a.)

Huzeyl kabilesinin muhadram eşkiya şairlerindedir. Ebû Hirâş el-Huzelî'nin kardeşidir. Birçok baskın ve saldırıda ismi geçer. Kabilesi kötülüğünden dolayı onu "meş'ûm" olarak isimlendirmişlerdi. Onun Hâtem isminde bir komşusu vardı. Benû Lahyân ona baskın yapıp onu öldürdüler ve malını da gasp ettiler Ebû Cundeb, Benû Bekr ve Benû Huzâ'a'yı toplayıp Benû Lahyân'a saldırdı. Onlardan birçok kişiyi öldürüp kadınlarını ve çocuklarını esir aldı.<sup>152</sup> Ebû Cundeb, bu konu ile ilgili olarak bir şiiRinde şöyle demektedir:<sup>153</sup>

لَقَدْ أَمَسْتُ بَنُو لِحْيَانَ مِنِّي بِحَمْدِ اللَّهِ فِي خَزْيٍ مُبِينٍ  
تَرَكْتُهُمْ عَلَى الرُّكَبَاتِ صُغْرًا يُشِيبُونَ الدَّوَابَّ بِالْأَيْنِ

Allah'a şükürler olsun ki Benû Lahyân  
Benim elimle apaçık bir zillet içinde akşamladı.  
Onları küçülmüş bir şekilde dizüstü bıraktım.  
Ahlr içinde şakaklarına beyazlar düşmüş bir halde yaşlandılar.

Bir komşusuna yapılan bir haksızlıktan dolayı Mekke'ye gitti ve üzerindeki elbiseyi yere atarak şöyle dedi:<sup>154</sup>

<sup>151</sup> Şiir ve tercümesi: Usta, *a.g.m.*, s. 1074.

<sup>152</sup> Nureddin, *a.g.e.*, s. 102; el-İsfahânî, *a.g.e.*, XXI, 160-161; es-Sukerî, *a.g.e.*, s. 349.

<sup>153</sup> es-Sukerî, *a.g.e.*, s. 354.

<sup>154</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.*, XXI, 161.

إِنِّي أَمْرٌ أَبِي عَلَى جَارِيَةٍ      أَبِي عَلَى الْكَعْبِيِّ وَالْكَعْبِيَّةِ  
وَلَوْ هَلَكْتُ بِكَيْيَا عَلَيْهِ      كَأَنَا مَكَانَ التُّوبِ مِنْ حَقْوِيَّةِ

Ben komşuma ağlayan bir kişiyim.  
Kâbe’de bulunanlara ağlamaktayım.  
Eğer komşuma ağlamaktan helak olursam.  
O zaman belimdeki elbisenin yerini onlar tutar.

### 3.3.3. el-Ebih b. Temîm el-Huzelî (ö.m.VII. a.)

Muhadram eşkıya şairlerdendir. Ebû Hirâş el-Huzelî’nin kardeşidir. Ebû Hirâş el-Huzelî ile birlikte birçok yol kesme, baskın ve saldırı gerçekleştirdi. Bir baskımında bir kabileye esir düştü. Kabilesinden biri olan Sâriye b. Ebû Zuneym onu almak için yola koyulduğunda onlar çoktan buldukları yeri terk etmişlerdi.<sup>155</sup> Şair bu konu ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle der:<sup>156</sup>

لَعَمْرُكَ سَارِي بِنَ أَبِي زُنَيْمٍ      لَأَنْتَ بَعْرَعَرِ الثُّرَّ الْمَنِيمِ  
تَرَكْتَ بَنِي مُعَاوِيَةَ بِنِ صَخْرٍ      وَأَنْتَ بِمَرْبَعٍ وَهُمْ بِضِيمِ  
تُسَاقِيهِمْ عَلَى رَصْفٍ وَظُرٍّ      كَدَابِغَةٍ وَقَدْ حَلِمَ الْأَدِيمِ  
فَلَمْ تَتْرُكْهُمْ قَصْدًا وَلَكِنْ      فَرَقْتَ عَنِ الْمُصَالَتِ كَالنُّجُومِ

Ey Sâriye b. Ebû Zuneym! Hayatın hakkı için  
Sen ‘Ar’ar’da güven ve mutluluk içindesin.  
Mu’aviye b. Sahr oğullarını terk ettin.  
Sen Marba’ dasın, onlar ise Daym denilen yerdeler.  
Deriyi selamete erdiren bir debbağ gibi  
Onları Resef ve Zer denilen yerde barış içinde tuttun.  
Onları bilerek terk etmedin ancak,  
Kahramanlardan yıldızlar gibi ayrıldın.

<sup>155</sup> el-İsfahânî, a.g.e. , XXI, 158; Nureddîn, a.g.e. , s. 101.

<sup>156</sup> el-İsfahânî, a.g.e. , XXI, 158.

### 3.3.4. ‘Urve b. Murre el-Huzelî (ö.m.VII. a.)

O, Huzeyl kabilesinin eşkıya şairlerindedir. Hem Cahiliye dönemini hem de İslamî dönemini gördüğü için muhadram olarak kabul edilir. Ebû Hirâş el-Huzelî’nin kardeşidir. Onunla birlikte birçok baskın ve saldırıya katıldı. Ebû Hirâş el-Huzelî ile birlikte on kardeş idiler. Hepsisi “Addâîn” yani hızlı koşabilen dahi şairlerdi.

Bir defasında kardeşi Ebû Hirâş el-Huzelî ile birlikte Benû Semâle’ye baskın düzenlediler. Onlardan bir şeyler çalmak amacındaydılar. Ancak başarısızlığa uğradılar. Ebû Hirâş canını kurtarıırken ‘Urve b. Murre kendini kurtaramayıp onlar tarafından öldürüldü.<sup>157</sup> Çok az şiiri olmakla birlikte ölmeden önce şu beyitleri terennüm ettiği rivayet edilmektedir.<sup>158</sup>

أَصْبَحْتُ مُورُوداً فَقَرَّبُونِي إِلَى سَوَادِ الْحَيِّ يَدْفِنُونِي  
إِنَّ زُهَيْرًا وَسَطَهُمْ يَدْعُونِي رَبَّ الْمَخَاضِ وَاللِّقَاحِ الْجُونِ

(Sonunda) gelmiş oldum ve beni gömmek için  
Mahallenin kenarına yaklaşıyorlar.  
Zuheyir ortalarında olduğu halde bana sesleniyorlar,  
(Ey)Yağız atlar ve deve yavrularının sahibi diye.

### 3.3.5. Fudâle b. Şureyk (ö.m.684)

O, Fudâle b. Şureyk b. Selmân b. Huveylid’dir. Nezzâr oğullarının Esed kolundandır. Kûfe ehlinde olup muhadram şairlerdendir. Cesur ve sert bir kişiliğe sahiptir. Fudâle b. Şureyk önceki eşkıya şairlerin aksine vali ve halifelerle ilişki kuran şairlerdendir. Duruma göre onları övüyor ya da hicvediyordu. Rivayete göre Medine’de Asım b. Ömer el-Hattâb’ı ziyaret etti. Ancak Asım ona herhangi bir ikramda bulunmadı. Bu duruma kızan Fudâle onu hicvetti ve yanındakilerle birlikte Medine’den ayrıldı. Hicvedildiği kasideden haberdar olan Asım Medine valisinden yardım istedi, ancak Fudâle kaçmayı başardı ve Şam’da Yezîd b. Mu’aviye’ye sığındı. Yezid de onu koruması altına aldı. İslamî dönemde Fudâle ile ilgili herhangi bir eşkıyalık hareketine rastlanmamaktadır. Daha önce de

<sup>157</sup> et-Tebrîzî, *a.g.e.*, s. 514; Ferrûh, *a.g.e.*, s. 270; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 663-664; el-İsfahânî, *a.g.e.*, XXI, 156-157; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 123-124.

<sup>158</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.*, XXI, 157.

zikrettiğimiz gibi İslam eşkıyalık hareketlerini doğurabilecek sebepleri ortadan kaldırmıştı. Buna ek olarak Fudâle, Emevî sarayına girmeyi başarmış ve özellikle Yezîd'i övmesi ve düşmanlarını da yermesi sonucunda birçok hediye elde etmişti. Fudâle b. Şureyk, Abdümelik b. Mervân'ın hilafetinden önce vefat etti.

Hiciv ve övgü temaları bolca işleyen Fudâle'nin şiiri lügatçiler nezdinde delil olarak kabul edilir.<sup>159</sup> Asım b. Ömer el-Hattâb'ı hicvettiği şiirinde şöyle der:<sup>160</sup>

أَلَا أَيُّهَا الْبَاغِي الْقَرَى لَسْتَ وَاحِدًا      قِرَاكَ إِذَا مَا بَتَّ فِي دَارِ عَاصِمٍ  
إِذَا جِئْتَهُ تَبَغِي الْقَرَى بَاتَ نَائِمًا      بَطِينًا وَأَمْسَى ضَيْفُهُ غَيْرَ نَائِمٍ  
فَتَى مِنْ قُرَيْشٍ لَا يَجُودُ بِنَائِلٍ      وَيَحْسَبُ أَنَّ الْبُخْلَ ضَرْبُهُ لَأَرِمٍ  
وَلَوْ لَا يَدُ الْفَارُوقِ قَلَدْتُ عَاصِمًا      مُطَوَّقَةً يُحْدَى بِهَا فِي الْمَوَاسِمِ

Ey ağırılanmak isteyen kişi! Âsım'ın evinde gecelediğinde  
Orada herhangi bir ağırılanma göremezsin.  
Ağırılanmayı umarak ona geldiğin zaman,  
Kendisi tok olarak geceler, misafiri ise açlıktan uyuyamaz.  
Kureyşten biri olduğu halde yanında bir kazanç bulunmaz.  
Cimriliği gerekli bir bela olarak zanneder.  
Eğer Hz. Ömer'in hatırı olmasaydı Âsım'ın boynuna  
Kendisiyle çarşı-pazar dolaştırıldığı bir tasma takardım.

### 3.3.6. Yezîd b. es-Sıkkîl el-'Ukaylî (ö.m.VII. a.)

O, muhadram eşkıya şairlerdendir. Genellikle Hicâz kırsalında kabilelere baskınlar düzenler, ellerinde ne varsa alırdı. Ayrıca koyun ve deve hırsızlığı yapardı. İslam'dan sonra da bir müddet eşkıyalık yaptı. Bir defasında Hz. Osman, Şam taraflarına bir ordu gönderdi. Yolda bu orduya şahit olan Yezîd'in hamiyet duyguları depreşti ve tövbe edip Allah yolunda şehit olmayı umarak bu orduya katıldı. Tövbekâr bir Müslüman olarak şehit

<sup>159</sup> Nureddîn, *a.g.e.*, s. 125-128; er-Revdân, *a.g.e.*, s. 254; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 269; Hafnî, *a.g.e.*, s. 125; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, s.146; el-İsfahânî, *a.g.e.*, XII, 48.

<sup>160</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.*, XII, 49.

oldu. Çok az şiiri bize kadar gelebilmiştir.<sup>161</sup> Onun bu tövbesinde samîmî olduğunu ve bir daha eşkıyalığa dönmediğini aşağıdaki şiirinden açık bir şekilde anlıyoruz.<sup>162</sup>

أَلَا قُلْ لَأَرْبَابِ الْمَخَائِصِ أَهْمِلُوا      فَقَدْ تَابَ مِمَّا تَعْمَلُونَ يَزِيدُ  
وَأَنَّ امْرَأًا يَنْجُو مِنَ النَّارِ بَعْدَمَا      تَزُودُ مِنْ أَعْمَالِهَا لَسَعِيدُ  
إِذَا مَا الْمَنَايَا أَخْطَأَتْكَ وَصَادَفَتْ      حَمِيمَكَ فَاعْلَمْ أَنَّهَا سَتَعُودُ

O deve sahiplerine deyin ki, istediğiniz yerde güven içinde dolaşın.

Çünkü Yezîd, yaptıklarından tövbe etmiştir.

Muhakkak ki kişi, ancak iyi davranışları çoğaldığı zaman ateşten kurtulur.

Ölüm sana isabet etmeyip yakın dostuna isabet ettiğinde,

İyi bil ki o bir gün tekrar (senin için) geri dönecektir.

### 3.3.7. Fur'ân b. el-A'raf et-Temîmî (ö.m.VII. a.)

O, Emevî döneminin eşkıya ve bahadır şairlerindedir. Künyesi Ebu'l-Munâzil es-Sa'dî'dir. Muhadram şairlerindedir. Yaşadığı çevrede birçok baskın ve yol kesicilik gerçekleştirdi. Genellikle deve hırsızlığı yapardı. Bir defasında bir adamın develerini çaldı. Adam onun yanına gelerek şiiriyle onu cezp etti ve develerini geri aldı. Çevresindekiler “Büyüklik ettin ey Fur'ân!” dediler. O da “Hayır vallahi, ama bu adam beni çok derin bir şekilde şiiriyle etkiledi” diye cevap verdi.

Fur'ân'ın kendisine olan özgüveni tamdır ve kendisiyle iftihar eder. Bu iftiharının kaynağı da son derece güçlü olan ve tuttuklarını koparan oğullarıdır. Ancak her şey istediği gibi gitmez. Kendisi yaşlanıp oğulları da büyüdüğünde bu iftihar şikâyete döner. Çünkü oğulları gözleri iyi görmeyen, elleri titreyen ve yaşlılığın pençesine düşmüş babalarına eziyet etmekte ve hatta onu dövmetedirler. Özellikle bunu büyük oğlu Munâzil yapmaktadır. Fur'ân oğlu Munâzil'i Ömer b. el-Hatâb'a şikâyet ederek şöyle der:<sup>163</sup>

جَزَتْ رَحِمُ بَيْنِي وَبَيْنَ مَنَازِلِ      جَزَاءً كَمَا يَسْتَنْزِلُ الدِّينَ طَالِبُهُ  
وَمَا كُنْتُ أَحْشَى أَنْ يَكُونَ مَنَازِلُ      عَدُوِّي وَأَدْنَى شَانِيِ أَنَا رَاهِبُهُ

<sup>161</sup> Nureddîn, *a.g.e.*, s. 138; er-Revân, *a.g.e.*, s. 345; Hafnî, *a.g.e.*, s. 132; Murâd, *a.g.e.*, s. 732; el-Melûhî, *a.g.e.*, s. 19.

<sup>162</sup> el-Melûhî, *a.g.e.*, s. 20.

<sup>163</sup> Tureyfî, *a.g.e.*, II, 37-38.



حَمَلْتُ عَلَى ظَهْرِي وَقَرَّبْتُ صَاحِبِي      صَغِيرًا إِلَى أَنْ أَمَكْنَ الطَّرَّ شَارِبُهُ  
وَأَطَعَمْتَهُ حَتَّى إِذَا صَارَ شَيْظَمًا      يَكَادُ يُسَاوِي غَارِبَ الْفَحْلِ غَارِبُهُ

Bir borçlunun borcunu istediği şekilde  
Benim ile Munâzil arasındaki akrabalığı kes.  
Munâzil'in düşmanım olmasından  
Ya da bana kin beslemesinden korkmuyorum.  
Küçüklükten ta bıyıkları terleyen bir genç olana kadar  
Onu sırtımda taşıdım ve onu arkadaş edindim.  
Delikanlı oluncaya kadar onu besledim.  
Nerdeyse bir yiğidin çıkabileceği en yüksek doruğa çıktı.

### 3.3.8. Ebu't-Tamahân el-Kaynî (ö.m. 650)

Asıl adı Hanzala b. Şarkî el-Kaynî'dir. Kuddâa kabilesinin bir boyu olan Kayn oğullarındandır. Kahramanlığı ile ün salmış eşkıya bir şairdi. Hem cahiliye dönemini hem de İslam dönemini gördüğü için muhadram olarak kabul edilir. Hz. Muhammed'i görmemiştir. Peygamberin doğumundan yedi yıl sonra Hadramevt'te doğdu. Bir rivayete göre 160 yılını Cahiliye'de 40 yılını da İslamî dönemde geçirmiştir. Müslüman olmakla birlikte İslam'dan fazla etkilenmemiş eski cahiliye alışkanlıklarına devam etmiştir. Bundan dolayı bazı İslam âlimleri tarafından "habis" ve "fasık" olarak nitelendirilmiştir. Kendi kabilesi tarafından kovulmuştur. Ömrünü çöllerde saldırı ve baskın yapmak, bir kabileden diğerine sığınmak şeklinde geçirdi. İşlediği bazı suçlardan dolayı uzun müddet ailesinden onları çok özlediği halde uzak kaldı. İstikrarsız ve bahtsız bir yaşam sürdü. Ebu't-Tamahân iki açıdan diğer eşkıya şairlerden ayrılır: Bunlardan birincisi, güzel ahlak ve yüce şahsiyettir. Çünkü o, kendisini himaye edenin malına dahi göz koyabiliyordu. İkincisi ise şiirinin yücelikten ve iyilikten mahrum olmasıdır. Esir düştüğü, satıldığı ve daha sonra diyeti ödenmek kaydıyla serbest kaldığı ve Zübeyr b. 'Abdülmuttalib yanında uzun bir süre ikamet ettiği söylenir.

Bir defasında bir adam öldürmüştü. Bunu duyan dönemin hâkim yöneticisi onu yanına çağırttı. Ebu't-Tamahân Benû Fezare'ye sığındı. Mâlik b. Sa'ad onu himayesi altına aldı. Bir gün Mâlik'e "Ailemi çok özledim. Keşke diyetimi ödeyip onların yanına

dönebilseydim” dedi. Mâlik: “İşte develerim, istediğini al ve diyetini öde” dedi. Sabah olunca Ebu't-Tamahân öz güvenini yitirip bu fikrinden vazgeçti ve onun yanında uzun bir müddet yaşadıkdan sonra vefat etti.

Kendisine işlediği en kötü suçun ne olduğu soruldu. Şöyle cevap verdi: “*Bir defasında bir manastıra misafir oldum. Domuz etinden yapılmış çorbalarını ve şaraplarını içtim. Sonra oradaki kadınlarla cinsi münasebette bulundum ve onların elbiselerini çaldım*” diye cevap verdi.

Ebu't-Tamahân'ın çok az şiiri bize ulaşmıştır. Onun şiirleri diğer eşkıya şairler gibi baskınlar, saldırılar ve bunlarda gösterdiği kahramanlıklar ile ilgilidir. Bunun yanında şiirleri, kendisine iyiliği dokunmuş kişiler ilgili methiyeler, ailesine duyduğu özlem ve yaşlılık ile ilgili parçalar ihtiva etmektedir.<sup>164</sup> Bir şiirinde öldürülecek diye kendisini tehlikeli baskınlardan vazgeçirmeye çalışan hanımına şöyle seslenmektedir:<sup>165</sup>

لَوْ كُنْتُ فِي رَيْمَانَ تَحْرُسُ بَابَهُ      أَرَأَيْتَ أُحْبِشُ وَأَغْضَفُ الْفُ  
إِذَا لَأْتَنِّي حَيْثُ كُنْتُ مَنِّي      يَحْبُ بِهَا هَادٍ بِأَمْرِي فَانْفُ  
فَمِنْ رَهْبَةٍ آتَى الْمَتَالِفُ سَادِرًا      وَأَيَّةُ أَرْضٍ لَيْسَ فِيهَا مَتَالِفُ

Olsam Reyman Sarayı'nda, muhafız olarak da kapısında  
Hem yaya zenciler hem yerli köpekler olsa da bir arada;  
Yine de bulunduğum yerde ölümüm bana gelecektir;  
İzimi süren ve beni tanıyan biri o ölümü getirecektir.  
Dalarım tehlikelere, umurumda olmadan endişeler,  
Varsa hangisidir, içinde tehlikeler olmayan bir yer?

Başka bir şiirinde ise şair kendi yaşlılığı hakkında şöyle demektedir:<sup>166</sup>

حَنْتَنِي حَانِيَاتُ الدَّهْرِ حَتَّى      كَأَنِّي خَائِلٌ يَدْنُو لِصَيْدٍ

<sup>164</sup> Yıldırım, *a.g.m.*, s. 194; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 114; er-Revdân, *a.g.e.*, s. 43; ‘Azîze Fevval Bâbeti, *Mu’cemu’s-şu’arai’l-muhadramîn ve’l-Umevîyyîn*, Dâru Sâdr, 1. Baskı, Beyrut 1998, s. 118; Hafnî, *a.g.e.*, s.125; Murâd, *a.g.e.*, s. 24-25. ; Ferrûh, *a.g.e.*, 316; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 388; ‘Abdulmu’în el-Melûhî, *Eş’âru’l-lusûs ve ahbâruhum*, Dâru’l-Usâme, yy. trhz., s. 86; Muhammed Nebîl Tureyfi, *Dîvânu’l-lusûs fi’l-’asreyn: el-câhilî ve’l-islâmî*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 2004, I, 302-305; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, II, 286; el-İsfahânî, *a.g.e.*, XIII, 5.

<sup>165</sup> Şiir ve tercümesi: Yıldırım, *a.g.m.*, s. 194-195.

<sup>166</sup> Şiir ve tercümesi: Yıldırım, *a.g.m.*, s. 195.

قَرِيبُ الْخُطُوِّ يَحْسَبُ مَنْ رَأَى  
وَلَسْتُ مُقَيِّدًا أَنِّي بِقَيْدِ

Zamanın bel bükücü musibetleri belimi büktü, ta ki;  
Av tuzağına yaklaşmış bir pir-i faniyim artık sanki.  
Adımlar artık ( yaşlılığın etkisiyle) birbirine yakın atıyor;  
Prangalı olmadığım halde beni gören prangalı sanıyor.

### 3.3.9. ‘Abde b. et-Tabîb (ö.m.645)

Asıl adı Yezîd b. Amr b. Alî’dir. Benû Temîm’denir. Cahiliye döneminin kahraman şairlerindendir. Siyah tenliydi. Rivayetler onun Rubâb bölgesinin eşkıyalarından olduğunu zikreder. Muhadram şairlerden olup Müslüman olmuştur. İslam’a samîmiyetle bağlanmıştır. Medâin’de Farslılara karşı savaştan İslam ordusunda yer almıştır. Burada Nu’mân b. Mukarran ve el-Musennâ b. Hârise ile birlikte birçok fethe ve savaşa iştirak etmiştir.

‘Abde b. et-Tabîb mükemmel şiir söyleyen şairlerdendi. Ancak şiiri az olup bir kısmı zamanla kaybolmuştur. Şiirleri, öğütler ve hikmetlerle doludur. Halife Hz. Ömer’in onun şiirinden alıntılarda bulunduğu rivayet edilmektedir. Şiiri edebî ortamlarda rağbet görmüştür. Eski müellifler onun şiirinden çokça istişhadda bulunmuşlardır.

O, diğer eşkıya şairlerin aksine şiirinde “Atlâl” geleneğine riayet etmiştir. Eşkıyalık ile ilgili şiirleri bize ulaşmamıştır.<sup>167</sup>

Kays b. ‘Asım ile ilgili meşhur mersiyesinde şöyle der:<sup>168</sup>

عَلَيْكَ سَلَامُ اللَّهِ قَيْسَ بْنِ عَاصِمٍ      وَرَحْمَتُهُ مَا شَاءَ إِنْ يَتَرَحَّمَا  
فَمَا كَانَ قَيْسٌ هَلَكَهُ هَلَكٌ وَاحِدٌ      وَلَكِنَّهُ بُنِيَانُ قَوْمٍ تَهْدَمَا

Allah’ın selamı ve rahmeti Kays b. ‘Asım’ın üzerine olsun.  
Onun ölümü sadece bir tek ölüm değildi.  
Bilakis onun ölümü, bir kavmin de yıkılışı demektir.

<sup>167</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.* , XXI, 22-24; İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Dureyd, *el-İştikâk* ( Tahkik ve şerh: ‘Abdusselâm Muhammed Hârun), Daru’l-Cil, 1. Baskı, Beyrut 1991, s. 262; Nureddîn, *a.g.e.* , s. 118-122; er-Revdân, *a.g.e.* , s. 198; Bâbetî, *a.g.e.* , s. 269; Hafnî, *a.g.e.* , s. 121-122; Murâd, *a.g.e.* , s. 524; ez-Ziriklî, *a.g.e.* , IV, 172.

<sup>168</sup> er-Revdân, *a.g.e.* , s. 199.

Eşi Havle'yi geride bırakıp Farşlılara karşı savaşmaya giderken şu beyitleri terennüm etmiştir.<sup>169</sup>

هَلْ حَبْلُ خَوْلَةٍ بَعْدَ الْهَجْرِ مَوْصُولٌ      أَمْ أَنْتَ عَنْهَا بَعِيدُ الدَّارِ مَشْغُولٌ  
حَلَّتْ خُوَيْلَةٌ فِي دَارِ مُجَاوِرَةٍ      أَهْلَ الْمَدِينَةِ فِيهَا الدِّيكُ وَالْفِيلُ  
يُقَارِعُونَ رُؤْسَ الْعُجْمِ ضَاحِيَةً      مِنْهُمْ فَوَارِسٌ لَا عَزْلٌ وَلَا مِيلُ

Havle'nin ayrılığından sonra bir daha vuslat olacak mı?  
Yoksa sen ondan ve meşguliyet evinden uzakta mı olacaksın?  
Havle filleri ve horozları olan şehre komşu bir evde kaldı.  
O evin halkı ki acemlerin başını uçuruyorlar.  
Onlardan nice kahraman silahsızca ölüme atılmıştır.

---

<sup>169</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.* , XXI, 22.

## IV. BÖLÜM: EMEVÎLER DÖNEMİNDE EŞKIYA ŞAİRLER HAREKETİ

### 4.1. Emevîler Döneminin Sosyal, Siyâsî ve Ekonomik Durumu

Emevîler, Hulefâ-i Râşidîn'den sonra 661-750 yılları arasında hüküm süren ilk İslam hanedanıdır. Suriye'nin merkezi Dımaşk'ta ilk İslam tarihinin ilk hanedanı olup adını kurucusu Mua'viye b. Ebû Sufyân'ın mensup olduğu Benî Ümeyye kabilesinden almıştır. Mua'viye ve ondan sonraki iki halife bu kabilenin Süfyânî kolundan, diğer on bir halife ise Mervânî kolundandır.<sup>170</sup> Emevî halifelerinin yönetimde benimsedikleri siyâsî görüşler ve yaptıkları uygulamalar, geniş bir sahaya yayılmış bulunan İslam toplumu içinde çeşitli gayrı memnun unsurların ortaya çıkmasına<sup>171</sup> ve sonunda hanedanın yıkılmasına sebep olmuştur.

Emevîlerin siyasetlerinin temel amacı vasıtaların meşru olup olmamasına bakılmaksızın cahiliye döneminde olduğu gibi Müslümanların başına geçmek ve eski hâkimiyet ve nüfuzlarını elde etmek idi. Emevîler hilafeti ele geçirip, zorba bir idare sistemi benimsediler. Arap milliyetçiliğine dayanarak Müslümanları kendilerine karşı cereyan eden olaylara karışmalarını sağladılar.<sup>172</sup> Emevîler cahiliye dönemindeki kendi kabilesini kayırma âdetini olduğu gibi devam ettirdiler. Cahiliye döneminde yaygın olan bu durum İslam ile birlikte bir nebze sönmüştü. Emevîler bu durumun tekrar canlanmasına neden oldular. Hilâfet Emevîler'in eline geçtikten sonra cahiliye devrindeki taassup geri geldi. Emevîler ile Hâşimîler arasında cahiliyet çağında olduğu gibi çekişmeler devam etti. Emevîler dehaları, akılları, hatipleri ve dehaları ile iftihar ettiler. Abbasiler de çocukları ile iftihar edip cevap verdiler. Bunların bu çekişmeleri ve iftiharları cahiliye çağının bir örneği idi. İslam'da Kahtân Arapları ile Adnan oğulları arasındaki çekişmeler tekrar alevlendi. Her bölgede düşmanlık ve savaş hüküm sürüyordu. Emevîlerin hilafette galip gelmeleri iki husus ile izah edilebilir: Birincisi, Kureyş asabiyetini tekrar hortlatmaları ve ikincisi olarak diğer kabileler arasındaki bağları tekrar güçlendirmeleri veya taraftarlarını yüksek maaşlar ve çıkar ilişkileri ile kendilerine bağlamalarıdır.<sup>173</sup> Bu iş için daha çok gelir elde etme

<sup>170</sup> A. Engin Beksaç, "Emeviler", *DİA*, TDV Yay. , İstanbul 1995, XI, 87.

<sup>171</sup> Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", *DİA*, TDV Yay. , İstanbul 1988, I, 31.

<sup>172</sup> Hüseyin G. Yurdaydın, *İslâm Tarihi Dersleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. , Ankara 1971, s. 34.

<sup>173</sup> Zeydân, *a.g.e.* , s. 293-294; Emîn, *a.g.e.* , s. 139.

siyaseti güdüyorlardı. Baskı ve zor kullanarak zekât mallarına bile göz dikiyor, fey mallarını kendi menfaatleri için ayırıyorlardı.<sup>174</sup>

Mua'viye halife olduğunda Merkezi bir sistem mevcut değildi. Her tarafta kaos ve düzensizlik hakimdi. Bedevîlerin memnuniyetsizliği istikrarsızlığa neden oluyordu. Hz. Muhammed ve ilk halifeler tarafından tevdi edilen teokratik devletin yerini Arap aristokrasisine dayanan Arap monarşisi aldı.<sup>175</sup> Mu'aviye'nin gerçekleştirdiği en büyük olay veliaht tayin etme usulüdür. Kendisinden sonra oğlu Yezid'i veliaht olarak tayin etti. Onun özellikle Irak'ta tayin ettiği Ziyâd ve oğlu Ubeydullah gibi valilerin sert uygulamaları Emevî yönetimine olan kızgınlığı artırdı. 680 yılında Hz. Hüseyin ve ailesinin katledilmesi siyâsî olarak müthiş sonuçlar doğurdu. Buna bağlı olarak Emevî hanedanına karşı büyük bir muhalefet meydana gelmişti.<sup>176</sup> Ayrıca Harre olayında Medineli pek çok günahsız insan haksız yere katledilmiş ve şehir muhasara altına alınmıştı. Mekke'nin iki kere kuşatılması, her iki saldırıda Kâbe'nin yakılıp yıkılması, tavaf edenlerin yaralanması vb. birçok olumsuz olay yaşanmıştı. Bütün bunlar sünnî Müslümanların da hoş görmediği olaylardı. Böylece Emevîler her sınıftan insanları kendi aleyhine çevirmişlerdi. Bu durum Emevîleri giderek yalnızlığa itiyor, halkın desteğinden mahrum bırakıyordu.<sup>177</sup>

Emevîlerin yönetim esasları baskı ve şiddete dayanıyordu. Onlar bu baskı ve şiddetlerinde belli bir sınırdan durmamışlar, oldukça ileri bir dereceye götürmüşlerdi. Valiler sınırsız yetki sahibi idiler. Dilediklerini, diledikleri herhangi bir ceza ile cezalandırabiliyorlardı. Bazı durumlarda öldürmek istedikleri adamları katletmeden önce işkence etmekten çekinmezlerdi. Emevîler dönemi Emevî-Hâşimî çekişmesi ile geçti. Emevîler, Hâşimîleri kuruluşlarında yıkılışlarına kadar yönetime yanaştırmayı düşünmemişlerdir. Bu durum taşrada Mudârîler-Yemenliler çatışması şeklinde kendini gösteriyordu. Bundan dolayı Emevî idaresi boyunca artan isyanlarla karşılaşmış, içte ihtilaflara sebebiyet vermiştir. Dışta ise fetihlerin yavaşlamasına ve tamamen durmasına sebebiyet vermiştir. Bunlar arasındaki çekişmeler Emevîlerin yıkılışına kadar devam

---

<sup>174</sup> Zeydân, *a.g.e.*, s. 374.

<sup>175</sup> Mantran, *a.g.e.*, s. 102.

<sup>176</sup> Bkz. Lewis, *a.g.e.*, s. 95-98.

<sup>177</sup> Hüseyin Algül, *İslam Tarihi I-IV*, Gonca Yay., İstanbul 1991, III, 163.

etmiştir. Veliâht tayinlerinde çıkan anlaşmazlıklar da merkezi otoritenin zayıflamasına neden olmuştu.

Ekonomik sahada Emevîlerin keyfi ve istikrarsız yönetimi ekonomik hayatın gelişmesinde zorlukların meydana gelmesini sağlamıştır. Mua'viye yönetime geldiği zaman maaşları artırma, eksiltme ve tamamen kesme konusunda serbest idi. Halifeliği döneminde Ali yandaşlarının ve diğerlerinin halifelik iddialarına kalkışmamaları için bunlara son derece büyük maaşlar bağlamıştı. Kendisine karşı tehlike arz eden kabileler kendisinden soyca uzak olsa da maaş bağlıyordu. Ancak kendisine soyca yakın olduğu halde herhangi bir tehlike arz etmeyen kabilelere maaş bağlamazdı. Halifeler valilerine para toplamalarını ve biriktirmelerini emrederdi. Onlar da ne yolla olursa olsun para toplamayı caiz görürlerdi. Mua'viye bir gün Ziyâd'a "*Altın ve gümüş olarak topladığın malları benim için ayır*" demişti. Ziyâd da bu emri uygulamış toplanan paraların hiç kimseye verilmemesini emretmişti. Valiler, topladıkları paraların bir kısmını da kendi ceplerine atarlardı.<sup>178</sup> Servetin artması valilerin lüksünün artmasına neden olmuş ve elde edilen gelirler valilerin mutfak masraflarını bile karşılamaz olmuştu.<sup>179</sup>

Emevî yöneticileri ırkçı uygulamaları ile "mevali" adı verilen yeni bir sınıfın doğmasına neden oldu. Doğuştan bir Arap kabilesine mensup olmayanlar mevali sayılıyordu. Mevali Araplarca pek itibar görmüyordu. Orduda at üzerinde değil, yaya olarak savaşır, düzenli maaş almazlardı. Müslüman olmalarına rağmen teb'a vergisi verirlerdi. Bu durum mevalinin Emevîleri kerih görmesine ve mevali asabiyetinin oluşmasına sebep olmuştu. Çünkü Emevîler içte kabilecilik esasına dayanan bir siyaset güderken dışta da Arapçılık siyasetini uyguluyorlardı. Arap olmayan Müslümanlar ikinci sınıf muamelesi görüyorlardı. Bunların Müslüman olmayanlarından büyük meblağlarda vergi alınıyordu. Bu ayrılığın aynı zamanda ekonomik sebepleri de vardı. Mevali olarak kabul edilenlere eşit derecede muamele etmek devletin üzerinde büyük bir yük demekti.<sup>180</sup> Bu hareket tarzı Şiilik tarihi bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kendilerine fena muamelelerde bulunan bu insanlar Şiilik hareketlerine katılmışlardır. Böylece

---

<sup>178</sup> Bkz. Algül, *a.g.e.*, III, 159-167

<sup>179</sup> Bahriye Üçok, *İslam Tarihi, Emevîler-Abbasiler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1968, s. 127.

<sup>180</sup> Bkz. Lewis, *a.g.e.*, s. 100-104; Bkz. Zeydân, *a.g.e.*, s. 318-327; Wellhausen, *a.g.e.*, s. 236.

mevalinin kırılğanlığı Şia adı altında kendine dini bir izah bulmuştu.<sup>181</sup> Bu zulümlere bir çeşit tepki olarak çıkan Tevvabûn ve Muhtaru's-Sakâfi isyanları Şiiliğin gelişip dallanmasına sebep olmuştur.<sup>182</sup> Özellikle İranlılar kendi "İrancılık" anlayışlarını "Şii" akımı içinde devam ettirmeyi uygun buluyorlardı. Şiiler, Emevîler aleyhinde ortaya çıkacak tüm eylemlere iştirak ediyorlardı.<sup>183</sup> Hariciler de Emevî hilafeti boyunca sürekli isyanlar çıkardılar ve onların zayıflamalarında önemli rol oynadılar.<sup>184</sup>

Emevîler döneminde halk dört gruptan oluşuyordu. Bunlardan birincisi ve en yükseği halife ailesi mensuplarının başkanlığını yaptığı idareci Müslümanlar ve Arabistanlı fatih zümrelerdir. İkincisi, ister zor kullanarak isterse kendi gönülleriyle Müslüman olan Araplar dışındaki Müslümanların oluşturduğu mevalilerdir. Üçüncü tabaka, müsamaha gören dine mensup olanlar, yani vahye dayanan dine mensup olanlardır ki bunlar Hıristiyanlar, Yahudiler ve Sabîlerdir. Bunlara Ehlu'z-Zimme denilirdi. Bunlar arazi vergisi ve baş vergisi vermelerine mukabil geniş bir müsamahaya sahip idiler. Diğer bir grup ise köleler idi ve bunlar cemiyetin alt tabakasında yer alıyorlardı. Fetihler neticesinde ortaya çıkan köleler hakkında mübalağalı sayılar bize köleler hakkında fikir verebilir. Örneğin Halife Velîd Kuzey Afrika'dan 300.000 esir, İspanya'daki Got asillerinden 30.000 bakire esire elde etmişti. Bir Emevî prensinin maiyetinde bin köle bulundurması olağanüstü bir şey sayılmıyordu. Efendi ile köle arasında nikâh akdi olmaksızın evlilikler olabiliyordu. Bunlardan doğan çocuklar hür olurlardı. Bu kadınlar da "ümm veled" statüsüne ulaşırlardı. Bunlar artık bir köle gibi satılamazlardı. Efendinin ölümüyle de hür statüsüne kavuşurlardı. Köle azat etme K.Kerim'in teşvik ettiği ve bunu yapanın ahirette özel bir mükâfata nail olacağı ifade ediliyordu. Bir köle azat edilir edilmez o artık efendisinin mevlası statüsüne girerdi. Şayet eski efendisi bir mirasçı bırakmadan ölmüş olsaydı, azatlı köle onun bütün mallarına mirasçı olurdu.<sup>185</sup>

Emevîler devrinde, daha önce dört halife döneminde "şura" (seçim) sistemine dayanan halife seçimi I. Mua'viye ile birlikte veraset sistemine dönmüş ve saltanata geçilmişti. Bu dönemde devlet yönetimi dünyevî bir mahiyet kazandı. Artık dört halife dönemindeki, devletin menfaatleri ile kendi şahsî ve ailevî menfaatlerini ayrı tutan anlayış

<sup>181</sup> Yurdaydın, *a.g.e.*, s. 25.

<sup>182</sup> Mantran, *a.g.e.*, s. 106.

<sup>183</sup> Algül, *a.g.e.*, III, 162-163.

<sup>184</sup> Mantran, *a.g.e.*, s. 107.

<sup>185</sup> Bkz.Hitti, *a.g.e.*, s. 322-329.



terk edildi. İsmen olmasa da fiilen devlet başkanı bir hükümdar idi. Emevî halifeleri bir Kisrâ ya da Kayser gibi davranıyorlardı. Bu sebeple Emevî hilafetinin meşruiyeti tarih boyunca tartışılan bir konu olmuştur. Hz. Peygamber ve dört halife döneminde oluşturulan istişare temeline dayalı, ehliyeti esas alan hilafet müessesesini saltana dönüştüren Emevîlere karşı şiî, Zübeyrî ve Hâricî bir muhalefet doğmuştur. Bunlar propagandalarını onların hilafetinin meşru olmadığına dayandırıyorlardı.<sup>186</sup>

Eyalet merkezlerinde genel valiler, eyalet merkezlerine bağlı vilayetlerde ise ikinci derecede valiler nezaret ederlerdi. Vilayetlerdeki vali ve kumandanlar eyalet merkezlerdeki genel valilere, genel valiler ise halifeye bağlı idiler. Valiler aynı zamanda devlet otoritesini temsil eder ve vergi işlerini takip ederlerdi. Emevîler döneminde adlî sahada dört halife dönemindeki sistem benimsenmişti. Bununla beraber adalet işlerinin dört halife döneminde olduğu gibi takva ölçüleri üzerine yapıldığı söylenemez. İktidar sahipleri adlî mekanizmayı baskı altında tutmuşlardır. Çünkü Emevî devleti bir kabile devletiydi. Bu durumda Emevî iktidarlarının menfaatlerini göz önüne alacaklardı. Nitekim böyle de olmuştur. Örneğin İmam Azam Ebu Hanife Hazretlerine Emevî devletinin sonlarına doğru hâkimlik teklifi yapılmış ancak o, siyâsî baskı sebebiyle vazifeyi hakkıyla ifa edemeyeceğini düşünerek bu teklifi geri çevirmişti. Emevî Devletinde vergiler; arazi vergileri, Gayr-i Müslimlerden alınan vergiler (haraç ve cizye), Müslümanlardan alınan öşür, gümrük gelirleri, ihtisabiye, harp ganimetleri ve feylerden oluşuyordu.<sup>187</sup> Kaide olarak Müslümanlardan zekâtтан başka vergi alınmaması gerekir. Ancak Emevîler bu kaideyi sadece Arabistanlı Müslümanlara uyguladılar. Bu durumdan istifade etmek isteyen yeni ihtida etmiş özellikle Iraklı ve Horasanlı Müslümanlar kendi arazilerini bırakıp İslam Ordusunu mevali olarak katıldılar. Bu durumda devlet hazinesini iki yönden zarara uğrattılar: Birincisi, Müslüman olmalarından dolayı cizye vergisinden muaf olmaları ve diğeri, Müslüman oldukları için askere alınmaları sonucunda kendilerine maaş bağlanmasıdır. el-Haccâc, bu gibi kimselerin arazilerine tekrar dönmesi için önlemler aldı. Hatta Müslüman olmadan önce ödedikleri vergiden daha ağır vergilere tabi tutuldular. Bu vergilere arazi vergisi anlamında harâc deniliyordu. Sonraları bu vergiyi Müslümanlardan da almaya başlamıştı. Bundan,

---

<sup>186</sup> Beksaç, *DİA*, XI, 88-89.

<sup>187</sup> Bkz. Algül, *a.g.e.*, III, 140-147.

Halife Ömer Abdülaziz döneminde vazgeçilmişse de maliye zayıfladığı için tekrar eski haline dönmüştür.<sup>188</sup>

Bir devletin başlangıcında halka yüklenen vergiler az, toplam yekûn ise çoktur. Bunun sebebi devletin başlangıçta dinin emirlerine uyması ve sadece sınırları belli şer'î vergileri almasıdır. Böyle bir durumda halkın toplam mallarından alınan vergi çok azdır. Bundan dolayı halk şevkle çalışır, ülke mamur hale gelip kalkınır, üretim artar ve müreffeh bir hayata kavuşurlar. Ülke kalkınınca vergi alınan mallar da doğal olarak artar. Ancak devletin başındakiler yavaş yavaş kolaylığı, iyiliği, insanları korumayı, sadeliği ve insanların mallarından uzak durmayı gerektiren bedevîlik özelliklerinden uzaklaşırlar. Bunun sonucunda nimetlere ve lükse dalarlar. Pahalı alışkanlıkları ve ihtiyaçları çoğalır. Sonuçta diğer kesimlerin üzerindeki vergiyi çoğaltma yoluna giderler. Devleti idare edenlerin lükslerinin ve ihtiyaçlarının artışına bağlı olarak vergiler de kademe kademe artar. Bu durum üreticilerin vergilerin çokluğundan dolayı üretimden vazgeçmelerine kadar devam eder.<sup>189</sup> Emevîler döneminde devletin başına geçen her halife vergileri azaltmayı değil aksine artırma yoluna gidiyordu.<sup>190</sup> Bunun sonucunda halk üretimden elini çekmiştir. Buna bağlı olarak birçok işsiz zümresi meydana gelmiş, geçimlerini sağlamak için eşkıyalık vb. yollara tevessül edenler olmuştur.

Emevî imparatorluğunu sarsan hoşnutsuzluk hareketleri ekonomik nedenlerden bağımsız olarak izah edilemez<sup>191</sup> Emevîler döneminde toplumun bazı kesimleri düzenli maaşlarında ve aldıkları ganimetten dolayı maddî olarak iyi durumda iken, halkın büyük bir kesimi büyük sıkıntılar içindeydi. Muharip sınıf ile Emevîler zamanında eski konumlarını muhafaza eden İranlı çiftlik sahipleri dışında kalan Araplar ile mevali iktisadî bir buhran içindeydiler. Suriye ile diğer bölgeler arasındaki siyâsî rekabet ve kabile mücadeleleri, muhalif grupların bitmeyen isyanları durumu daha da kötüleştirmişti. Bütün bunların yanında yönetimde bulunan idarecilerin bu duruma bir çözüm bulmamaları devletin yıkılışını hızlandırmıştır.<sup>192</sup>

---

<sup>188</sup> Hitti, *a.g.e.*, s. 306-307.

<sup>189</sup> İbn Haldûn, *a.g.e.*, I, 369-370.

<sup>190</sup> Üçok, *a.g.e.*, s. 128.

<sup>191</sup> Mantran, *a.g.e.*, s. 117.

<sup>192</sup> Beksaç, *DİA*, XI, 103.

Emevîlerde devlet işlerini bir kenara bırakıp zevk ve sefaya dalan ilk halife Yezid b. Mua'viye (Ö.h.61)'dir. Kendisi avcılığa, av hayvanlarına, köpeklere, maymunlara, aslanlara çok meraklıydı. Çalgıyı, içkiyi ve içki meclislerini çok severdi. Mekke ve Medine gibi kutsal yerlere şarkı ve musiki meclisleri onun zamanında girmişti. Ona bakan diğer yöneticiler de onun gibi zevk ve sefaya dalmışlardı. Bu durum zamanla İslam âleminin diğer bölgelerine de yayılmıştı. Onun dışında Yezid b. Abdülmelik, Velîd b. Yezid b. Abdülmelik gibi halifeler de zevk ve sefaya düşkün halifelerdendi.<sup>193</sup> Halifeler, vakitlerini av peşinde geçiriyorlardı. Bol bol şarap içiyor ve kendilerini Kur'an ve devlet işlerinden çok, musiki ve şiire kaptırmışlardı.<sup>194</sup> Halifelerin kaldığı saraylar oldukça ihtişamlı idi. Mermer kaplı ve çeşitli süslemelerden müteşekkil idi. Döşemeler çok kıymetli mozaikler ile süslüydü. Çok sayıda fiskiyeli havuz ve çeşme vardı. Bahçelerinde nadir ağaçlar ve ağaçlarda kuşlar bulunurdu. Emevî sarayı kendini dış etkilerden koruyamamıştı. Harem ağalarının görevlendirilmesi Bizanslılardan müskirat, işret meclisi geleneği ise İranlılardan alınmıştı. Bu eğlence meclislerinde hükümdarlar ortası tülle ayrılmış bir salonda erkânıyla birlikte oturur, diğer yanında ise hanende ve sazandeler bulunurdu.<sup>195</sup> Artan servet ve köle bolluğu lüks yaşamı beraberinde getirmişti. İdare edenler sınıfında meydana gelen bu kötülükler umumî ahlakî çöküntüye neden olmuş ve bozukluklar meydana gelmiştir. Her zaman ve her yerde olduğu gibi yine şarap, kadın ve şarkıyı içine alan medeniyetin yıkıcı kusurları bu çöl çocuklarının üstüne çökmüş ve onların şahsiyetlerini kaplamıştır. Bunun sonucunda genç İslam toplumu alttan alta çökmeye başlamıştır.<sup>196</sup>

Yukarıda genel hatlarıyla ortaya koymaya çalıştığımız Emevî dönemi siyâsî, sosyal ve ekonomik sorunlar toplumda bir kargaşa ortamının doğmasına, adalet duygusunun zedelenmesine ve fakir, gayr-ı memnun bir kesimin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun neticesinde bunlardan bazıları eşkıyalığa tevessül etmişlerdir. Bazı eşkıyalar da bu durumu şiirleri ile dile getirmeye çalışmışlardır. Şimdi bu eşkıya şairlerin biyografileri ve şiirleri hakkında bilgiler verelim.

---

<sup>193</sup> Bkz. Zeydân, *a.g.e.* , s. 374-376.

<sup>194</sup> Hitti, *a.g.e.* , s.382.

<sup>195</sup> Algül, *a.g.e.* , III, 144-146.

<sup>196</sup> Hitti, *a.g.e.* , s. 382.

## 4.2. Dönemin Meşhur Eşkîyaları ve Şiirleri

Emevî dönemi eşkıya şairlerini dört ana grupta tasnif etmek mümkündür: Yoksul eşkıya şairler, kabilesinden kovulan eşkıya şairler, suçlu eşkıya şairler ve siyâsî eşkıya şairler.<sup>197</sup>

### 4.2.1. Siyâsî Eşkîya Şairler

Bunlar Emevîler döneminin kabileler arasındaki çekişmelerden, siyâsî guruplar arasındaki mücadelelerden bıkmış ve Emevîlerin adaletinden umudunu kesmiş isyancı şairlerdir. Bu tür eşkıya şairlere, Cahiliye ve Sadru'l-İslam döneminde rastlanmaz. Bunların en önemlileri Ebu'l-Hardebe el-Mâzinî, 'Abdullah b. el-Haccâc es-Sa'lebî, 'Ubeydullah b. el-Hurr el-Ca'fî vb. şairlerdir.<sup>198</sup>

#### 4.2.1.1. Ebu'l-Hardebe el-Mâzinî (ö.m. 679)

Emevî Döneminin siyâsî eşkıya şairlerden olup Benû Usâle b. Mâzin'dendir. Emevî halifelerinin ve valilerinin adaletinden umutlarını kesen bir eşkıya çetesiyle birlikte isyan ettiler. Bu çetenin başında Mâlik b. er-Reyb et-Temîmî bulunuyordu. Çetenin tüm fertleri hile ve çalmada deha idiler. Kafilelere sessizce yanaşıyor, bin bir hile ile deve ve üstündekileri çalışıyorlardı. Onlar, aynı zamanda Emevî yönetimini korkutmaktan ve tehdit etmekten geri durmuyorlardı. Hayatlarını çölde dolaşarak, kaçarak, zaman zaman takip edilerek ve baskınlar düzenleyerek geçirdiler. Bu yolla geçimlerini sağlamaya çalışıyorlardı. Bu şekilde Basra ile Yemâme arasında birçok kafiye baskın düzenlediler.

Mâlik b. er-Reyb et-Temîmî, şiiyle Emevîleri sürekli tehdit ediyordu. Emevîler, onu her yerde aramaya başladılar ve onu öldürmek için Ensar'dan bir adam gönderdi. Ensarlı onu ve Ebu'l-Hardebe'yi yakaladı. Mâlik b. er-Reyb'in başına bir köle bıraktı. Yolda Mâlik b. er-Reyb bir yolunu bulup köleyi öldürdü ve daha sonra Ebu'l-Hardebe'yi kurtardı. İkisi birlikte önce Bahreyn'e daha sonrada Fars bölgesine kaçtılar. Mâlik b. er-Reyb'in ölümünden kısa bir süre sonra vefat etti.

<sup>197</sup> Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III (Emeviler Dönemi)* Fenomen Yay., 1. Baskı, Erzurum 2012, s. 145-146.

<sup>198</sup> Muhammed Rıdâ Muruvve, *es-Se'âlik fi'l-'asri'l-Umevî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, 1.Baskı, Beyrut 1990, s. 71; Demirayak, *a.g.e.* (Emevîler dönemi), s. 146.

Ebu'l-Hardebe, sadece Emevilerî gaddarlık, döneklilik ve aldatmayla itham etmekle yetinmiyordu. Aynı zamanda onları uyarıyor, baskınlarla onları tehdit ediyor ve Allah'tan onların saltanatlarına son verecek kahraman insanları kendisine göndermesini temenni ediyordu.<sup>199</sup> Ebu'l-Hardebe, kızgınlık ve öfke dolu bir üslupla Emevîler ile ilgili olarak bir beytinde şöyle demektedir:<sup>200</sup>

فَهَلِ الْإِلَهُ يَشِيعُنِي بِفَوَارِسٍ لِّبَنِي أُمَيَّةَ فِي سِرَارِ جَمِيرٍ

Karanlığın yoğunlaştığı sirâr vaktinde  
Emevîlerin üstüne yürüyebilecek  
Süvariler çıkaran bir ilah yok mudur?

Ebu'l-Hardebe'nin isminin de geçtiği bir recez şiirinde, şair bu çete ile ilgili şöyle demektedir:<sup>201</sup>

اللَّهُ نَجَاكَ مِنَ الْقَصِيمِ  
وَبَطْنِ فَلَاحٍ وَبَنِي تَمِيمِ  
وَمِنْ بَنِي حَرْدَبَةَ الْأَثِيمِ  
وَمَالِكٍ وَسَيْفُهُ الْمَسْمُومِ  
وَمِنْ شِظَاظِ الْأَحْمَرِ الزَّئِيمِ  
وَمِنْ غُوَيْثٍ فَاتِحِ الْعُكُومِ

Allah korusun seni, zayıf tabiatlıdan,  
Felec kolu ve Benû Temîm'den,  
Suçlu Benî Herdebe'den,  
Malik ve onun zehirli kılıcından,  
Adi Şizâzu'l-Ahmer'den,  
Ve ipleri çözen Ğuveys'ten.

<sup>199</sup> Bâbetî, *a.g.e.* , 97; Nureddîn, *a.g.e.* , s. 141-142; Murâd, *a.g.e.* , 44; Ferrûh, *a.g.e.* , s. 393; Tureyfi, *a.g.e.* , c.1, s. 205; el-İsfahânî, *a.g.e.* , XXII, 204.

<sup>200</sup> Tureyfi, *a.g.e.* , I, 209.

<sup>201</sup> Tureyfi, *a.g.e.* , I, 205.

#### 4.2.1. 2. ‘Abdullah b. el-Haccâc es-Sa’lebî (ö.m.708)

O, Abdullah b. el-Haccâc b. Muhsin b. Cundeb b. Sa’lebe b. Kays b. ‘Aylân b. Mudar’dır. Künyesi, Ebu’l-Ekra’dır. Emevî döneminin siyâsî eşkıya şairlerindedir. Aynı zamanda Araplar arasında yiğitliği, cesareti ve bahadırılığı ile meşhurdur. ‘Abdullah b. el-Haccâc, Emevîlere karşı nerede bir muhalefet görmüşse mutlaka iştirak etmiştir. İlk önce Şam’da Emevîlere karşı ayaklanan ‘Amr b. Sa’îd el-‘Âs’a katıldı. ‘Amr, ‘Abdumelik b. Mervân’a yenilince ‘Abdullah b. el-Haccâc pes etmedi. Emevîlere üstün gelmenin yollarını aramaya devam etti. Daha sonra Necdet b. ‘Amr el-Hâricî’ye katıldı. Burada da istediğini elde edemeyen Abdullah, ‘Abdumelik’in tehditleri sonucunda çöle kaçtı. Bir müddet çöllerde avare bir şekilde dolaşan şair, ‘Abdullah b. Zübeyr’in ayaklandığını duyunca hemen ona katıldı. Onun yanında Haccâc’a karşı savaştı. Ancak ‘Abdullah b. Zübeyr de yenilince yakalanıp hapse atıldı. Bir müddet hapis hayatı yaşadktan sonra ‘Abdumelik b. Mervân’dan af diledi. Halife ona eman vererek serbest bıraktı. Şiirleri oldukça güzeldir.<sup>202</sup> ‘Abdumelik b. Mervân’dan eman dilediği kasidesinde şöyle demektedir:<sup>203</sup>

أَبْلَغُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فَإِنِّي      مِمَّا لَقَيْتُ مِنَ الْحَوَادِثِ مُوجِعُ  
مُنِعَ الْقَرَارُ فَجِئْتُ نَحْوَكُ هَارِبًا      جَيْشُ يَجْرُ وَمِقْنَبٌ يَتَلَمَعُ  
إِنَّ الْبِلَادَ عَلَيَّ وَهِيَ عَرِيضَةٌ      وَعُرْتُ مَذَاهِبَهَا وَ سُدَّ الْمَطْعُ  
كُنَّا تَنَحَّلْنَا الْبَصَائِرَ مَرَّةً      وَإِلَيْكَ إِذَا عَمِيَ الْبَصَائِرُ نَرْجِعُ

Emiru’l-Mü’mine (haberimi) ulaştırın ki  
Hayatımda çok acı olaylar yaşadım.  
Bir yerde karar kılamadım ve sana doğru kaçtım  
Peşimde ordular ve parlayan süvariler olduğu halde.  
Bana yeryüzü bütün genişliğine rağmen  
Yolları daraldı ve önlerine setler çekildi.  
Bir defa basiretimiz kapanmış idi.  
Basiretimiz kapandığında ise sana döndük.

<sup>202</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.*, XIII, 110; er-Revdân, *a.g.e.*, s. 190; Nureddîn, *a.g.e.*, s.184-188; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 242; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, IV, s. 77-78.

<sup>203</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.*, XIII, 111.

#### 4.2.1. 3. ‘Ubeydullah b. el-Hurr el-Ca’fi (ö.m.687)

Benû Muzhac kabilesinden olan ‘Ubeydullah, Kûfe şehrinde doğdu ve orada büyüdü. Künyesi Ebu'l-Eşves olan şair, dönemin büyük kahramanlarından sayılır. Çevresinde takva sahibi, kötülüklerden kaçınan biri olarak bilinen ‘Ubeydullah gençliğinde fetih hareketlerine katıldı. Kadisiye savaşına da katılan ‘Ubeydullah savaştan sonra Kûfe’ye döndü. Hz. Osman öldürüldüğünde ona olan taraftarlığını ilan etti. Onun kanını isteyenlerin safına katıldı. Kûfe’ye gelerek Mu’âviye’ye olan bağlılığını ilan etti. Sıffin savaşında onun yanında yer aldı. Hilafetin Mu’âviye’de kalmasının sağlayan büyük oyunun mimarlarından. ‘Ubeydullah’ın Şam’da devamlı etrafında bir arkadaş grubuyla dolaşması Mu’âviye’nin dikkatini çekti ve onun Hz. Ali taraftarı olmasından şüphelendi. Bu durum onun Mu’âviye’den ayrılmasına neden oldu. Şam’dan ayrılıp Kûfe’ye yönelen ‘Ubeydullah, yolda Emevî askeriyle karşılaştı ve onlardan bir kısmını öldürüp ihtiyacı olan silahları uhdesine aldı. Bundan sonra yolu üstündeki tüm yerleşim alanlarını talan etmeye başladı. Bu onun eşkıyalığının başlangıcı oldu.

‘Ubeydullah, Hz. Ali’nin saflarına katılmadı. Mu’âviye’nin ölümünden sonra yerine Yezîd’in geçmesi onu son derece rahatsız etti. ‘Ubeydullah kabilesinden kovulmuş beş yüz kişilik bir birlik oluşturdu. Hz. Hüseyin’in başkaldırışında Kerbela’dan geçen ‘Ubeydullah, Hz. Hüseyin’in kendi saflarına katılma teklifini geri çevirdi. Onun şehit edilmesinden sonra onun saflarına katılmadığı için büyük bir pişmanlık duydu. Yezîd’in ölümünden sonra yanındakilerle birlikte Medâin’e giden ‘Ubeydullah, burada Emevî mallarına el koydu. Daha sonra Abdullah b. Zübeyr’in saflarına katıldı. Ancak kardeşi Mus’ab b. Zübeyr ile anlaşamadı. Ona göre Mus’ab onun kadar cesaretli ve zengin değildi. Ayrıca Mus’ab ve yanındakilerin ona olan güvenleri tam değildi. Hatta onlar tarafından kısa bir süreliğine hapsedildi. Bu durum onun Abdullah b. Zübeyr’den uzaklaşmasına neden oldu. Bu arada Şam’da Hilafet makamında Abdulmelik b. Mervân bulunuyordu. ‘Ubeydullah onun yanına gelerek kendisini asker açısından desteklemesi halinde Mus’ab’a üstün gelebileceğini söyledi. Abdulmelik, onun bu teklifini kabul etti. Ona asker ve maddî açıdan destek sağladı. Kûfe’ye gelen ‘Ubeydullah, burada Abdullah b. Zübeyr’in taraftarlarıyla savaştı. Yenilince atını Fırat nehrine sürerek kaçmayı denedi. Ancak bir Zübeyr taraftarıyla nehrin içinde boğuşması sonucunda beraber boğuldular.

Bazı değerlendirmelere göre onun amacı din için savaşmak değildi. Onun amacı baskınlar yoluyla çıkar elde etmek ve nüfuz sahibi olmaktı. Onun bir yerde karar kılmaması, sürekli saf değiştirmesi bu görüşü desteklemektedir. Ancak elde ettiği her şeyi yanındakilerle eşit bir şekilde paylaşması ilginç bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şiirlerinde genellikle kahramanlığından, Emevîlere olan muhalefetinden, katıldığı fetih hareketlerinden ve yaptığı baskınlardan bahseder.<sup>204</sup> Aşağıdaki şiirde Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'daki şehâdetinden sonra ona katılmadığı için duyduğu pişmanlığı dile getirmektedir.<sup>205</sup>

تَرَدَّدُ بَيْنَ حَلْقِي وَالتَّرَاقِي	يَا لَكَ حَسْرَةً مَا دُمْتُ حَيًّا
عَلَى أَهْلِ الْعَدَاوَةِ وَالشَّقَاقِ	حُسَيْنٌ حِينَ يَطْلُبُ بَدَلٌ نَصْرِي
لِنَلْتُ كَرَامَةً يَوْمَ التَّلَاقِ	وَلَوْ أَتَى أُوَاسِيَهُ بِنَفْسِي
فَيَا لَلَّهِ مِنْ أَلَمِ الْفِرَاقِ	مَعَ ابْنِ الْمُصْطَفَى نَفْسِي فِدَاهُ
أَتَتْرُكُنَا وَتُزْمَعُ بِإِنْطِلَاقِ	غَدَاةً يَقُولُ لِي بِالْقَصْرِ قَوْلًا
لَهُمَّ الْيَوْمَ قَلْبِي بِإِنْفِلَاقِ	فَلَوْ فَلَقَ التَّلْهُفُ قَلْبَ حَيٍّ
وَخَابَ الْآخِرُونَ أَوْلِيَّ الْبِنْفَاقِ	فَقَدْ فَازَ الْأَوْلَى نَصَرُوا حُسَيْنًا

Yazıklar olsun bana, keşke yaşamasaydım, boğazıma acı düğümlendi.

Hüseyin benden adâvet ve şikâk ehline karşı yardım talep ettiğinde

Eğer ona istediğini vererek teselli etseydim ahirette mükâfatına ererdim

Ki bu, canfeda Mustafa'nın oğlu (Hüseyin) ile beraber olmak ile olacaktı.

Aman Allah'ım! (şimdi) ayrılık acısından (kıvranmaktayım)

Bana kısaca köşkte "Bizi terk edip gidecekmisin" dediği sabahı (unutamıyorum)

Pişmanlıktan bir canlının kalbi parçalanacaksa, Allahım bu gün kalbim parçalanmıştır.

Hüseyin'e yardım edenler kazandı ve (onu terk eden) nifak sahipleri ise kaybetti.

<sup>204</sup> Bkz. Nureddîn, *a.g.e.*, s. 196-208; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 272-273; Hafnî, *a.g.e.*, s. 130-131; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, IV, s. 192; 'Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hiz'ânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-Arab I-XIII* (Tahkîk ve şerh: 'Abdusselâm b. Muhammed Hârûn), Mektebetu'l-Hâncî, 3. Baskı, Kahire 1996, II, s. 155-161; Muhammed b. el-Mubârek b. Muhammed b. Meymun, *Muntehe'l-taleb min eş'âri'l-Ârab I-IX* (Tahkîk ve Şerh: Muhammed Nebîl Tureyfi), Dâru Sâdr, 1. Baskı, Beyrut 1999, III, 300.

<sup>205</sup> Usta, *a.g.m.*, s. 1081.



#### 4.2.1. 4. ‘Ayyâş ez-Zabî (ö.m.VII. a.)

Emevîler döneminde, Emevî adaletinden ümidini kesmiş siyâsî eşkıya şairlerdendir. Baskın ve eşkıyalığı meslek edinen şair aynı zamanda devletin mallarına da baskınlar düzenliyordu. Kendisi gibi Emevîlere karşı olan ve kendisiyle aynı görüşü paylaşan bir çetenin içinde yer alıyordu. Onu takip eden Emevî casusları, çok güvendiği arkadaşı İbnu’t-Taylesân’ın ihaneti ve yardımıyla onu yakalamayı başardılar. Yakalanan ‘Ayyaş hapse atıldı ve daha sonra eli ve ayağı kesildi.<sup>206</sup> Konu ile ilgili şiirinde şöyle demektedir:<sup>207</sup>

أَلَمْ تَرَنِي بِالْدَّيْرِ دَيْرِ ابْنِ عَامِرٍ  
فَلَوْلَا خَلِيلٌ خَانِنِي وَأَمِنْتُهُ  
فَأِنِّي قَدْ وَطَنْتُ نَفْسِي لِمَا تَرَى  
كَفَى حَزَنًا فِي الصُّدْرِ أَنَّ عَوَائِدِي  
زَلَلْتُ وَزَلَّاتُ الرِّجَالِ كَثِيرٌ  
وَجَدَّكَ لَمْ يَقْدِرْ عَلَيَّ أَمِيرٌ  
وَقَلْبُكَ يَا ابْنَ الطَّيْلَسَانَ يَطِيرُ  
حُجْبِنَ وَأَنِّي فِي الْحَدِيدِ أُسِيرُ

Deyr’de, Deyri İbn ‘Âmir’de, (başıma neler geldi) görmedin mi?

Ben bir hata ettim ki çoğu insan hata eder.

Eğer güvendiğim bir arkadaşım bana ihanet etmeseydi

Yemin olsun ki vali asla beni yakalamaya güç yetiremezdi.

Oysaki kendimi güven içinde hissetmiştim, beni gördüğün zaman,

Ey İbnu’t-Taylesân kalbin yerinden fırlayacakmış gibi oluyor.

İyiliklerimin gizlenmesi kalpte hüznün olarak yeter,

Ve ben (şimdi) prangalara vurulmuş bir esirim.

#### 4.2.2. Suçlu Eşkıya Şairler

Bunlar hırsızlık, adam öldürme vb. suçlardan dolayı adaletten kaçan şairlerden oluşur. Bunların işlediği suçlardan haberdar olan halife ve valiler onları kabilelerinden talep etmiş, onlar da kaçma yolunu tercih etmişlerdir. Bu tür eşkıya şairler Cahiliye ve Sadru’l-İslam döneminden farklı olarak Emevîler döneminde ortaya çıkmıştır. Bu gurubun

<sup>206</sup> el-Merzubânî, *a.g.e.*, s. 84; el-Hamevî, *a.g.e.*, II, 496; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 214; er-Revdân, *a.g.e.*, s. 243; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 347; Murâd, *a.g.e.*, s. 569.

<sup>207</sup> Tureyfî, *a.g.e.*, II, 29.

en önemli şairleri arasında el-Kattâl el-Kilâbî, el-Kattâl el-Bâhilî, el-Hayrudân b. Hattâr vb. şairler yer almaktadır.<sup>208</sup>

#### 4.2.2.1. el-Kattâl el-Kilâbî (ö.m.689)

Asıl adı Abdullah b. el-Mucîb b. el-Mudar'dır. Benû Kilâb'dan olup Künyesi Ebu'l-Museyyeb'dir. Kaynaklarda doğum zamanı ve mekânı ile ilgili herhangi bir bilgi bulamadık. Kattâl lakabını almasının sebebi saldırganlığı, işlemiş olduğu suçlar ve insanlara sert ve kaba davranmasından dolayıdır. Cahiliye, Sadru'l-İslam ve Emevîler döneminde yaşamıştır. Onunla ilgili bütün anlatılanlar Mu'aviye b. Ebû Sufyân dönemine rastlar. Birçok evlilik gerçekleştirdi. Bu evliliklerinden birçok çocuğu oldu. Çünkü evlat çokluğu ile başkalarına üstün gelmeyi ve gücüne güç katmayı umuyordu. Onun Cahiliye değerlerine taassup derecesinde bağlı olduğu görülüyor. İslam dininden hiçbir şekilde etkilenmemiştir. Kabile örf ve adetlerine aşırı bağlı olma, kan dökmekten çekinmeme, kin ve intikam duygularına sahip olma, kaba ve sert tabiatlı olma onun temel özellikleriydi. Hatta kabilesinin saf kanını korumak adına amcasının cariyesini gözünü kırpmadan öldürebilmiştir. Bazı aşırı fikir ve davranışlarından dolayı kabilesi dahi ona karşı çıkmıştır. Ancak onu hiçbir zaman kabilelerinden kovmamışlardır. O, zorluk ve sıkıntılara katlanma, darlık ve genişlikte cömertlik, gözünü kırpmadan kendini tehlikelere atma cesareti vb. açısından cahiliye dönemi eşkıya şairlerini andırır.

O, gençliğinde 'Aliye adından bir kadına âşık oldu. Ancak kadının ailesi onun bu kadın ile evlenmesine razı olmadı ve onu bu konuda uyardılar. Buna rağmen bu isteğinden vazgeçmedi. Ona olan aşkı giderek büyüdü. Kadının ailesi onu Medine valisine şikâyet ettiler. Yakalanıp hapsedildi. Kattâl'ın ailesi onu hapiste ziyaret edip bu kadından vazgeçme şartıyla onu serbest bıraktırdılar. Lakin Kattâl'ın 'Aliye'ye aşırı tutkusu hiçbir zaman sönmedi. Onu taciz etmeye devam etti. Kadının kardeşlerinden Ziyâd onu öldürmek için peşine takıldı. O, bir yolunu bulup Ziyâd'ı öldürdü. Öldürülen adamın ailesi onun diyetini istediler. Medine valisi Mervân b. Hakem, onun işlediği bu suçtan haberdar oldu. Peşine adamlarını taktırdı. Ancak onu yakalamaya Muvaffak olamadı. Çölün ücra ve sessiz bölgelerine sığınarak yakalanmaktan kurtuldu.

---

<sup>208</sup> Muruvve, *a.g.e.*, s. 70; Demirayak, *a.g.e.* (*Emevîler dönemi*), s. 146.

O, evsiz barksız, sefih bir şekilde diyar diyar dolaşarak hayatını geçirdi. Emevî devleti işlediği cinayetlerden dolayı onu yakalayıp kısas uygulama peşinde olması, aşiretine yaşattığı sıkıntılar vb. sebeplerden dolayı bir eşkıya çetesine iltica etti. Onlarla beraber birçok baskın ve saldırı gerçekleştirdi. Rivayete göre bu çete İsmail b. Habbar'a Şam bölgesine yaptığı bir ticarete saldırdılar. Onu öldürüp malını gasp ettiler. Onu öldüren bizzat Kattâl'ın kendisiydi. Bunun sonucunda yakalanıp hapsedildi. Kattâl, gardiyayı öldürüp arkadaşlarıyla birlikte tekrar hapisten kaçmayı başardı. Bundan sonraki hayatı karanlıktır. Rivayete göre geride kalan hayatını çöllerde avare bir şekilde dolaşıp baskınlar düzenleyerek geçirdi. Yaşı ilerlemiş olduğu halde yaptıklarından herhangi bir pişmanlık duymadı ve baskın ve saldırılarına devam etti.

Şiirlerinin bir divanda toplandığı söylenir. Ancak bu divanı günümüze kadar gelmemiştir. Daha sonra şiirleri İhsân 'Abbâs tarafından çeşitli kitaplardan toplanarak müstakil bir divan halinde yayınlanmıştır. Şiiri, bedevî özellikler taşımaktadır. Şiirinde kabilevî çekişmeler, oç alma ve eşkıyalık gibi konular işlemektedir. Şiirinin ana teması kahramanlık ve gazeldir.<sup>209</sup> Bir şiirinde devletten kaçarken sığındığı 'Amâye dağı ile ilgili şöyle demektedir:<sup>210</sup>

جَزَى اللهُ عَنَّا وَالْجَزَاءُ بِكَفِّهِ      عَمَابَةَ خَيْرًا أُمَّ كُلِّ طَرِيدٍ  
فَلَا يَزْدَهِيهَا الْقَوْمُ إِنْ نَزَلُوا بِهَا      وَإِنْ أَرْسَلَ السُّلْطَانُ كُلَّ بَرِيدٍ  
حَمَّتَنِي مِنْهَا كُلُّ عُنْقَاءَ عَيْطَلٍ      وَكُلُّ صَفَا جَمِّ الْقِلَاتِ كَوْوِدٍ

Allah bizi her kovulmuş için iyi bir anne olan  
'Amâye dağına sığınmak ile mükâfatlandırdı.

Ona ulaşmak isteyen bir kavme

Ve sultanın ulaklarına onu aşmak zor gelir.

Tüm uzun platoları ve çetin çukurları ve sarp kayalıkları ile

Beni onlara karşı korumaktadır.

<sup>209</sup> Muruvve, *a.g.e.*, s. 144-146; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 129-132; er-Revdan, *a.g.e.*, s. 258; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 367; Murâd, *a.g.e.*, s. 243; Ferrûh, *a.g.e.*, s. 433-434; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 705; Tureyfi, *a.g.e.*, II, 46; el-İsfahânî, *a.g.e.*, XXIV, 91; eş-Şuk'a, *a.g.e.*, s. 350.

<sup>210</sup> Tureyfi, *a.g.e.*, II, 65.

#### 4.2.2.2. el-Kattâl el-Bâhilî (ö.m.VII. a.)

Asıl adı Hasan b. ‘Alî el-Kattâl el-Bâhilî olan şair Benû Cundeb’denir. Yavuz bir kişiliğe sahip olan el-Kattâl, Emevî döneminin eşkıya şairlerindedir. İşlediği bir suç nedeniyle Emevî yönetiminden kaçtı ve “Yezbel” adında bir dağa sığındı. Hayatının büyük bir kısmını çöllerde geçiren şairin aynı zamanda bir kaplan ile yakınlık kurduğu söylenmektedir.<sup>211</sup> Bir şiirinde kaçak olarak yaşadığı hayatın üzerindeki etkilerinden şöyle bahsetmektedir.<sup>212</sup>

تَقُولُ ابْنَةُ الْبُكَرِيِّ لَمَّا بَدَا لَنَا      لَدَى السِّتْرِ مِنْهَا لَمَّةٌ وَبَنَانُ  
أَرَاكَ ظَلَلْتَ الْيَوْمَ أَسْوَدَ شَاحِبًا      طَرِيدَ دَمٍ يَرْمِي بِكَ الرَّجْوَانَ  
أَخَا سَفَرٍ يَشْكُو الْكِلَالَ رِكَابُهُ      تَبَدَّلَ مَرَّ الْعَيْشِ بَعْدَ لِيَانِ

Elleri ve saçları örtülü olduğu halde  
el-Bekrî'nin kızı bize görüldüğünde diyor ki  
Bu kara günde seni solgun görüyorum.  
Evet, (ben) kanı istenilen ve bir tarafa atılmış bir halde  
Bineğinin zayıflığından şikâyetçi bir yolcuym.  
Hayatım rahat bir yaşamdan sonra acılı bir yaşama dönüştü.

#### 4.2.2.3. el-Hayrudân b. Hattâr (ö.m.VII. a.)

O, el-Hayrudân b. Hattâr b. Hafs b. Mucedâ' b. ‘Abdi Şems b. S’ad’dır. Emevî döneminin eşkıya şairlerindedir. Kendisi gibi yönetimin baskısından kaçan bir eşkıya çetesinin içinde yer alıyordu. İşlediği bir suçtan dolayı Emevî yönetimi onu peşine düştü. Ancak o Horâsân’a kaçıp el-Muhelleb b. Ebî Safre’ye sığındı.<sup>213</sup> Bu durum ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>214</sup>

وَمَا لِلْهَيْرْدَانِ وَلَا عَلِيٍّ      لِفَتَقِ السَّيْفِ إِذْ رُهَقَا نَصِيرُ

<sup>211</sup> İmâm Ebu'l-Kâsım el- Hüseyin İbn Bişr el-Âmidî, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif* (Tashih: Fritz Krenkow) , Dâru'l-Cîl, 1. Baskı, Beyrut 1991, s. 219; Nureddîn, *a.g.e.* , s. 219; er-Revdân, *a.g.e.* , s. 258; Tureyfi, *a.g.e.* , II, 41.

<sup>212</sup> Tureyfi, *a.g.e.* , II, 45.

<sup>213</sup> el-Merzubânî, *a.g.e.* , s. 314; Nureddîn, *a.g.e.* , s. 241; er-Revdân, *a.g.e.* , s. 338; Bâbetî, *a.g.e.* , s. 521; Meluhî, *a.g.e.* , s. 28.

<sup>214</sup> Tureyfi, *a.g.e.* , II, 297.

سَوَى شِرْيَانَةٍ خَطَمَتْ بِكُلِّ لَهَا فِي كَفِّ نَازِعِهَا خَطِيرٌ  
إِذَا طَرَحَتْ وَرَاءَ الْقَوْمِ سَهْمًا مَضَى صَرَدًا وَأَتْبَعَهُ الْبَصِيرُ

Ne Hayrudân'nın ne de Ali'nin<sup>215</sup> elinde  
Yardıma yetişen keskin bir kılıçları vardı  
Atanın tehlikeli avucunda, her birinin ucuna  
Gergin bir ip bağlanmış bir yaydan başka.  
(O yay ki) Bir kavmin peşinden ok attığı zaman  
Göz göre göre onu delip diğer taraftan çıkar.

#### 4.2.3. Kabilelerinden Kovulan Eşkîya Şairler

Bunlar işledikleri suçlar ve ahlaksızlıkları nedeniyle kabilelerinden kovulanlardır. Cahiliye döneminin geleneklerinin devam ettiği Emevîler döneminde başka çıkar yol bulamayan bu şairler, çareyi eşkıyalıkta bulmuşlardır. Önemli şairleri el-Huteym el-Mahrezî el-'Uklî, Mes'ûd b. Harşe et-Temîmî, 'Ubeyd b. Eyyûb el-'Anberî, Ya'lâ el-Ahval el-Yeşkurî' dir.<sup>216</sup>

##### 4.2.3.1. el-Huteym el-Mahrezî el-'Uklî (ö.m.718)

İsmi el-Huteym b. Nuveyre el-'Abşemî el-Mahrezî el-'Uklîdir. Emevî döneminin bedevî eşkıya şairlerindedir. Emevî döneminin meşhur şairlerinden olan Cerîr ve Ferazdak ile aynı dönemde yaşamış ancak onlarla karşılaşmamıştır. Dühema bilgesinin sakinlerinden olan el-Huteym'in hareket alanı genellikle Yemâme ve Hicr arasındaki bölgelerdi. Olumsuz davranışları ve kabilesine karşı isyanı onun kabilesi tarafından kovulmasına neden olmuştur. Kabilesi tarafından kovulan el-Huteym, tamamen fakir düşmüş, bunun sonucunda çöle inip diğer eşkıyalarla birlikte hayatını devam ettirebilmek için baskınlar yapmak zorunda kalmıştır. Yaptığı hırsızlıklardan dolayı Emevî yönetiminin takibine uğramış ve yakalanıp uzun süre Yemen'in Necrân bölgesinde hapis hayatı yaşamıştır. Süleymân b. 'Abdumelik dönemine kadar yaşayan şair ona "Râiye" ve "Dâliye" isminde iki kaside de göndermiştir. Bu kasidelerinde ona, onu hapisten çıkarması

<sup>215</sup> Kendisi gibi eşkıya olan bir arkadaşı: Tureyfi, a.g.e. , II, 297.

<sup>216</sup> Muruvve, a.g.e. , s. 70; Demirayak, a.g.e. (Emevîler dönemi), s. 145.

için övgüler dizer.<sup>217</sup> Şair hapis hayatını yaşarken memleketine büyük bir özlem duymuş ve bu özlemini bir şiirinde şöyle dile getirmiştir.<sup>218</sup>

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أُبَيِّنَ لَيْلَةً      بِأَعْلَى بُلْيِّ ذِي السَّلَامِ وَذِي السِّدْرِ  
وَهَلْ أَهْبِطَنَّ رَوْضَ الْقَطَا غَيْرَ خَائِفٍ      وَهَلْ أَصْبِحَنَّ الدَّهْرَ وَسَطَ بَنِي صَخْرٍ  
وَهَلْ أَسْمَعَنَّ يَوْمًا بُكَاءَ حَمَامَةٍ      تُنَادِي حَمَامًا فِي ذَرَى قَصَبِ خَضِرٍ  
وَهَلْ أَرَيْنَّ يَوْمًا جِيَادِي      أَقْوَدُهَا بِذَاتِ الشُّقُوقِ أَوْ بِأَنْقَائِهَا الْعُفْرِ

Selâm ve Sidr (bölgesine) gidebileceğimi biliyor muyum?

Kuş bahçesine korkmadan gidebilecek miyim (acaba)?

Benû Sahr (kabilesi) içinde uzun zaman yaşayabilecek miyim?

Güvercinlerin ağlamalarını duyabilecek miyim?

Yeşil tepebaşlarında birbirine seslenen güvercinleri

Zat-i Şukûk bölgesindeki temiz topraklarda

Bir gün atımı sürebildiğimi görebilecek miyim?

#### 4.2.3.2. Mes'ûd b. Harşe et-Temîmî (ö.m.VIII. a.)

O, Benî Hurkûs b. Mâzin b. Mâlik b. 'Amr b. Temîm'dendir. Emevî döneminin kabilesinden kovulmuş eşkıya şairlerindedir. Kabilesi onu kovdu ve kendisinden sorumlu olmadığını ilan etti. Eşkıya olmasının nedeni geçimini sağlamaktı. Genellikle kervanlara ve tüccarlara baskın düzenliyordu. Huy ve yaratılış olarak oldukça kötü bir insandı. Çaldığı develeri Yemâme pazarında satıyordu. Benû Mâzin'den Cumlu bnt. Şurâhîl adında bir cariyeye âşık oldu. Ancak Cumlu kendi kavminden bir başkasıyla evlendi. Bu durum Mes'ûd'u çok derinden etkilemiştir.

Şiirlerinde özlem duyduğu yerleri ve Cumlu'ya olan aşkı dile getirir. Cumlu'nun kendisiyle evlendiği adamı hicveder.<sup>219</sup> Bir defasında bir arkadaşının devesini çalıp satmak için Yemâme'deki pazara götürdü. Durumu Benû Esed'den olan valiye bildirildi. Ancak bu

<sup>217</sup> Bâbetî, *a.g.e.*, s. 130; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 163-164; Usta, *a.g.m.*, s. 1079; Tureyfi, *a.g.e.*, I, 226-227; el-Mubârek, *a.g.e.*, III, 245.

<sup>218</sup> Şiir ve tercümesi: Usta, *a.g.m.*, s. 1079.

<sup>219</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.*, XXI, 175-177; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 239; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 454; Murâd, *a.g.e.*, s. 672; Meluhî, *a.g.e.*, s. 74; Tureyfi, *a.g.e.*, II, 272.

vali azledildi ve yerine Benû ‘Ukayl’ dan biri geçti. Mes’ûd b. Harşe bir şiirinde yaptığı hırsızlıkları görmezden gelmesi için yeni valiyi şöyle över:<sup>220</sup>

يَقُولُ الْمُرْجِفُونَ: أَجَاءَ عَهْدٌ      كَفَىٰ عَهْدًا بِتَنْفِيذِ الْقَلَاصِ  
أَتَىٰ عَهْدُ الْإِمَارَةِ مِنْ عَقِيلٍ      أَعْرَّ الْوَجْهَ رُكْبَ فِي النَّوَاصِي

Tedirgin olanlar diyorlar ki, acaba yeni bir dönem mi geldi?

Dişi deve sürülerinin kurtuluşunu mümkün kılan

Ukayl’ in emirlik dönemi geldi.

Ki onun yüzü aydınlıktır ve o kavminin en soylu olanıdır.

Başka bir şiirinde ise hırsızlık yaparken geçtiği yerlere duyduğu özlemi şöyle dile getirmektedir:<sup>221</sup>

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَبَيْتَنَ لَيْلَةً      بَوَعثَاءَ فِيهَا لِلطَّبَاءِ مَكَانِسُ  
وَهَلْ أَنْجَوْتُ مِنْ ذِي لَيْدٍ بِنِ جَابِرٍ      كَأَنَّ بَنَاتِ الْمَاءِ فِيهِ الْمَجَالِسُ  
وَهَلْ أَسْمَعَنَّ صَوْتَ الْقَطَا تَنْدُبُ الْقَطَا      إِلَى الْمَاءِ مِنْهُ رَابِعٌ وَخَوَامِسُ

Ah keşke bilebilseydim! Bir gece daha geçirebilecek miyim?

Ceylanların barınağı o kayalık bölgelerde

Ve geçebileceğim miyim Lebîd b. Câbir suyundan?

Ki orada sanki suya gelmiş kızlar (kurbağa vb.) oturmaktalar.

Ve dört ya da beş günde bir bağırtlak kuşlarını suya getiren

O bağırtlak kuşunun sesini bir daha duyabilecek miyim?

#### 4.2.3. 3. ‘Ubeyd b. Eyyûb el-‘Anbarî (ö.m.VIII. a.)

Emevî döneminin eşkıya şairlerindedir. Künyesi Ebu’l-Midrâb’dır. Kabilesinden kovulması ve dönemin yöneticilerinin zulmü onun oldukça fakir olmasına neden olmuş ve sonunda onu eşkıyalığa yönelmiştir. Eşkıyalık ve hırsızlık onun mesleği haline geldi. Kabilesinin onu yüzüstü bırakması ve sultanın onun öldürülmesine karar vermesi onu çöle mahkûm etti. Emevî yönetiminin onun peşine düşmesi onda korkuya neden oldu. Bu korku

<sup>220</sup> Tureyfi, a.g.e. , II, 278.

<sup>221</sup> Tureyfi, a.g.e. , II, 277.

onun daha ıssız ve terk edilmiş bölgelere çekilmesini sağladı. Anlattığına göre cin, peri ve gulyabanilerle iletişim kurdu. Vahşi doğa ve hayvanlarla dost oldu. Onun bu şekilde uzun bir müddet vahşi hayvanlarla ıssız bir çölde yaşadığından sonra yaptıklarından tövbe edip iyi bir Müslüman olduğu rivayet edilmektedir.

Şiirlerinde genellikle vahşi hayatı ve içindekileri tasvir etme yoluna gitmiştir. Bu özelliği ile diğer eşkıya şairlerden ayrılır. Şiirinde cin, hayalet ve peri gibi çok garip temalar da işlemiştir. Garip bir şekilde şiirlerinde hırsızlık olaylarına pek değinmez. Şiirlerinde herhangi bir kötülük göze çarpmaz.<sup>222</sup> Bir şiirinde yaşadığı bu vahşi hayatı şöyle tasvir etmektedir:<sup>223</sup>

وَسِرْتُ بِأَوْطَانِي وَصِرْتُ كَأَنِّي      كَصَاحِبِ ثَقْلٍ حُطَّ عَنْهُ مَتَائِلُهُ  
أَلَمْ تَرَنِي حَالِفًا صَفْرَاءَ نَبْعَةٍ      لَهَا رَبِذِي لَمْ تُتْلَمْ مَعَابِلُهُ  
وَطَالَ احْتِضَانِي السَّيْفَ حَتَّى كَأَنَّهُ      يُنَاطُ بِجِلْدِي جَفْنُهُ وَحَمَائِلُهُ  
أَخُو فَلَوَاتٍ حَالِفَ الْجَنِّ وَأَنْتَحَى      عَنِ الْإِنْسِ حَتَّى قَدْ تَقَضَّتْ وَسَائِلُهُ

(İşte) vatanımdan ayrılmış haldeyim ve dertleri çok olanın

Dertlerinin azaldığı biri gibi oldum.

Görmüyor musun? Neb'a ağacından yapılmış yay ile ünsiyet kazandım.

O yay ki onun asla ok kırmayan bir ipi vardır

Kılıcım ile olan ünsiyetim o kadar uzamıştır ki

Sanki kılıfı ve bağı cildime yapışık haldedir.

Ben ki çölün kardeşi, cinlerle antlaşma yapanım.

İnsanlardan yüz çeviren, vasıtaları bile değişik olanım.

#### 4.2.3.4. Ya'lâ el-Ahval el-Yeşkurî (ö.m.710)

O, Ya'lâ el-Ahval b. Muslim b. Ebî Kays olup Benû Yeşkur'dandır. Emevî döneminin eşkıya şairlerindedir. 'Abdumelik b. Mervân döneminde yaşamıştır. Çevresinde Ezd kabilesinin eşkıyaları ve kabileden kovulanları yer alıyordu. Onlarla beraber Arap yarımadasının dört bir tarafına baskın düzenliyor ve kervanlara tuzak kurup

<sup>222</sup> Ebî 'Osmân Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn I-IV* (Tahkik: 'Abdusselâm Muhammed Hârûn), Mektebetü'l-Hâncî, 7.Baskı, Kahire 1998, IV, 62; Vezîr Ebû 'Ubeyd el-Bekrî el-Evnebî, *Simtu'l-âlî I-II* (Tahkik: 'Abdul'azîz el-Meymenî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1936, I, 384; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 190-195; er-Revân, *a.g.e.*, s. 199; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 271; Hafnî, *a.g.e.*, s. 128-129; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, IV, 188.

<sup>223</sup> Tureyfi, *a.g.e.*, I, 404.



mallarını gasp ediyordu. Bu durum o dönemde Mekke valisi olan Nâfi' b. 'Alkame'ye şikâyet edildi. Bu arada kabilesinin ileri gelenleri toplanıp onun kabileden kovulduğunu ve yaptıklarından sorumlu olmadıklarını ilan ettiler. Ancak vali bunu kabul etmedi ve kendileri tarafından yakalanıp kendisine teslim edilmesini zorunlu kıldı. Valinin kabileye olan baskısı artınca onu yakalayıp valiye teslim ettiler. Elleri ve ayakları bağlanıp Mekke'deki hapisaneye atıldı.

Şiirlerinde geçmişine, ailesine, yaşadığı topraklara, özgür bir şekilde dolaştığı çöllere ve mutlu olduğu zamanlara duyduğu özlemi dile getirmekte ve hapisanede yaşadığı sıkıntıları ifade etmektedir.<sup>224</sup> Hapiste yaşadığı dönemde memleketine duyduğu özlemi bir şiirinde şöyle dile getirmektedir:<sup>225</sup>

أرقتُ لبرقِ دُونِهِ شَدَوَانِ      يَمَانِ وَأَهْوَى الْبَرْقِ كُلِّ يَمَانِ  
فَبِتُّ لَدَى الْبَيْتِ الْحَرَامِ أَشِيمُهُ      وَمِطْوَائِي مِنْ شَوْقٍ لَهُ أَرْقَانِ  
أَلَا لَيْتَ حَاجَاتِي اللَّوَاتِي حَبَسَنِي      لَدَى نَافِعٍ قُضِينَ مِنْذُ زَمَانِ  
وَمَا بِي بَعْضُ لِلْبِلَادِ وَلَا قَلِي      وَلَكِنْ شَوْقًا فِي سِوَاهِ دَعَانِي

Yemân vadisindeki Şedâ<sup>226</sup> dağlarında çakan şimşek beni uykusuz bıraktı.

Ve şimşek Yemân vadisinin her tarafına düştü.

Beytu'l-Haramda onları izleyerek geceledim.

Ve iki dost da ona olan şevkinden dolayı uykusuz kaldılar.

Ah keşke beni Nâfi'in<sup>227</sup> eline düşürüp hapsedirecek ihtiyaçlarım olmasaydı,

Ki o hapisanede uzun zamanlar geçirilecek.

Ve benim memleketlere bir kinim ve nefretim yoktur,

Ancak, onlar dışındaki bir aşk beni çağırılmaktadır.

#### 4.2.4. Yoksul Eşkîya Şairler

Bunlar Emevî yönetiminin devlet gelirlerini adaletli bir şekilde dağıtmamaları sonucu gerçekten fakir oldukları için eşkıyalığa başvuran şairlerdir. Bilindiği gibi Emevîler

<sup>224</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.* , XXII, 104; Yâkût el-Hamevî, Şeyhu'l-İmâm Şihâbuddîn Ebû 'Abdullâh Yâkût b. 'Abdullâh el-Hamevî er-Rumî el-Bağdâdî, *Mu'cemu'l-buldân I-V*, Dâru Sâdr, Beyrut 1977, III, 329; Nureddîn, *a.g.e.* , s. 242-243; Bâbetî, *a.g.e.* , s. 543; Tureyfi, *a.g.e.* , II, 308.

<sup>225</sup> Tureyfi, *a.g.e.* , II, 311.

<sup>226</sup> Yemen tarafında yer alan iki dağ ismi: Tureyfi, *a.g.e.* , II, 311.

<sup>227</sup> Dönemin Mekke valisi: Tureyfi, *a.g.e.* , II, 312.

yandaş kabileleri maddî açıdan gözetirken, muhalif kabileleri her türlü maddî olanaklardan mahrum bırakıyorlardı. Denilebilir ki bu gurup eşkıya şairler Emevî sultanının baskı ve zulmü sonucunda ortaya çıkmışlardır. Bunlar arasında Mâlik b. er-Reyb et-Temîmî, Ebû Naşnâş et-Temîmî, Tevbe b. el-Humeyyir, Cahder b. Mâlik el-Hanefî, es-Semherî el-'Uklî, Tamahân el-Kilâbî gibi şairler yer almaktadır.<sup>228</sup>

#### 4.2.4.1. Ebû Naşnâş et-Temîmî (ö.m.VII. a.)

Emevî döneminin eşkıya şairlerindendir. Cahiliye ve Sadru'l-İslam dönemlerini idrak eden şair, Emevîlerden Mervân b. Hakem dönemine kadar yaşamıştır. Asıl ismi ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Benû Temîm'dendir. Kabilesi ile ilişkileri bozulan Ebû Naşnâş çölü ve kıraç toprakları saldırı ve baskınları için mekân edindi. Faaliyet alanı oldukça geniş olan Ebû Naşnâş'ın etrafında kalabalık bir eşkıya çetesi toplanmıştı. Genellikle Şam ve Hicaz arasında seyreden kervanlara baskın düzenliyordu. Eşkıya olmasının temel sebebi fakir olmasıdır.

Ebû Naşnâş, kendisine göre bir eşkıyalık felsefesi geliştirdi. Ona göre insan, sefalet ortadan kalkıp zengin oluncaya kadar eşkıyalıkta asla geri adım atmamalıdır. Çünkü yoksulluk ve onun getirdiği zillet bir insanın başına gelebilecek en kötü şeylerdir. İzzet ve şeref zenginliktedir. Fakirlikle örülmüş bir hayatın değeri yoktur. İnsan bu uğurda gözünü kırpmadan kendisini tehlikelere atmalıdır. Çünkü korkunun ecele faydası yoktur. Herkes mutlaka bir gün ölüm şerbetini içecektir.

Ebû Naşnâş, Emevî muhafızlarına asla teslim olmadı. Fakat Emevî casusları tarafından baskın yaptığı bölgelerde sürekli takip ediliyordu. Yine bir takip sırasında yakalandı. Zincirlerle bağlanarak hapse atıldı. Hapiste bir müddet kalan Ebû Naşnâş bir gaflet esnasında kaçmayı başardı.<sup>229</sup> O bir şiirinde şöyle demektedir.<sup>230</sup>

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَسْرَحْ سَوَامًا وَلَمْ يُرِحْ      سَوَامًا وَلَمْ تَعْطِفْ عَلَيْهِ أَقَارِبُهُ  
فَلَلَمَوْتُ خَيْرٌ لِلْفَتَى مِنْ قُعُودِهِ      عَدِيمًا وَمِنْ مَوْلَى تَدْبُ عَقَارِبُهُ  
لِيَكْسِبَ مَجْدًا أَوْ لِيُدْرِكَ مَغْنَمًا      جَزِيلاً وَهَذَا الدَّهْرُ جُمَّ عَجَائِبُهُ

<sup>228</sup> Muruvve, *a.g.e.*, s. 69. ; Demirayak, *a.g.e.* (*Emevîler dönemi*), s. 145.

<sup>229</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.*, XII, 121; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 144-145; er-Revdân, *a.g.e.*, s. 52; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 494; Hafnî, *a.g.e.*, s. 132; el-Melûhî, *a.g.e.*, s. 58; Tureyfî, *a.g.e.*, II, 282.

<sup>230</sup> et-Tebrîzî, *a.g.e.*, s. 230-232.

فَعِشْ مُعْدِمًا أَوْ مُتً كَرِيمًا فَإِنِّي أَرَى الْمَوْتَ لَا يَنْجُو مِنَ الْمَوْتِ هَارِبُهُ

Kişinin sabah otlatmaya götürüp akşam eve getireceği malı  
Ve kendisine şefkat ve merhamet besleyen akrabası yoksa  
O zaman ölüm kişi için yokluk içinde yaşamasından  
Ve dostun dedikodusundan daha iyidir.  
Acayipliklerle dolu bu zamanda şeref ve ganimet elde etmek için  
Nice uzak diyarlar ve yol gösterici işaretler  
Ebû Naşnâş'a gece yolculuğunda eşlik etmiştir.  
İster yokluk içinde yaşa, isterse saygın biri olarak öl, fark etmez.  
Çünkü ben ölümden kaçanın ondan kurtulamayacağını görüyorum.

#### 4.2.4.2. Tevbe b. el-Humeyyir (ö.m.704)

O, Tevbe b. el-Humeyyir b. Hazm'dır. Benû Esed'in Benû 'Akîl kolundandır. Künyesi Ebu'l-Harb'dır. Emevî döneminin âşık eşkıya şairlerindedir. Mu'âviye b. Ebû Sufyân zamanında yaşadı. Baskınlarını genelde yaşadığı yerden çok uzak olan Hemedân ve Benu'l-Hâris b. Kâ'b'a yapardı. Baskın sırasında kendisini diğerlerine karşı koruyan bir yol bulmuştu. Baskın yapmadan önce çölde geçeceği yola belli aralıklarla su gömüyordu. Baskından sonra bu güzergâhı kullanan Tevbe b. el-Humeyyir susadığında bu suyu kullanırdı. Ancak kendisini kovalayanlar belli bir süre sonra susuzluktan ve sıcaklıktan dolayı geri dönmek zorunda kalırlardı. Kardeşi 'Abdullâh b. el-Humeyyir ile birlikte Benû 'Avf'a yaptığı bir baskında onlardan bir adam öldürüp develerini çalan el-Humeyyir, Benû 'Avf tarafından öldürüldü.

Tevbe b. el-Humeyyir, Leylâ el-Ahyeliyye olarak adlandırılan Leylâ bt. 'Abdullâh b. Rihâle adında bir kadına âşık olmuştu. Onunla evlenmeyi düşünen ve onu babasından isteyen Tevbe b. el-Humeyyir, bu amacına ulaşamadı. Leylâ'nın babası onu başka birisi ile evlendirdi. Ancak bir birleriyle olan ilişkileri sürekli devam etti. Leylâ ölümünden sonrada ona olan bağlılığına devam etmiş ve mezarını ziyaret etmiştir. Leylâ aynı zamanda şair bir kadındı. Hansâ'dan sonra Arapların ikinci kadın şairi ve ilk Müslüman kadın şairdi. Tevbe b. el-Humeyyir'in öldürülmesi ile ilgili mersiyeleri vardır.

Tevbe b. el-Humeyyir, sürekli Leylâ'yı ziyarete gidiyordu. Bundan rahatsız olan ailesi onu valiye şikâyet ettiler. Vali de bir daha onu ziyaret etmesi durumunda kanının dökülmesini helal kıldı. Tevbe b. el-Humeyyir, yine bir gün Leylâ'yı ziyarete gitmek üzere yola koyuldu. Ancak yolda kendisine tuzak kurulduğunu anlayınca geri döndü.

Leylâ hayli yaşlanmış bir halde Emevî sultanlarından 'Abdumelik b. Mervân'ı ziyaret etti. Abdumelik b. Mervân'ı ona hitaben “ Tevbe sende ne buldu da sana âşık oldu?” diye sordu. Akıllı bir kadın olan Leyla “Peki bu halk sende ne buldu da seni halife yaptı?” diye cevap verdi.

Tevbe b. el-Humeyyir, iki farklı tabiata sahipti. Bir taraftan duygusal, merhametli ve iyiliksever bir kişilik ile karşımıza çıkmakta, diğer taraftan ise şiddet uygulayan, sert, kaba bir eşkıya olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi daha önce de ifade ettiğimiz gibi Arap toplumunda eşkıyalığın bireysel bir kötülük, bir eğilim olarak değil, birçok amilin etkili olduğu toplumsal bir sorun olarak ortaya çıkmasıdır. Bu durum eşkıya şairlerin çoğunda göze çarpmaktadır.

Tevbe b. el-Humeyyir, daha çok duygusal bir gazel şairidir. Şiirinde kullandığı lafızlar fasih ve dakiktir. Terkipleri oldukça kolaydır. Şiirleri, ekseriyetle sevgilisi Leylâ hakkındadır.<sup>231</sup>

Eşkîyalığı ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>232</sup>

وَأَدْمَاءَ مِنْ سِرِّ الْمَهَارِيِّ كَأَنَّهَا      مَهَاءُ صُورٍ غَيْرَ مَا مَسَّ كُورُهَا  
قَطَعَتْ بِهَا أَجْوَازَ كُلِّ تَنُوفَةٍ      مَخُوفٍ رَدَاهَا كَلَّمَا اسْتَنَّ مُورُهَا  
تَرَى ضَعْفَاءَ الْقَوْمِ فِيهَا كَأَنَّهُمْ      دَعَامِصُ مَاءٍ نَشَّ عَنْهَا غَدِيرُهَا

Ve Mehre oğullarının saf deve derileri sanki hiç semer vurulmamış gibidir.

Onlarla toz bulutlarının kalktığı korkunç çöllerden geçtim.

O çöller ki orada yaşayan kavmin zayıfları sanki

Göldeki suları kurumaya yüz tutmuş böceklere benzerler.

<sup>231</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.* , XI, 141; ez-Ziriklî, *a.g.e.* , II, 89-90; İbn Kuteybe, *a.g.e.* , s. 445-447; Ebû 'Alî el-Kâlî, İsmâ'il b. el-Kâsım el-Bağdâdî, *Kitâbu'l-emâlî I-IV*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut trhz. , I, 89; Zeydân, *a.g.e.* , s. 301-302; el-Âmidî, *a.g.e.* , s. 84. Nureddîn, *a.g.e.*, s. 148-150; er-Revdân, *a.g.e.* , s. 92-93; Bâbetî, *a.g.e.* , s. 70-71; Hafnî, *a.g.e.* , s. 134; Murâd, *a.g.e.*, s. 301; Ferrûh, *a.g.e.* , s. 466-467.

<sup>232</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.* , XI, 144.

Sevgilisi Leyla hakkındaki bazı beyitleri ise şöyledir:<sup>233</sup>

وَلَوْ أَنَّ لَيْلَى الْأَخِيلِيَّةَ سَلَّمَتْ      عَلَيَّ وَدُونِي جَنْدَلٌ وَصَفَائِحُ  
لَسَلَّمْتُ تُسَلِّمَ الْبِشَاشَةَ أَوْ زَقَا      إِلَيْهَا صَدَى مِنْ جَانِبِ الْقَبْرِ صَائِحُ  
فَهَلْ تَبْكِينَ لَيْلَى إِذَا مِتَّ قَبْلَهَا      وَقَامَ عَلَيَّ قَبْرِ النَّسَاءِ التَّوَائِحُ

Eğer Leylâ el-Ahyeliyye bana bir selam verse,  
Benim de (mezarımın) üzerinde enli taşlar ve kayalar olsa,  
Ona tebessümle selam verirdim.  
Ya da mezar tarafından seslenen bir yankı gelirdi.  
Acaba kendisinden önce ölürsem Leylâ bana ağlar mı?  
Mezarımın başında ağıt yakan kadınlar dikilir mi?

#### 4.2.4.3. Mâlik b. er-Reyb et-Temîmî (ö.m.680)

O, Emevî döneminin eşkıya şairlerindedir. Mu'aviye b. Ebî Sufyân ile aynı dönemde yaşamıştır. Temîm kabilesinden olan Mâlik, Basra kırsalında doğdu ve orada büyüdü. Çocukluğu ve ailesi ile ilgili bir bilgi olmamakla birlikte onun şiddet, asalet ve kahramanlık üzerine kurulu bedevî yaşam tarzıyla büyüdüğü söylenebilir. Onun hayat hikâyesini iki merhalede ele almamız mümkündür: Birinci merhale, hayatını eşkıyalık ve baskınlarla geçirdiği dönemdir. İkinci merhale ise Sa'îd b. Osman ile karşılaşması sonucu tövbe edip bundan sonraki hayatını Allah yolunda savaşmakla geçirdiği dönemdir.

Mâlik'in hayatının birinci bölümü, hayatını idame etmek için bir lokma ekmeğin peşinde koştuğu dönemdir. Oldukça fakir düşen şair bunun sebebi olarak Emevî yönetimini görüyordu. Çünkü onlar kendilerine yandaş olan kabileleri gözetirken, yandaş olmayanları mahrumiyet içinde bırakıyordu. Elde ettikleri sadaka, zekât ve vergileri adil bir şekilde dağıtmıyorlardı. Bir kısım insanlar bolluk içinde yaşarken, kendisi gibi diğer bir kısmı da kıt kanaat geçiniyorlardı. Ayrıca onlar, verdikleri sözde durmuyorlardı. Bu haklarını ancak kuvveti ve kılıcı sayesinde elde edebilirdi. Bundan dolayı eşkıyalık yolunu seçen Mâlik, Temîm kabilesinden Ebu'l-Hardebe el-Mâzinî, Ğuveys b. Benû Kâ'b ve Temîm'in azatlı kölesi olan Şezzâz ez-Zabî gibi kişilerden oluşan bir çete kurdu. Genellikle baskınlarını Batnu'l-Felec olarak adlandırılan bölgede yoğunlaştıran bu çete, insanlara korku salmaya

<sup>233</sup> Şiir ve tercümesi için bkz.: Demirayak, *Emevîler Dönemi*, s. 109-110.

başlamıştı. Halk, onları Medine valisi Mervân b. Hakem'e şikâyet etti. Mervân da bölgenin sorumlusu el-Hâris b. Hâtib el-Cumahî'ye bir ferman yazarak onların yakalanmasını istedi. Ancak söz konusu kişi onları yakalamakta başarılı olamadı. Ensârlı biri onları yakalayabileceğini söyledi ve buna muvaffak da oldu. Ancak Mâlik yolda bir yolunu bulup Ensârlı'yı ve beraberindekileri öldürüp arkadaşlarını da kurtardı. Hep beraber Bahreyn üzerinden Fars bölgesine kaçtılar.

Hayatının ikinci merhalesi ise daha önce zikrettiğimiz gibi İslam ordusunun başında fetih için Horâsân'a doğru yol alan Sa'îd b. Osman b. 'Affân ile karşılaşması sonucu başlar. Sa'îd b. Osman, onun güzel görünümlü ve güzel giyinen biri olarak görünce çok şaşırır ve eşkıyalığı neden seçtiğini sorar. Mâlik de, Sa'îd b. Osman'a, fakirliğinden ve Emevîlerin adaletsizliğinden dolayı eşkıyalık yolunu istemediği halde seçmek zorunda kaldığını söyler. Onun bu mazeretini kabul eden Sa'îd, ona istediğini verdi ve ona her ay beş yüz dirhem olmak üzere maaş bağladı. Mâlik'in bundan sonraki hayatı onun ordusunda fetih için savaşmakla geçti. Buhara ve Semerkand'ın fethinde büyük yararlılıklar gösteren Mâlik, birçok ganimet elde etti. Hatta buralar fethedilmeden önce barıştan yana meyil gösteren Sa'id'e kızar ve onu bir şiirinde hicveder. Sa'îd b. Osman'la beraber Medine'ye dönerlerken yolda hastalandı ve uzun süredir görmediği ve çok özlediği ailesine kavuşmadan vefat etti.

Onun şiirini hayatı gibi iki döneme ayırmamız mümkündür. Hayatının birinci merhalesini kapsayan şiirleri eşkıyalık maceraları, çölde dolaşması, yaptığı kahramanlıklar ve ailesine ve vatanına duyduğu özlem çevresinde döner. İkinci dönem şiiri ise tövbe etmesi, geçmişi bir kenara bırakması, kötü davranışlardan uzaklaşıp samîmî bir imana sahip olması ve Allah yolunda savaşması hakkındadır. Ölüm vaktinin geldiğini anlayınca kendisi hakkında bir mersiye söylemiştir. Onun şiiri fasih lafızlar ve hoş terkiplerle doludur.<sup>234</sup>

Emevîleri eleştirdiği bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>235</sup>

أَحَقًّا عَلَى السُّلْطَانِ: أَمَا الَّذِي لَهُ فَيُعْطَى، وَأَمَا مَا يُرَادُ فَيَمْنَعُ

<sup>234</sup> Bkz. el-İsfahânî, *a.g.e.* , XXII, 199-211; Bkz. Nureddîn, *a.g.e.* , s. 122-137; Usta, *a.g.m.* , s.1078; er-Revdân, *a.g.e.* , s. 284; Bâbetî, *a.g.e.* , 14-415; Ferrûh, *a.g.e.* , s. 392-393; el-Bağdâdî, *a.g.e.* , II, 210; İbn Kuteybe, *a.g.e.* , s. 353.

<sup>235</sup> Şiir ve tercümesi için bkz.: Demirayak, *Emevîler Dönemi*, s. 143-144.

إِذَا مَا جَعَلْتُ الرَّمْلَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ  
وَأَعْرَضَ سَهْبٌ بَيْنَ يَبْرِينَ بَلْقَعُ  
مِنَ الأَدْمَى لَا يَسْتَجِمْ بِهَا القَطَا  
تَكُلُّ الرِّيحُ دُونَهَا فَتَنْقَطِعُ  
فَشَانُكُمْ يَا آلَ مَرْوَانَ فَاطْلُبُوا  
سِقَاطِي فَمَا فِيهِ لِبَاغِيهِ مَطْمَعُ

Hak mıdır bir sultana ki, kendisi için olanı istediği zaman kendisine verilir,  
Ama kendisinden istenileni vermez.  
Ben sultan ile arama mesafeler koysam  
Ve Yebrîn arasında insanlardan hali geniş mekânlar ortaya çıksa  
Buralarda kuşlar bile rahat edemez.  
Ve hatta rüzgâr bile bu mekânların genişliğinden yorulur ve darmadağın olur.  
İstediginizi yapın ey Mervân oğulları, benim zayıflamamı isteyin,  
Çünkü benim zayıf düşmemde bu durumu arzulayanın elde edebileceği bir şey yok.

#### 4.2.4.4. Cahder b. Mâlik el-Hanefî ( ö.m.718)

O, Emevî döneminin eşkıya şairlerindedir. Cahder b. Mâlik el-Hanefî veya Cahder b. Mu'âviye el-Mahrizî olarak da bilinir. Benû Kâ'b b. 'Amr'dandır. Yemâme ve Hicr çevresinde yaptığı gasp, hırsızlık, baskın, yol kesme ve eşkıyalığı ile meşhur olmuştur. Bu bölgelerdeki Pazar yerlerine iner, buralardaki tüccarların gafletinden faydalanıp onların en güzel develerini yükleriyle birlikte kaçırırdı. Yaptığı baskınların haberi Haccâc b. Yûsuf'a ulaştı. Yemâme valisine ya öldürülmesi ya da yakalanıp kendisine getirilmesini emreden bir mektup yazarak büyük bir ücret karşılığında Yerbû' oğullarından bir gurup gençle birlikte gönderdi. Sürekli takip edilen Cahder el-Hanefî yakalanıp Haccâc b. Yûsuf'a gönderildi. Haccâc, onun ya boynunun uçurulması ya da aslanla boğuşması arasında seçim yapmasını istedi. Aslanı yenerse affedilecekti. Cahder, ikincisini seçti ve aslanla boğuşup onu öldürdü. Cahder, bundan sonraki hayatını hapiste Emevîlerin falaka başta olmak üzere türlü işkencelerine maruz kalarak geçirdi.

Hapis hayatı uzadıkça kişiliğinde önemli değişimler meydana gelir. Önceki yaptıklarından pişman olur. Allah'a seslenerek günahlarının az olduğunu söyler. Ondan kendisini affetmesini ve kendisini bu kasvetli hayattan kurtarmasını ister. İnsanlardan; hakka tabi olmalarını, doğru fikirlerle hareket etmelerini, sefahatten ve nefsin isteklerinden

uzak durmalarını, birlik olmalarını, birbirlerini sevmelerini, birbirleriyle boğuşmaktan vazgeçmelerini ve fakirlere iyi davranmalarını ister.

Yakalanıp Haccâc'a getirildiği zaman Haccâc, ona "Seni bana getiren şey nedir?" diye sorar. Cahder de cevaben "Korkakların cüreti, sultanların sertliği ve zamanın köpekliği" diye cevap verir.

Cahder, şairliğini hapishanenin duvarları arasında geliştirdi ve burada örnek kasideler ortaya koydu. Üzüntülerin, özlemlerin tasvirinde ve özgürlüğün dile getirilişinde en mükemmel tabirleri ortaya koymuştur.<sup>236</sup> Haccâc'ın Kûfe'deki hapishanesinde Allah'a şöyle seslenir:<sup>237</sup>

يَا رَبِّ أَبْغَضُ بَيْتَ عِنْدَ خَالِقِهِ      بَيْتٌ بِكُوفَانَ مِنْهُ أُشْعِلَتْ سَقَرُ  
مَتَوَى تَجَمَّعَ فِيهِ النَّاسُ كُلُّهُمْ      شَتَّى الْأُمُورِ فَلَا وَرَدَّ وَلَا صَدْرُ  
دَارٌ عَلَيْهَا عَفَاءُ الدَّهْرِ مُوحِشَةٌ      مِنْ كُلِّ إِنْسٍ وَفِيهَا الْبَدْوُ وَالْحَضْرُ

Ey Allah'ım! Yaraticısının nezdinde en çirkin evdir (burası).

Sanki cehennem, ateşini Kûfe'de bulunan bu evden almıştır.

Türlü türlü insanların dört bir yandan toplatılıp

Hareket etmeksizin ve çalışmaksızın atıldığı bir hapishanedir.

Üzerinde zamanın izleri olan burası öyle bir yerdir ki

Şehirli ve bedevî birçok insan olduğu halde ıssızdır.

#### 4.2.4.5. es-Semherî el-'Uklî (ö.m.VII. a.)

O, es-Semherî b. Bişr b. Uveys b. Mâlik b. el-Hâris el-'Uklî'dir. Künyesi Ebu'd-Deylem'dir. Emevî döneminin eşkıya şairlerinden olan es-Semherî Kûfe, Mekke ve Medine arasındaki kervanlara baskın düzenliyordu. O da diğer bazı eşkıya şairler gibi zulüm ve azgınlığın arttığı Emevî sultanlarından 'Abdumelik b. Mervân döneminde ortaya çıktı. Fakirliği artınca, çareyi bir arkadaşıyla birlikte vatanından ve ailesinden uzak olan çöle inip eşkıyalık yapmakta bulan es-Semherî, çok geçmeden Emevîlerin takibine uğradı. Başına ödül koyan Emevîler, Benû Esed'in yardımıyla onu yakalamayı başardılar.

<sup>236</sup> el-Bağdâdî, *a.g.e.*, VII, 463; el-Kâlî, *a.g.e.*, I, 281; el-Evnebî, *a.g.e.*, I, 619; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 154-159; er-Revânî, *a.g.e.*, s. 78; Hafnî, *a.g.e.*, s. 137; Murâd, *a.g.e.*, s. 312; Tureyfi, *a.g.e.*, I, 143-145.

<sup>237</sup> Tureyfi, *a.g.e.*, I, 157.



Zincirlere vurulup hapse atılan es-Semherî, hapisten kaçmayı başardı. Necd bölgesindeki kabilelere sığınan şair, Medine valisi tarafından yakalanıp öldürüldü.

es-Semherî, şiirlerinde yaşadığı bu hapis hayatını ve diğer Emevî eşkıya şairleri gibi suçsuz olduğunu, kabilesinin ve çocuklarının vefasız olduğunu, kendisiyle ilgilenmediklerini ve kendisini bu hapis hayatından kurtarmaya çalışmadıklarını dile getirmektedir. Ayrıca kasidelerinde geçmişine, gençliğine, vatanına, çocuklarına ve eşi Selmâ'ya duyduğu özlemi dile getirmektedir.<sup>238</sup> Bir şiirinde hapis hayatı ve kabilesinin kendisini oraya terk etmesi ile ilgili olarak şöyle demektedir.<sup>239</sup>

لَقَدْ جَمَعَ الْحَدَّادُ بَيْنَ عِصَابِيَةٍ      تَسْأَلُ فِي الْأَسْجَانِ مَاذَا دُنُوبُهَا  
إِذَا حَرَسِي قَعَقَعَ الْبَابَ أُرْعِدَتْ      فَرَائِصُ أَقْوَامٍ وَطَارَتْ قُلُوبُهَا  
بِمَنْزِلَةٍ أَمَّا اللَّئِيمُ فَمِنْ      بِهَا وَكِرَامُ الْقَوْمِ بَادٍ شُحُوبُهَا  
أَلَا لَيْتَنِي مِنْ غَيْرِ عُكْلٍ قَبِيلَتِي      وَكَمْ أَدْرِمَا شَبَانُ عُكْلٍ وَشَيْبُهَا  
قَبِيلَةٌ لَا يَقْرَعُ الْبَابَ وَفُدَّهَا      بِخَيْرٍ وَلَا يَأْتِي السَّدَادَ خَطِيبُهَا

Gardiyanlar bir gurubun arasında dolaşmakta

Ve hapsedilmişler için “Nedir günahları” diye sormaktalar.

Muhafız kapıyı araladığı zaman herkesin içine korku düşer

Ve kalpler yerinden fırlayacakmış gibi olur.

Öyle bir yerdir ki orada alçak olan güven içindedir.

Kavmin şerefli ise benzi solgundur.

Keşke ‘Ukl kabilesinden olmasaydım.

Ve ‘Ukl kabilesinin gençlerini ve yaşlılarını tanımasaydım.

O öyle bir kabiledir ki ziyaretçileri hayır için kapıyı çalmaz

Ve hatipleri doğru yolu göstermez.

<sup>238</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.*, XXI, 168-169; et-Tebrîzî, *a.g.e.*, s. 161-162; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 197; el-Basrî, *a.g.e.*, s. 1148; İbnu’ş-Şecerî, Hebetullah b. ‘Alî b. Hamza el-‘Ulvâ el-Hüsna, *el-Hamâsetu’ş-Şecerîyye* (Tahkik: ‘Abdulmu’in el-Melûhî vd.), Menşûrâtu Vezâretu’s-Sekâfe, Dımaşk 1970, s. 142; Murâd, *a.g.e.*, s. 219; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 171-174; el-Melûhî, *a.g.e.*, s. 45; Tureyfi, *a.g.e.*, I, 261.

<sup>239</sup> Tureyfi, *a.g.e.*, I, 271-272.

#### 4.2.4.6. Tamahân b. ‘Amr el-Kilâbî (ö.m.700)

O, Emevî döneminin eşkıya sairlerindedir. Hayatı ile ilgili bilgiler oldukça azdır. Babası ‘Amr sahabelendir. O, Abdulmelik b. Mervân döneminde yaşamış hayatını devam ettirmek için zamanının büyük bir kısmını çöllerde dolaşarak ve baskınlar düzenleyerek geçirmiştir. Baskınlarını genel olarak Yemâme bölgesinde yoğunlaştırmış ve buralarda yol kesicilik yapmıştır. Rivayete göre Necdet b. ‘Âmir el-Hâricî’nin devsini çalmış ve söz konusu kişi tarafından eli kesilmiştir. Başka bir rivayete göre ise yaptığı bir hırsızlık nedeniyle Abdulmelik b. Mervân elinin kesilmesine karar vermiştir. Yaptığı eşkıyalıklar onun Necrân hapisanesine girmesine neden olmuştur. Elinin kesilmesinden sonra eşkıyalığı terk eden Tamahân’ın nerede ve nasıl öldüğü bilinmemektedir. Onun; acımasız, sert, kaba, aynı zamanda zeki, korkusuz ve bir şeyi amaçladığı zaman mutlaka yerine getiren biri olduğu kasideden söylenir. Ona ait bir kaç müteşekkil bir divanı vardır. Şiiri klasik şiir tarzında olup Hamâse, Nesîb, Övgü ve Hiciv gibi temalar taşımaktadır.<sup>240</sup> Abdulmelik b. Mervân’a elinin kesilmesi ile ilgili olarak şiirinde şöyle demektedir:<sup>241</sup>

بِحَقْوَيْكَ أَنْ تُلْقَى بِمُلْقَى يُهِينُهَا      يَدِي يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَعِيدُهَا  
وَلَا تَعْدَمُ الْحَسَنَاءُ عَبَابًا يُشِينُهَا      فَقَدْ كَانَتْ الْحَسَنَاءُ لَوْ تَمَّ شَبْرُهَا  
عَلَى حَالَةٍ مِنْ رَبَّنَا سَتَكُونُهَا      وَإِنَّكَ مَسْئُولٌ بِحُكْمِكَ فِي يَدِي  
إِلَيَّ شِمَالًا لَا يَمِينٌ تُعِينُهَا      تَشُدُّ حِبَالَ الرَّحْلِ فِي كُلِّ مَنْزِلٍ

Ey Emiru’l-Mü’minîn, sanadır ilticam

Elimin iyi bir yere gömülmesi hakkında.

Onun ömrü kısa olsa da güzeldi.

Sakat olması onun güzelliğine bir hanel getirmez.

Elim konusunda mesulsün verdiğin hükümde

Rabbimize karşı, başına gelecek halden dolayı.

Her konaktan yük sıkıca bağlanır, sol elim tarafından

Olmasa da sağ elimin yardımı.

<sup>240</sup> Ebî Sa’îd es-Sukerî, *Divânu Tahmân b. ‘Amr el- Kilâbî* (Tahkik: Muhammed Cebbâr el-Mu’aybed), Matba’atu’l-İrşâd, Bağdat 1968, s. 11-12; er-Revdân, *a.g.e.*, s. 177; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 226; Murâd, *a.g.e.*, s. 475; Tureyfi, *a.g.e.*, I, 332-333; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 233; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 178-179.

<sup>241</sup> Tureyfi, *a.g.e.*, I, 353-354.

#### 4.2.4.7. Şebîb b. Kureyb et-Tâî (ö.m.VII. a.)

Cahiliye ve Sadru'l-İslam dönemlerini yaşayan Şebîb, Emevîler döneminde Haccâc b. Yûsuf zamanına kadar yaşamıştır. Tay' kabilesinin yavuz eşkıya şairlerindedir. İslam'dan sonra da eşkıyalığına devam etmiştir. 'Ali b. Ebû Tâlib hilafeti zamanında yol kesen eşkıya şair, dikkatleri üstüne çekti. Halife onu yakalamak için Ahmer b. Şumeyt'i, kardeşini ve kahraman askerlerden oluşan bir gurubu görevlendirdi. Ancak Şebîb kaçmayı başardı. Az miktarda şiiri vardır.<sup>242</sup>

Kaçıp kurtulduktan sonra şu beyitleri terennüm eder:<sup>243</sup>

وَلَمَّا أَنْ رَأَيْتُ ابْنَ شُمَيْطٍ      بِسَكَّةٍ طَيِّعٍ وَالْبَابُ دُونِي  
تَجَلَّلْتُ الْعَصَا وَعَلِمْتُ أَنِّي      رَهِينٌ مُخَيَّسٍ إِنْ أَدْرَكُونِي  
وَلَوْ أَنِّي لَبِثْتُ لَهُمْ قَلِيلًا      لَجَرُونِي إِلَى شَيْخِ بَطِينٍ  
شَدِيدٍ مَجَامِعِ الْكُتَيْبِينَ بَاقٍ      عَلَى الْحَدَثَانِ مُخْتَلَفِ الشُّؤُونِ

Kûfe kapısının berisindeki Tay' kabilesinin bölgesinde  
Şumeyt oğullarını gördüğümde el'Asâ adlı atıma bindim ve anladım ki  
Eğer yakalanırsam Muhayyes adlı hapishaneye atılacağım.  
Eğer biraz dursaydım beni yakalayıp omuzları geniş,  
Zamanın olaylarına karşı sabırlı, her işte tecrübeli olan  
O göbekli yaşlıya (Hz. Ali) götüreceklerdi.

#### 4.2.4.8. Eymen el-'Ukaylî (ö.m.VIII. a.)

Emevî döneminin eşkıya şairlerindedir. Hayatı hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Ticaret kervanlarına baskın düzenliyor ve onlara tuzak kuruyordu. Ellerindeki mallardan en kalitelisini alıyordu. İlk önce müşteriymiş gibi tacirlere yaklaşıyor, onlarla pazarlık yapıyordu. Tacirler onun dış görünüşüne ve kıyafetine bakarak onun ellerindeki pahalı malları alamayacağını ifade ediyor ve onu ciddiye almıyorlardı. Bir müddet onlarla birlikte

<sup>242</sup> el-Câhiz, *a.g.e.*, III, 85; et-Tebrîzî, *a.g.e.*, s. 441; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 175; er-Revdân, *a.g.e.*, s. 160; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 202.

<sup>243</sup> Tureyfi, *a.g.e.*, I, 291.

yolculuk yapar, onlar kendisini unuttunca da istediği malları çalıp ortadan kaybolurdu.<sup>244</sup>  
Bu konu ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>245</sup>

وَمَنْ يَرِنِي يَوْمَ الْحَزِينِ وَسِرَّتِي      يَقُلُ رَجُلٌ نَائِي الْعَشِيرَةِ جَانِبِ  
دَعَا وَيَحُهُ الْحَضْرِي حِينَ اخْتَطَفْتُهَا      أَجَلٌ وَهُوَ أَنَّ الْحَضْرَحَضْرُ مُحَارِبِ  
يَقُولُ لِي الْحَضْرِي: هَلْ أَنْتَ مُشْتَرٍ      أَدِيمًا؟ نَعَمْ إِنْ أَسْتَطِيعَ تَقَارِبِ  
ظَلَلْتُ أُرَاعِيهَا بَعَيْنٍ بَصِيرَةٍ      وَظَلَّ يُرَاعِي الْإِنْسَ عِنْدَ الْكَوَاكِبِ

Hazîz gününde başıma neler geldi kim görebildi?  
Böyle diyordu aşiretinden uzak yabancı bir adam.  
Onun malını çaldığımda ah vah etmeye başladı.  
Evet! O kendisiyle kavga edilecek bir şehirliydi.  
Şehirli bana“Müşteri misin?” diye sordu.  
Bende “Evet, eğer yaklaşabilirsem?” dedim.  
İnsanlar yıldızlar tarafından gözetlenirken  
Ben basiret gözüyle onu izliyordum.

#### 4.2.4.9. Ebû Latîfe el-‘Ukaylî (ö.m.VII. a.)

O, Emevî döneminin eşkıya şairlerindedir. Hayatını baskın ve eşkıyalık ile geçirdi. Birkaç beyit dışında kendisi hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ebû Latîfe, bu beyitlerinde Allah'tan hırsızlıktan sonra izini kaybettirecek yağmur ve rüzgâr istemektedir.<sup>246</sup>

Söz konusu şiirinde Allah'a şöyle seslenmektedir:<sup>247</sup>

يَا رَبِّ! يَا رَبَّ الْعِشَاءِ وَالسَّحَرِ  
أَقْدَرُ لَنَا الْإِلَهَةَ مِنْ خَيْرِ الْقَدَرِ  
قَطْرًا وَرِيحًا قَدَرًا مَا يَعْفُو الْأَثَرُ

Ey gecenin ve tan vaktinin rabbi!

<sup>244</sup> Tureyfi, *a.g.e.*, I, 69; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 146.

<sup>245</sup> Tureyfi, *a.g.e.*, I, 69.

<sup>246</sup> Melûhî, *a.g.e.*, s. 21; Tureyfi, *a.g.e.*, II, 117; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 143.

<sup>247</sup> Melûhî, *a.g.e.*, s. 21.

Bize öyle bir gece nasip et ki onda  
İzimizi kaybettirecek kadar yağmur ve rüzgâr olsun.

#### 4.2.4.10. Telîd el-Dabî (ö.m.VIII. a.)

O, Emevî döneminin eşkiya şairlerindedir. Asıl ismi bilinmemektedir. Hayatı hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Abdulmelik b. Mervân ve Ömer b. Abdulaziz zamanında yaşamıştır. Kervanlara baskın yaptı ve yakalanıp hapse atıldı. Ömer b. Abdüaziz bizzat onu insanlardan aldıklarını ödemesi için bir mescit yapmakla görevlendirdi. Devlet görevlilerinden birisi özür dilemesi karşılığında serbest kalmasını sağlayacağını söylemesi üzerine o, söz vermesi halinde aynı işi tekrar yapacağını ve sözünden döneceğini bildiği için bu teklifi geri çevireceğini ifade etti. Serbest kalması durumunda ise baskın yapan bir çetenin başına geçip deve çalacağını söylemiştir.<sup>248</sup> Bu konu ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>249</sup>

يَقُولُونَ جَاهِرًا يَا تَلِيدُ تَتَوْبَةٌ      وَفِي النَّفْسِ مَنِّي عَوْدَةٌ سَأَعُودُهَا  
أَلَا لَيْتَ شِعْرِي! هَلْ أَقُودَنَّ عَصَبَةً      قَلِيلٌ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ سَجُودُهَا  
وَهَلْ أَطْرُدَنَّ الدَّهْرَ مَا عَشْتُ هَجْمَةً      مُعْرَضَةً الْأَنْجَادِ سَجْحًا خُدُودُهَا  
فُضَاعِيَّةً حُمِّ الدَّرِيِّ فَتَرَبَّعَتْ      حِمَى جَرَشٍ قَدْ طَارَ عَنْهَا لُبُودُهَا

Bana “Ey Telîd! Tövbe et” diyorlar. Benim gönlümde ise  
Bir gün gerçekleştireceğim bir dönüş vardır.  
Keşke bilebilseydim? Âlemlerin Rabbi’ne  
Secdeleri az olan bir çeteye başkanlık edecek miyim?  
Ve kalan ömrümde önüme katacak mıyım?  
Yol üstünde arz edilmiş, yüzleri mutedil bir deve sürüsünü.  
Develerin yünlerinin uçtuğu karlı zirvelerde kurulmuş  
Benû Kudâ’iyye’den ki onlar Cereş şehrinin koruması altındalar.

<sup>248</sup> Bâbetî, *a.g.e.*, s. 69; Murâd, *a.g.e.*, 300; el-Hamevî, *a.g.e.*, II, 127. ; Tureyfî, *a.g.e.*, I, 138; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 147.

<sup>249</sup> el-Hamevî, *a.g.e.*, II, 127.

#### 4.2.4.11. el-Cerenfes b. ‘Abde (ö.m.VIII. a.)

O, el-Cerenfes b. ‘Abde b. İmru’l-Kays’tır. Elimizde hayatı, bu lakabı ya da bu ismi nasıl aldığı, doğumu ve ölümü ile ilgili yeterli bilgi yoktur. Nesebi Tay kabilesine dayanır. Uzun ömürlü şairlerden sayılır. Emevî döneminin eşkıya şairlerindedir. Baskınlarından dolayı yakalanıp hapse atılır.<sup>250</sup> Bu esnada şu beyitleri terennüm eder.<sup>251</sup>

أَبْلَغُ بَنِي تُعَلِّ عَنِّي مُغْلَغَلَةً      فَقَدْ أَنِي لَكَ مِنْ نِيءٍ بِإِنْضَاجِ  
أَمَّا النَّهَارَ فَنِي قَيْدٍ وَسِلْسِلَةٍ      وَاللَّيْلَ فِي جَوْفٍ مَنُحُوتٍ مِنَ السَّاجِ

Benden Benû Sa’l’e bir haber gönderin,  
Çiğ olanın olgunlaşma zamanının geldiğine dair,  
Gündüz bir bukağı ve zincire bağlıdır,  
Gece ise oyulmuş bir kovuktan ibaret olan bir örtü içindedir.

Benû Huleyf hakkında ise şu beyitleri terennüm eder.<sup>252</sup>

لِلَّهِ دُرٌّ بَنِي حُلَيْفٍ مَعَشَرًا      أَيُّ امْرِئٍ فُجِعُوا بِهِ وَلَرَبَّمَا  
فُجِعُوا بِذِي الْحَسَبِ التَّلِيدِ فَاصْبَحُوا      لَا مُسْلِمِينَ وَلَا ضَعْفَانَ وَخَمًا  
قَوْمٌ إِذَا الْوَحْدَةُ الْجَلِيلُ أَصَابَهُمْ      شَدُّوا دَوَابِرَ بَيْضِهِمْ فَاسْتَحْكَمَا  
حَتَّى كَانَتْ عَدُوَّهُمْ مِمَّا يَرَى      مِنْ صَبْرِهِمْ حَسَبَ الْمُصِيبَةِ أَنْعَمَا

Allah’a yemin olsun ki Benû Huleyf büyük bir topluluktur.  
Her kim onlar tarafından bir perişanlığa uğrarsa  
Belki sahip oldukları köklü asaletleri perişan olur.  
Onlar teslim olmazlar ve önemli bir zayıflık göstermezler.  
Onlara önemli bir olay isabet ettiği zaman  
Kenetlenip sağlamlaşırlar ve dayanıklı olurlar.  
Hatta düşmanları musibete karşı sabırlarını artırdığından  
Onlara iyilikte bulunmuş olurlar.

<sup>250</sup> er-Revdân, *a.g.e.* , s. 98; Bâbetî, *a.g.e.* , 79; Hafnî, *a.g.e.* , s. 138; ed-Dureyd, *a.g.e.* , s. 390; Nureddîn, *a.g.e.* , s. 160.

<sup>251</sup> Nureddîn, *a.g.e.* , s. 160.

<sup>252</sup> Nureddîn, *a.g.e.* , s. 160.

#### 4.2.4.12. Cureybe b. el-Eyşem (ö.m.VII. a.)

O, Cureybe b. el-Eyşem b. ‘Amr b. Vehb b. Dessâr’dır. Benû Fak’as’dandır. Emevî döneminin kurnaz eşkıya şairlerindendir. Ancak eşkıyalığa fazla devam etmeden Müslüman oldu. Ahlakını ve davranışlarını düzeltilti. Yeni bir hayata başladı. Bu yeni hayatını toplumun ileri gelenlerine ilan etti. Çok az şiiri bize kadar ulaşmıştır.<sup>253</sup> Eşkîyalıktan döndüğünü ilan ettiği bir şiirinde şöyle demektedir.<sup>254</sup>

وَلَقَدْ حَلَلْتُ يَسَارَ مَنْزِلَةٍ      مِّنِّي فُؤَيْقَ الْخَلْبِ وَالْكَبْدِ  
وَبَزَلْتُ مَا جَمَعْتُ مِنْ نَشَبٍ      وَفَرَشْتُ خَدَكَ سَاعِدِي وَيَدِي  
بَدَلْتُ دِينِي بَعْدَ دِينٍ قَدْ قَدَّمَ      كُنْتُ مِنَ الدِّينِ كَأَنِّي فِي حُلْمٍ  
يَا قِيَمَ الدِّينِ أَقْمَنَا نَسْتَقِمُّ      فَإِنْ أَصَادِفُ قَائِمًا فَلَمْ أَلَمْ

Yessâr’a zorluk ve sıkıntısı olmayan bir hayat bahşettim.

Topladığım şeyleri geri dağıttım ve onu gören gözüm, tutan elim kıldım.

Dinimi daha önce kendisi hakkında gaflette olduğum bir din ile değiştirdim.

Ey dinin seçkinleri! Doğru bir yola girmeye karar verdik.

Eğer tesadüfen (bir kötülük) sadır olursa bunun için kınanmamalıyım.

#### 4.2.4.13. Sa’ad b. Nâşib (ö.m.728)

O, Sa’ad b. Nâşib b. Mu’âz b. Ca’de el-Mâzinî et-Temîmî’dir. Emevî döneminin yavuz eşkıya şairlerindendir. Basra’da doğan şair eşkıyalığı babasından tevarüs etti. Babasının bir gözünün kör olduğu ve Arapların kurnazlarından olduğu rivayet edilir. Tercih edilen rivayete göre yaptığı eşkıyalıklardan dolayı evi Emevî valilerinden Bilâl b. Ebû Bürde tarafından yıktırılmıştır. Ancak evinin yıkılışı onu bu yoldan geri çevirmedi. Bilakis onu bu uğurda daha hırslı hale getirdi. Sa’ad b. Nâşib hedefine zengin tüccarları koydu. Savaş zamanlarında ise muhalif birliklere katılırdı. Ona göre bir insanın hedeflerini gerçekleştirmek için sert ve katı olması gerekir. Yumuşak huylulukta zayıflık vardır. Ancak ona göre iyi bir insan zulüm üzerine gecelemez. Kendisine yumuşak davrananlara yumuşak, sert davrananlara ise sert davranmalıdır. Sa’ad b. Nâşib Emevî devletinin son

<sup>253</sup> er-Revdân, *a.g.e.*, s. 98; Murâd, *a.g.e.*, s. 315; et-Tebrîzî, *a.g.e.*, s. 507; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 161.

<sup>254</sup> er-Revdân, *a.g.e.*, s. 98-99.

zamanlarına kadar yaşamıştır.<sup>255</sup> Korkusuzluğunu dile getirdiği bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>256</sup>

سَأَغْسِلُ عَنِّي الْعَارَ بِالسَّيْفِ جَالِبًا      عَلَيَّ قَضَاءُ اللَّهِ مَا كَانَ جَلِبًا  
فِيَا لِرِزَامٍ رَشْحُو بِي مُقَدِّمًا      إِلَى الْمَوْتِ خَوَاضًا إِلَيْهِ الْكَتَائِبَا  
إِذَا هُمْ لَمْ تُرْدَعْ عَزِيمَةُ هَمِّهِ      وَلَمْ يَأْتِ مَا يَأْتِي مِنَ الْأَمْرِهَاتِبَا  
وَلَمْ يَسْتَشِرْ فِي رَأْيِهِ غَيْرَ نَفْسِهِ      وَلَمْ يَرْضَ إِلَّا قَائِمَ السَّيْفِ صَاحِبَا

Başıma ne getirirse getirsin, utancımı kılıçla (savaşarak) yıkayıp yok edeceğim.

Allah'ın takdiri ne ise o olur.

Ey Rizamlılar! Benim ordunun başında olmama izin verin,

Ta ki benimle savaşmak üzere gelen bölükleri ölüme göndereyim.

Benim gibi birisi bir şey yapmak istediğinde

İsteğinin büyüklüğü onu yapacağından alıkoymaz.

Olacak olan işlerden olanlarda onu korkutmaz.

Düşünceleri hususunda kendisinden başkasına da danışmaz

Ve dost olarak da sadece kılıcın kabzasına güvenir.

#### 4.2.4.14. Suleymân b. ‘Ayyâş (ö.m.VII. a.)

Emevî döneminin eşkıya şairlerinden olan Süleymân b. ‘Ayyâş, ‘Abdumelik b. Mervân ve Haccâc b. Yûsuf ile aynı dönemde yaşamıştır. Ancak doğumu ve ölümü ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Hicrî II. ve III. Asırlarda yaşadığı tahmin edilmektedir. Sa'd kabilesine mensuptur. O, bedevî bir yaşam tarzı sürüyor ve bazen ihtiyaçları için şehre geliyordu. Bu arada âlimler kendisine bazı kelimelerin anlamını soruyorlardı. Bir gün kendisine Hicâz'ın neden Hicâz olarak adlandırıldığı soruldu. O da “Çünkü Tihâme ile Necd bölgelerini ayırmaktadır” diye cevap verdi.

Bir gurup eşkıya ile birlikte Arap yarımadasının çeşitli yerlerine, özellikle Irak-Hicâz, Irak-Yemâme, Hicâz-Şam arasındaki تنها bölgelerde gelip geçen kabilelere

<sup>255</sup> el-Bağdâdî, *a.g.e.* , VIII, s. 141; İbn Kuteybe, *a.g.e.* , s. 696; el-Evnebî, *a.g.e.* , s. 792. ; el-Basrî, *a.g.e.* , I, 195;Nureddîn, *a.g.e.* , s. 161; er-Revdân, *a.g.e.* , s. 152; Bâbetî, *a.g.e.* , s. 187; Hafnî, *a.g.e.* , s. 133; ez-Ziriklî, *a.g.e.* , III, 88.

<sup>256</sup> Şiir ve tercümesi: Demirayak, (*Emeviler dönemi*), s. 139-140.



baskınlar düzenleyen<sup>257</sup> Suleymân b. ‘Ayyâş bu durumu bir şiirinde şöyle tasvir etmektedir.<sup>258</sup>

عِرَاقِيَّةٌ قَدْ جَزَّ عَنْهَا كِنَابُهَا  
مَخِيْمَةٌ بِالسِّيِّ ضَاعَتْ رِكَابُهَا  
وَبُسَيَانَ أَطْلَاسُ جُرُودٍ ثِيَابُهَا  
وَعَبَسٌ وَقَدْ تُلْفَى هُنَاكَ ذَنَابُهَا  
إِذَا فُتِشَتْ بَعْدَ الطَّرَادِ عِيَابُهَا  
يُقِرُّ بِعَيْنِي أَنْ أَرَى بَيْنَ عَصَبَةٍ  
وَأَنْ أَسْمَعَ الطَّرَاقَ يَلْقَوْنَ رُفْقَةً  
أَتِيحَ لَهَا بِالصَّحْنِ بَيْنَ عُنِيْزَةٍ  
ذَنَابٌ تَعَاوَتْ مِنْ سَلِيمٍ وَعَامِرٍ  
أَلَا بِأَبِي أَهْلِ الْعِرَاقِ وَرِيحِهِمْ

Beni rahatlatıyor, Iraklı bir grubun içinde  
Adları “divandan” düşenlerin olması  
Ve duymam, eşkıyaların bir kervana saldırdığını.  
Çölde kamp kurup develerini etrafa yaymış  
Onlar, ‘Uneyze ve Busyân arasındaki Sahn dağında  
Elbiseleri eski püskü eşkıyalara ikram edildi.  
Onlar Süleym, ‘Âmir ve ‘Abs’tan toplanmış kurtlardır ki  
Orada onlardan olan kurtlara rastlanır.  
Iraklılara ve kokularına dikkat edin  
Takipten sonra çantaları teftiş edildiğinde

#### 4.2.4.15. Şezâz ez-Zabî (ö.m.680)

O, Emevî döneminin eşkıya şairlerindedir. Benû Temîm’in mevlası olan Şezâz, Benû Zabe’endir. Başını Mâlik b. Reyb’in çektiği ve içinde Ebu’l-Hardebe el-Mâzinî ve Ğuveys b. Benî Ka’b b. Hanzele’nin bulunduğu bir çetenin içinde yer alıyordu. Bu çete hırsızlık ve eşkıyalıkta âdete uzmanlaşmış ve yaptığı baskınlarla çevresine korku salmıştı. Ülkenin dört bir yanında namları yayılmış, hikâyeleri dilden dile dolaşıyordu. İşte oldukça şerir olan Şezâz, bu çetenin önemli bir üyesi olarak hırsızlık ve eşkıyalıktaki dehasıyla “Şezâz’dan daha hırsız yoktur” sözünün darbı mesel olmasına neden olmuştur. Yaptığı eşkıyalıklardan dolayı Medine valisi Mervân b. Hakem’in takibine uğrayan şair Medain’e kaçmayı başarmıştır.

<sup>257</sup>; Ebî ‘Ubeyd el-Bekrî, *Mu’cem mâ ista’cem mine’l-esmâi’l-bilâdi ve’l-mevâdi’i I-IV* (Tahkik: Mustafâ es-Sikâ), ‘Âlemu’l-Kutub, 3.Baskı, Beyrut h.1403, I, 11; el-Hamevî, *a.g.e.*, I, 423; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 170; Melûhî, *a.g.e.*, s. 10; Tureyfi, *a.g.e.*, I, 256;

<sup>258</sup> Tureyfi, *a.g.e.*, I, 259-260.

Bir gün çete üyeleri bir aradayken yaptıkları ilginç hırsızlıkları anlatmaya karar verdiler. Herkes hırsızlığı ile ilgili olarak bir hikâye anlattı. Sıra Şezâz'a geldi. Şezâz söze başladı: "Bir gün çalacak bir şey arıyordum. Ancak tüm aramalarıma rağmen bir şey bulamadım. Bulduğum yerde kendisinden başka gölgelik olmayan ve gelip geçen herkesin altında dinlendiği bir ağaç vardı. Yoldan eşeğiyle geçen bir adam bu gölgeliğe geldi. Ona " Bu gölgelik hayvanlarda bir tür eksiklik yaratır" dedim. Beni umursamadı ve uyumaya başladı. O uyduktan sonra eşeği biraz uzaklaştırıp kuyruğunun ve kulaklarının bir kısmını kestim. Adam uyanınca eşeği gösterdim. Dehşet içerisinde "Bu konuda uyarıldığım halde dinlemedim" diye çılgık atarak kaçmaya başladı. Bende eşeği ve yükünü alıp evime doğru yola koyuldum."<sup>259</sup> Bir deve sürüsü ile ilgili olarak şöyle demektedir:<sup>260</sup>

مَنْ مَبْلَغُ فِتْيَانِ قَوْمِي رَسُولًا  
فَلَا تَهْلِكُوا فَقْرًا عَلَى عِرْقِ نَاهِقِ  
فَإِنَّ بِهِ صَيْدًا عَزِيزًا وَهَجْمَةً  
طَوَالَ الْهُوَادِي بَائِنَاتِ الْمَرَافِقِ  
نَجَائِبَ عَيْدِي يَكُونُ بُعَاؤُهُ  
دُعَاءً وَقَدْ جَاوَزَ عَرْضَ الشَّقَائِقِ

Kim benden kavmimin gençlerine bir mesaj ulaştırır?  
Sultanın develerinin toplandığı yer varken  
Kendinizi fakirlikten helak etmeyin diyen  
O yer ki orada uzun boyunlu,  
Uzun bacaklı develerden oluşan değerli bir av vardır.  
O develer ki Benû 'İyd develeri gibi hızlıdır  
Ve eş-Şekâik topraklarını seri bir şekilde geçmesi beklenir.

#### 4.2.4.16. 'Abdullah b. Sebre el-Hureşî (ö.m.VII. a.)

O, Emevî döneminin yavuz eşkıya şairlerindedir. Arapların meşhur babayiğitlerinden sayılır. Yemen'in bir bölgesi olan Hurşe'ye nispet edilmiştir. Kays kabilesindedir. Yaşadığı dönemde Müslümanlar ile Rumlar arasında sınırda küçük çaplı çarpışmalar oluyordu. Bir Müslüman vali 'Abdullah b. Sebre'den bu çete savaşlarında yardım istemesi sonucunda bu isteği kabul etti. Rumlardan olduğu anlaşılan bir adam, kumandana gelip Rumların pusu kurduğu yeri gösterebileceğini söyledi. Kumandan bu

<sup>259</sup> Usta, *a.g.m.*, s. 1078; er-Revân, *a.g.e.*, s. 161; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 204; Murâd, *a.g.e.*, s. 445-446; Ferrûh, *a.g.e.*, s. 393; Melûhî, *a.g.e.*, s. 22; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 176; Tureyfi, *a.g.e.*, I, 292; İsfahânî, *a.g.e.*, XXII, 210-211; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II, 210.

<sup>260</sup> Tureyfi, *a.g.e.*, I, 297.

durum için ‘Abdullah b. Sebre’yi görevlendirdi. Beraber “Gayda” denilen bir yere kadar geldiler. Rumlu ondan önüne geçmesini istedi. ‘Abdullah b. Sebre “Rehber ben miyim, yoksa sen misin?” diyerek buna itiraz etti. İkisi arasında çarpışma vuku buldu. ‘Abdullah b. Sebre’nin kılıç darbesi onu öldürürken, Rumlunun kılıç darbesi onun elini ya da iki parmağının kesilmesine neden oldu.

Şiirlerinden anladığımız kadarıyla o, savaşıma ve silaha önem veren bir kişiliğe sahiptir. Kumandan geri dönüş için izin vermediğinde düşman diyarına baskın ve ganimet için olacak ki bu durum şairi pek kaygılandırmamıştır. Ona ait şiirler oldukça azdır.<sup>261</sup> Katıldığı bir gazve ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>262</sup>

إِذَا شَالَتْ الْجَوَازُ وَالنَّجْمُ طَالَعُ فَكُلُّ مُخَاضَاتِ الْفُرَاتِ مَعَابِرُ  
أَيُّ سَاعٍ سَعَى لِيَقْطَعَ شَرْبِي حِينَ لَاحَتْ لِلصَّايِحِ الْجَوَازُ  
وَنَفَى الْجُنْدُ الْخَصَا بِكَرَاعِيهِ وَأَذَكَتْ نِيرَانَهَا الْمَعْرَاءُ  
وَإِنِّي إِذَا ضَنَّ الْأَمِيرُ بِأَذْنِهِ عَلَى الْإِذْنِ مِنْ نَفْسِي إِذَا شِئْتُ قَادِرُ

Süreyya yıldızı yükseldiğinde,  
Fırat’ın sığ yerleri birer geçit olduğunda  
Ve yarın güneş doğduğunda  
Yani Süreyya yıldızı sabahı getirdiğinde,  
İçmek için suyum tükendiğinde,  
Cundeb su kuyusunu temizlediğinde  
Ve çakıllı çorak araziler sıcaktan kızıştığında,  
İşte o zaman artık hareket etmenin zamanı gelmiş demektir.  
Kumandan izin konusunda cimri davrandığında  
Ben yapmak istediğim hakkında özgürdüm.

#### 4.2.4.17. ‘Ubeyd b. ‘Ayyâş el-Bekrî (ö.m.VIII. a.)

O, Emevî döneminin eşkiya şairlerindedir. Şair hakkındaki bilgiler özellikle eski kaynaklar açısından oldukça azdır. Arabistan yarımadasının Necd, Yemâme ve Fırat bölgelerindeki kervanlara tuzak kurar ve baskın düzenlerdi. Bu dönemde Yemâmede hırsız

<sup>261</sup> er-Revdân, *a.g.e.* , s. 193; Nureddîn, *a.g.e.* , s. 181-183. ; Hafnî, *a.g.e.* , s. 135; Murâd, *a.g.e.* , s. 514; et-Tebrîzî, *a.g.e.* , s. 343-344; el-Kâlî, *a.g.e.* , I, 47.

<sup>262</sup> et-Tebrîzî, *a.g.e.* , s. 343.

ve eşkıyaların cirit attığı birçok deve pazarı bulunuyordu. Bu eşkıya ve hırsızların baskınları Mısır'a kadar uzanıyordu. 'Ubeyd b. 'Ayyâş böyle bir ortamda Mısır'a kadar uzanan bir coğrafyanın çeşitli bölgelerinden arkadaşlarıyla birlikte çaldığı develeri Yemâmede'ki deve pazarına getirip burada satardı.<sup>263</sup> 'Ârim adlı bir arkadaşı ile birlikte Mısır'dan gasp ettikleri develeri Yemâme'ye kadar getiren 'Ubeyd b. 'Ayyâş bu yolculukla ilgili bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>264</sup>

سَرَتْ مِنْ قُصُورِ الْحَوْفِ لَيْلًا فَأَصْبَحَتْ	بِدِجَلَّةٍ مَا يَرْجُو الْمَقَامَ حَسِيرُهَا
نَبَاطِيَّةٌ لَمْ تَدْرِي مَا الْكُورُ قَبْلَهَا	وَلَا السَّيْرُ بِالْمَوْمَاةِ مَذَقٌ نُورُهَا
يَدُورُ عَلَيْهَا حَادِيهَا إِذَا وَنَتْ	وَأَنْتَ عَلَى كَأْسِ الصَّلِيبِ تُدِيرُهَا
سَلُّوا أَهْلَ تَيْمَاءَ الْيَهُودِ مَمْرُهَا	صَبِيحَةَ خَمْسٍ وَهِيَ تَجْرِي صُفُورُهَا
أَلَا لَا يُبَالِي عَارِمٌ مَا تَجَشَّمَتْ	إِذَا وَاجَهَتْهُ سَوْقٌ حَجْرٍ وَدُورُهَا

Mısır'dan Şam'a kadar olan bölgeyi gece yolculuğu ile kat etti.  
 Ve aşırı yorgunların dinlenmeyi umduğu Dicle'de sabahladı.  
 Nebati develeri ki o develer daha önce bir yük taşımamış  
 Ve otları çer çöpe dönüşmüş çöllerde dolaşmamıştır.  
 Sürücüsü yorulduğu zaman bu devlere biner.  
 Sen de Hıristiyan malları üzerinde olduğu halde onlarla yol almaktasın.  
 Teymâe'l-Yehûd<sup>265</sup> halkı onların geçişinden bihaberdirler.  
 Yorgunluktan ve susuzluktan rengi solmuş halde beşinci gününe girdiler.  
 Evet, 'Ârim bunca zahmetten sonra  
 Yemâmedeki Hicr kasabasına ulaştığı zaman  
 Bu zahmetine asla aldırılmaz.

#### 4.2.4.18. 'Arkal b. el-Huteym b. el-'Uklî (ö.m.VIII. a.)

O, 'Arkal b. el-Huteym b. Nuveyre el-'Uklî olup genel görüşe göre eşkıya el-Huteym el-Mahrezî el-'Uklî'nin oğludur. Emevî döneminin eşkıya şairlerindedir. Hayatının büyük bir kısmını Emevî yönetiminin gözetiminden uzak olan Yemâme bölgesinde baskınlar düzenleyerek geçirdi. Şiirinden anladığımız kadarıyla yaşadığı bu

<sup>263</sup> el-Hamevî, *a.g.e.*, II, 322; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 189; Tureyfi, *a.g.e.*, II, 7.

<sup>264</sup> Tureyfi, *a.g.e.*, II, 7.

<sup>265</sup> Şam ve Vâdiyu'l-Kurâ arasındaki bölgeye verilen addır: Tureyfi, *a.g.e.*, II, 7.

hayattan pek memnun değildir. Ailesini, çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği diyarları özlemektedir. Ancak fakirlik ve yoksulluk onu bu hayata mecbur etmiştir. Birkaç beyitten başka şiiri yoktur.<sup>266</sup> Bir şiirinde memleketine duyduğu özlemi şöyle dile getirmektedir:<sup>267</sup>

لَعَمْرُكَ لِلرُّمَّانِ إِلَى بَنَاءِ      فَحَزَمُ الْأَشِيمِينَ إِلَى صَبَاحِ  
وَأُودِيَّةٍ بِهَا سَلَمٌ وَسِدْرٌ      وَحَمَضٌ هَيْكَلٌ هَدَبُ النَّوَاحِي  
أَسَافِلُهُنَّ تَرْتَفُضُ فِي سُهُوبِ      وَأَعْلَاهُنَّ فِي لَجَفٍ وَرَاحِ  
نَحْلُ بِهَا وَتَنْزِلُ حَيْثُ شِئْنَا      بِمَا بَيْنَ الطَّرِيقِ إِلَى رُمَاحِ  
أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَطَامِ جَوْ      وَمِنْ أَطْوَابِهَا ذَاتِ الْمَنَاحِي  
وَحَجْرٌ وَالْمَصَانِعُ حَوْلَ حَجْرٍ      وَمَا هَضَمَتْ عَلَيْهِ مِنْ لِفَاحِ

Hayatın üzere yemin olsun ki, Rumân'dan Besa'ya kadar  
Ve Hazmu'l-Eşyemeyn'den Subâh'a kadar  
Sedir ve Akasya ağaçlarından oluşan vadilerdir.  
Ve etrafı geniş, kocaman bir otlaktır.  
Alt bölgesi geniş bir ova ile biter,  
Üst tarafından ise kuvvetli bir rüzgâr eser.  
Oraya iner istediğimiz yerde otururduk.  
Yollar ve develer arasında  
Burası bana Cevv bölgesinin kalelerinden,  
İşlenmiş tuğlalardan,  
Hucr kasabasından ve etrafındaki saraylardan  
Ve hazmı kolay sağmal develerden daha hoştur.

#### 4.2.4.19. 'Utarid b. Kurân el-Hanzelî (ö.m.718)

Benû Sadî b. Mâlik'tendir. Emevî döneminin eşkıya şairlerindedir. Cerîr ile aynı dönemde yaşamış onu hicvetmiştir. Kabilesi Cerîr'den bu konuda bağışlama dilemiştir. Baskınlarını gerçekleştirmek için çöl hayatını seçti. Birçok saldırı ve baskın gerçekleştirdikten sonra Emevî yönetimi tarafından yakalanıp Negrân'daki hapisaneyeye atıldı. Şiirlerinden anladığımız kadarıyla burada çok kötü muâmelelere tabi tutuldu. Elleri

<sup>266</sup> Nureddîn, *a.g.e.*, s. 209; el-Hamevî, *a.g.e.*, s. 67; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 288; Murâd, *a.g.e.*, s. 531.

<sup>267</sup> Tureyfi, *a.g.e.*, II, 11.

ve ayakları kelepçelenen ve zincirlerle bağlanan şair hapishanenin koyu karanlığına terk edilir.

Şair şiirlerinde ailesine ve memleketine duyduğu özlemi ve hapis hayatında yaşadıklarını dile getirir. Çok az şiir söylemiştir.<sup>268</sup> Hapis hayatı ile ilgili bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>269</sup>

يَطُولُ عَلَيَّ اللَّيْلُ حَتَّى أَمَلَهُ      فَأَجْلِسُ وَالنَّهْدِي عِنْدِي جَالِسٌ  
كِلَانًا بِهِ كِبْلَانٌ يَرْسِفُ فِيهِمَا      وَمَسْتَحْكِمُ الْأَفْئَالِ أَسْمَرُ يَابِسٌ  
لَهُ حَلَقَاتٌ فِيهِ سَمَرٌ يُحِبُّهَا الْعِنَاةُ      كَمَا حَبَّ الظَّمَاءُ الخَوَامِسُ  
إِذَا مَا ابْنُ صَبَاحٍ أَرَنْتَ كُبُولَهُ      لَهْنٌ عَلَى سَاقِي وَهَنَا وَسَاوِسُ  
تَذَكَّرْتُ هَلْ لِي مِنْ حَمِيمٍ يَهْمُهُ      بَنَجْرَانَ كِبْلَايَ اللَّذَانَ أُمَارِسُ

Onu bıktırıncaya kadar gece üzerime uzar.  
Yanımda en-Nehdî oturduğu halde oturuyorum.  
İkimizde vurulmuşuz prangalara,  
Kilitleri sağlam, sert ve kara olan.  
Onun, beşinci günde develerin suyu sevmesi gibi  
Esirlerin sevdiği kara halkaları vardır.  
İbnû Sabbâh'ın prangaları her hareket ettiğinde,  
Ki onlar dizlerimin üstündedir, içime bir şüphe düşer.  
Beni önemseyen bir dostum var mıdır diye düşünürüm,  
Necran'da prangalara vurulmuş bir halde iken.

#### 4.2.4.20. el-‘Attâf el-‘Ukaylî (ö.m.VIII. a.)

O, el-‘Attâf b. Neşe eş-Şeybânî el-‘Ukaylî’dir. Neşe’nin onun annesi olduğu söylenir. Kendisi ile ilgili bilgiler oldukça azdır. Emevî döneminin eşkıya şairlerindedir. Tüccarlara, deve sürülerine ve pazarlara baskın düzenleyen bir çetenin içinde yer alıyordu. Bu çete faaliyetlerini genellikle Yemâme bölgesinde yoğunlaştırmıştı. Bir deve sürüsünü gece gündüz demeden takip ediyor, çobanı atlabilecekleri bir yer seçip bu sürüyü

<sup>268</sup>el-Merzubânî, *a.g.e.*, s. 108; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 210-212; er-Revdân, *a.g.e.*, s. 214; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 293; el-Evnebî, *a.g.e.*, s. 193; el-Basrî, *a.g.e.*, s. 329; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, s. 236; Meluhî, *a.g.e.*, s. 114-115; Tureyfi, *a.g.e.*, II, 13.

<sup>269</sup>Tureyfi, *a.g.e.*, II, 19.

kaçırıyorlardı. Kaynaklar iki beyitlik bir şiirini zikreder.<sup>270</sup> Eşkîyalığı ile ilgili olarak bu beyitlerinde şöyle demektedir:<sup>271</sup>

إِذَا كَلَّ حَادِيهَا مِنَ الْإِنْسِ أَوْ وَنَى      بَعَثْنَا لَهَا مِنْ وَكْدِ إِبْلِيسَ حَادِيَا  
فَلَنْ تَرْتَعِي جَنِّيَّ ضِرَافٍ وَلَنْ تَرَى      جُبُوبَ سَلِيلٍ مَا عَدَدَتْ اللَّيَالِيَا

Deve çobanı yorulduğunda ya da ihmalkâr davrandığında  
Ona şeytanın çocuklarından bir deve çobanı göndeririz,  
Asla gözetlenmeyecek, zeytin ağaçlarının olduğu bölgede  
Ve görülmeyecek, gecelerin sayıldığı engebeli Selîl vadisinde.

Dayısı Adıyy b. Dabb ve babası hakkında ise şöyle demektedir.<sup>272</sup>

عَدِيُّ بْنُ ضَبِّبٍ مَنْ يَكُنْ خَالَهُ لَهُ      أَخَا أُمَّهُ تَدَلِّجُ بِلُؤْمِ رِكَائِيهِ  
أَنَا ابْنُ الَّذِي لَمْ يَخْزِنِي فِي حَيَاتِهِ      وَلَمْ يَخْزَهُ عِنْدَ الْوَفَاةِ بِلَأْيِيَا

Adıyy b. Dabb kimin dayısı, annesinin kardeşi, olursa  
Dişi devesi bile süt vermekte cimri olur.  
Ben öyle birinin oğluyum ki hayatında beni alçaklığa uğratmadı.  
Ve vefatı esnasında benden taraf bir alçaklığa da duçar olmadı.

#### 4.2.4.21. Gaylân b. er-Rebî' (ö.m.VIII. a.)

O, Emevî döneminin eşkıya şairlerindedir. Kendisi ile ilgili bilgiler oldukça azdır. Birçok gasp ve baskın gerçekleştirdikten sonra takibe uğradı. Sonunda yakalanıp Mekke'deki Muhayyes hapishanesine atıldı. Birkaç beyit dışında şiirine rastlanılmamıştır. Şiirlerinde bu hapishanede yaşadıklarını dile getirmekte ve geçmişine, memleketine duyduğu özlemi dile getirmektedir.<sup>273</sup> Bu konu ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>274</sup>

أَلَا هَلْ إِلَى حَوْمَانَةٍ ذَاتِ عَرْفِجٍ      وَوَادِي سُبَيْعٍ يَا عَلِيلُ سَبِيلُ

<sup>270</sup> el-Merzubânî, *a.g.e.*, s. 107; el-Hamevî, *a.g.e.*, III, 455.; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 213; Tureyfi, *a.g.e.*, II, 25.

<sup>271</sup> Tureyfi, *a.g.e.*, II, 25.

<sup>272</sup> el-Merzubânî, *a.g.e.*, s. 107.

<sup>273</sup> el-Hamevî, *a.g.e.*, III, 189; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 216; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 354.

<sup>274</sup> Tureyfi, *a.g.e.*, II, 33.

وَدَوِيَّةٌ قَفْرٌ كَانَ بِهَا الْقَطَا  
بَرِيٌّ لَهَا فَوْقَ الْجِدَابِ يَجُولُ  
إِلَى اللَّهِ أَشْكُو مَحْبَسِي فِي مُخَيِّسٍ  
وَقُرْبَ سَجَا يَا رَبِّ حِينَ أَقِيلُ  
وَإِنِّي إِذَا مَا اللَّيْلُ أَرْخَى سُدُولَهُ  
بِمُنْعَرَجِ الْخَلِّ الْخَفِيِّ دَلِيلُ

Geçecek miyim? Engebesi az, geçmesi kolay bir ovidan  
Ve Subey' vadisinden, ey içinde yola çıkma isteği olan!  
Ve çorak bir çölden ki, sanki orada kara bağırtlak kuşları,  
Engin bir denizin dalgaları arasında uçuşmaktalar.  
Allah'a şikâyet ediyorum, Muhayyes'teki tutukluğumu.  
Ve kaylule uykusuna yattığım Secâ denilen yerin yakınından  
Ve ben, gece örtüsünü indirdiği zaman, geçecek miyim?  
Yollarını bildiğim, kumlu Mun'arec vadisinden.

#### 4.2.4.22. Mukâtil b. Rebbâh (ö.m.VIII. a.)

O, Emevî döneminin eşkıya şairlerindedir. Eşkıyalığı meslek edinen Mukâtil baskınlarını genellikle Cezire bölgesindeki Benû Tağlib'e yapıyordu. Bir deve hırsız olan şair, bu bölgeden çaldığı develeri batıya doğru yürüterek Hicr kasabasındaki pazarlara götürüp burada satıyordu. Burada hırsız olduğunu anlamasınlar diye sürekli ismini ve mensup olduğu kabilesinin ismini değiştiriyordu.<sup>275</sup> Bu konu ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>276</sup>

إِذَا أَخَذْتَ إِبْلًا مِنْ تَغْلِبِ  
فَلَا تُشْرِقْ بِي وَلَكِنْ غَرِبِ  
وَبِعْ بِقِرْحَى أَوْ بِخَوْضِ التَّغْلِبِ  
وَإِنْ نُسِبْتَ فَانْتَسِبْ ثُمَّ أَكْذِبِ  
وَلَا أَلُومَنَّكَ فِي التَّنْقِبِ

Benû Tağleb'den bir deve çaldığında  
Doğuya değil, batıya doğru yol al.  
Ve onu zu'l-Karhâ'da, ya da Sa'leb bölgesinde sat.  
Eğer nesebini sorarlarsa onlara yalan söyle,  
Araştırma konusunda sana asla eziyet etmem.

<sup>275</sup> el-Hamevî, *a.g.e.*, IV, 321; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 240.

<sup>276</sup> el-Hamevî, *a.g.e.*, IV, 321.



## V. BÖLÜM: ABBASÎLER DÖNEMİNDE EŞKIYA ŞAİRLER HAREKETİ

### 5.1. Abbasîler Döneminin Sosyal, Siyâsî ve Ekonomik Durumu

Abbasîler, Hz. Peygamberin amcası Abbas'ın soyundan gelen ve 750-1258 yılları arasında hüküm süren hanedandır. İslam dünyasında Emevîlerin yerine Abbasîlerin yönetimi ele geçirmesiyle idarî, askerî, siyâsî ve ilmî sahalarda çok büyük değişiklikler olmuştur. Abbasîlerin iktidara geldikleri 750 yılı İslam tarihinin en önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmiştir.<sup>277</sup> 945 yılında batı İran'da bağımsızlığını kazanan Büveyhîler Abbasîlerin iktidarına son verdiler. Bundan sonra halife İranlıların ve Türklerin etkisi altına girdi. Halife, her ne kadar devletin başı olarak kalmaya devam ettiyse de gerçek iktidarı çoktan kaybolmuştu.<sup>278</sup> 750 yılı ile başlayan Abbasî sülalesinin tarihi Bağdad'ın 1258 yılında Moğollar tarafından alınmasıyla son bulur.<sup>279</sup>

İslam tarihinde Abbasîler, kuruluşundan hemen sonra diğerleri gibi en parlak devirlerine ulaşmışlardır. Bağdat şehrinde es-Seffâh ve el-Mansur tarafından kurulan devlet en yüksek mertebesine üçüncü halife el-Mehdi ve dokuzuncusu olan el-Vâsık idareleri arasında ulaşmıştır. Bilhassa Harun Reşid ve oğlu el-Me'mun zamanları bu devletin altın çağları sayılır. Bu iki halife zamanında devlet itibar kazanmıştır. el-Vâsık'tan sonra Abbasî Devleti otuz yedinci sırada bulunan Halife el-Musta'sım zamanına kadar devlet aşağı doğru inişe geçmiştir. Ve nihayet 1258 yılında Moğol istilasıyla ortadan kaldırılmıştır.<sup>280</sup>

Abbasîler döneminde mevalî hürriyetine kavuşmuş, şiîlerin intikamı alınmış ve bundan sonra Arap aristokrasisinin yerini başka ırklara mensup bir subaylar hiyerarşisi almıştır. Bu dönemin başlıca özelliği Emevîler dönemine nazaran daha dinî bir karakter taşımasıdır. Ancak şu unutulmamalıdır ki Abbasî halifeleri en az Emevî halifeleri kadar dünyevidirler.<sup>281</sup> Devlet yönetiminin Emevîlerden Abbasîlere geçmesi idareden memnun olmayan mahallî mevalînin sistematik bir şekilde organize olmasının bir sonucudur. Ancak

---

<sup>277</sup> Yıldız, *DİA*, I, 31.

<sup>278</sup> Bkz. Lewis, *a.g.e.*, s. 138-139.

<sup>279</sup> Mantran, *a.g.e.*, s. 121.

<sup>280</sup> Hitti, *a.g.e.*, s. 406.

<sup>281</sup> Yurdaydın, *a.g.e.*, s. 37.

hareket gerçek atılımını İnan asıllı Ebû Müslim'in katılmasıyla buldu.<sup>282</sup> Abbasîler başa gelir gelmez yaptıkları ilk iş önceki iktidar sahiplerini ezmek oldu. İhtilalın hareket gücü şüphesiz daha önce Emevî hanedanı tarafından dışlanan ve sosyo-ekonomik bir memnuniyetsizlik içinde bulunan mevalilerdi. Arap ve gayrı Arap Müslümanlar arasındaki fark ortadan kalktı.<sup>283</sup>

Abbasîler dönemini diğer dönemlerden ayıran en önemli özellik ticaretin gelişmesi, çeşitlenmesi ve geniş bir alana yayılması idi.<sup>284</sup> İmparatorluk sınırlarının genişlemesi ve medeniyet seviyesinin ulaştığı yüksek nokta, uluslar arası bir ticareti gerektiriyordu. İlk tüccarlar Hıristiyanlar, Yahudiler ve Mecusîler idi. Ancak zamanla bunların yerlerini Müslümanlar aldı. Önemli ticaret merkezleri Bağdat, Basra, Sirâf, Kahire ve İskenderiye gibi limanlar idi. Müslüman tacirler doğuda Çin'e, Batı'da Fas ve İspanya'ya kadar ilerlediler. Abbasîler döneminde aristokrasinin yerini zenginlerden ve bilginlerden oluşan bir sınıf aldı. Devlet memurları sadece kendilerine verilen yüksek maaşlarla yetinmiyorlar, diğer birçok imkânlardan faydalanıyorlardı. Hanedana mensup olan zevatın çoğu israf içinde bir yaşam sürüyorlardı. Devlet hazinesinden çok miktarlarda harcamalar yapıyor, zamanlarının çoğunu oyun ve eğlencelerde geçiriyorlardı. Tüm gayretleri görkemli saraylar inşa etmek, muhteşem bahçeler düzenlemek, güzel cariyeler edinmek, müzisyenler, şairler ve edebiyatçılar ile hemdem olmak idi. Sarayın aşırı lüks düşkünlüğü ve bürokrasinin aşırı derecede ağır basması maliyenin bozulması ile sonuçlandı.<sup>285</sup>

Abbasîler devrinde hilafetin şekli de değişti. Halife artık kabile şeyhliğinden ilahî kuvveti temsil eden mutlak hükümdar derecesine yükselmişti. Halifenin herkesin üzerinde bir konumu vardı. Halifeler "Allah'ın halifesinin yardımcıları", "peygamberin halifeleri" ve "Allah'ın yeryüzünde temsilcileri" gibi unvanlarla anılırlardı.<sup>286</sup> Emevîler zamanında olduğu gibi Abbasî halifeleri de veliaht tayin ederlerdi. Hükümetin idaresi ile ilgili işler onda biterdi. Vezir onun yardımcısı durumundaydı. Halife adına memurların atamasını yapar, azleder, devletin gelir ve giderlerini düzenlerdi. Aynı zamanda devletin mülkî ve askerî işlerini düzenler ve halifeye müsteşarlık yapardı.<sup>287</sup> Abbasîler döneminde devlet

---

<sup>282</sup> Mantran, *a.g.e.*, s.119.

<sup>283</sup> Wellhausen, *a.g.e.*, s.264.

<sup>284</sup> Mantran, *a.g.e.*, s. 127.

<sup>285</sup> Zeydân, *a.g.e.*, 570-571; Bkz. Hitti, *a.g.e.*, s. 469-470.

<sup>286</sup> Mantran, *a.g.e.*, s. 125.

<sup>287</sup> Mantran, *a.g.e.*, s. 126-127.

büyüdükçe vezirlerin önemi artmış ve halifelerin yerine bunlar devleti yönetmişlerdir. Abbasîlerde vilayetler halife veya vezirler tarafından tayin edilen valiler tarafından yönetilirdi. Devlet sınırlarının çok genişlemesi sonucu bazen bu valiler serbest hareket edebiliyor ve otonom bir sistem oluşturabiliyorlardı. Vilayetlerde adli işler kadılar tarafından yönetilirdi. Cezâî işler Sâhibu'l-Mezâlim denilen hâkimler vasıtasıyla görülürdü.<sup>288</sup>

Abbasîler devrinde İslam toplumu iki ana gruba ayrılıyordu. Bunlardan birincisi “havâs”, ikincisi ise “avâm” olarak isimlendiriliyordu. Havâs sınıfına girenler başta halife olmak üzere akraba ve bağlıları, şürefâ ve ayan olmak üzere dört gruba ayrılıyorlardı. Bunların da alt grupları mevcuttu. Avâm sınıfı ise diğer halk gruplarından oluşuyordu. İslam medeniyetinin yükselme döneminde Bağdat'ta birçok kavim bulunuyordu. Bunlar Araplar, Kıptiler, İranlılar, Horasanlılar, Türkler, Rumlar, Sindhiler, Ermeniler, Berberiler, Nubeliler, Afrikalılar, Endülüslüler ve diğer milletlerden birçok kişiden oluşuyorlardı. Çeşitli ticaret ve sanatlarla uğraşıyorlardı. Bunların başında zanaat ve ticaret erbabı geliyordu.<sup>289</sup> Avâmın ikinci sınıfı ise bunların dışında kalan ziraat ve sanayi erbabı, yankesiciler, hilekârlar, düzenbazlar, sokak insanları vb. her türlü aşağı tabaka insanlarından oluşuyordu. Özellikle bu ikinci grup oluşan fisk, fücür, habaset, hırsızlık ve yankesicilik ile uğraşanlar devlet yöneticileri arasında meydana gelen fitne ve tefrikalar sonucunda meydana gelmiş sefil ve serseri sınıfının da altında yer alıyorlardı. Bunlar hırsızlık, yankesicilik ve haydutlukla geçinen işsiz güçsüz bir sınıf idi. Bunların yanında gerek Bağdat'ta, gerekse diğer İslam şehirlerinde ayyarlar, şatırlar (hilebazlar), serseriler, baldırı çıplaklar, hırsızlar vb. zamanla o kadar çoğalmışlardı ki hükümet güçleri bile onlarla baş edemiyorlardı. Bunların türemelerinin sebebi Abbasîlerin birinci devrinden sonra halifelerin etki altına alınması ve yönetimin askerlerin eline geçmesi, bunların da para biriktirmekten başka bir şey düşünmemeleri, berberiler ile giriştikleri rekabet sonucunda devlet idaresinin fesatçıların eline geçmesi ve bunun sonucunda meydana gelen otorite boşluğuuydu. Bir memlekette fitne ve ihtilâllar nedeniyle işlerin alt üst olacağı, ekonominin bozulacağı ve memleketin bir kaosa doğru sürükleneceği bir gerçektir. Bu durumda devlet adamları da karaborsacılıkla uğraşıyorlardı. Bütün bunlar halkın geçim yollarını kısıtlı hale getirmişti. Aç ve muhtaç olan halk artık sağa sola saldırıyordu. Tüccar

<sup>288</sup> Algül, *a.g.e.*, III, 407-411; Üçok, *a.g.e.*, s. 128.

<sup>289</sup> Bkz. Zeydân, *a.g.e.*, s. 570-588.

ve zengin insanların mallarını gasp etmek için çeteler kurmuşlardı. Bütün bunlar yaşanırken devlet adamları hala lüzumsuz işler ile meşgul oluyorlardı. Bu durum yıllarca böyle devam etmiş Bağdat tek kelime ile harap ve bitap düşmüştü.<sup>290</sup>

Harun Reşid devri vezirlerinden Fazıl b. Yahya halk sınıflarını şu şekilde tarif etmiştir:

*“Halk, dört sınıftan mürekkeptir. Hâkimiyeti ele geçirerek yükselen padişahlar, isabetli reyleriyle ve zekâlarıyla sivrilen vezirler, servet ile seçkin bir mevki yakalayan kibar takımı, âlim ve arifler ile mevki sahibi olan orta halli adamlar. Bunların dışında ne kadar ahali var ise yiyip yatmaktan başka bir şey düşünmeyen, basit ve sefil insanlardır.”<sup>291</sup>*

Bu sözler o günkü yöneticilerin halka bakış açısını açıkça ortaya koymaktadır. Halk, açık bir şekilde küçümsenmektedir.

Abbasîler döneminde kölelik sistemi bazı değişikliklere uğrayarak devam etti. Bunlar, harp sonucunda esir düşen ya da satın alınan kimselerden oluşuyordu. Bunlardan bazıları siyahî, bir kısmı Türk ve diğerleri muhtelif beyazlardandı. Beyaz ırktan edinilen bu kimseler esas itibarıyla Grek, Slav, Ermeni ve Berberi soyundan geliyorlardı. Bunlardan bazıları harem işi gören iğdişlerdi. Bir kısmı “ğılman” olarak adlandırılırdı. Köle zümresinin “cevârî” (köle kadınlar) adı verilen kısım şarkıcı, rakkase ve odalık istihdam edilmişlerdir. Bunlardan bazılarının Halifeler üzerinde etkileri olmuştur. Kadın ve erkek köleliğin boyutları ve önemi hakkında, halifenin sarayında bulunan köle sayısına bakmamız bize bir fikir verecektir. Denildiğine göre el-Muktedir’in sarayında on bir bin Grek ve Sudanlı hadım köle barınmaktaydı. el-Mütevekkil, dört bin cariyeye sahipti.<sup>292</sup>

İlk başlarda devlet işlerini bizzat kendileri yürüten halifeler en büyük servet sahipleri idiler.<sup>293</sup> Halifelerin rekabetlerinden korkup çekindikleri hanedan mensuplarını para ve yüksek mansıplarla elde etmeye çalışır, başarılı olamadıkları durumlarda da

<sup>290</sup> Bkz. Zeydân, *a.g.e.*, s. 607-617.

<sup>291</sup> Zeydân, *a.g.e.*, s. 614.

<sup>292</sup> Hitti, *a.g.e.*, s. 466-467.

<sup>293</sup> Huseyin ‘Atvân, *eş-Şu‘arâu‘s-sa‘âlik fi‘l-‘asri‘l-‘Abbâsiyi‘l-evvel*, Dâru‘l-Cîl, 4.Baskı, Beyrut 1997, s.12.

hasımlarını ortadan kaldırırlardı.<sup>294</sup> Halifelerin kendilerine ait bir hazinesi bulunurdu. Halifeler Beytü'l-Mâl'den istedikleri gibi harcamada bulunuyorlardı. Devlet hazinesini dağıtmaktan, zevk-û sefalarına ve eğlence meclislerine harcamaktan geri durmazlardı. Abbasî Devletinin ilk halifeleri olan Mansur, Mehdi, Mutasım, Müstain, Müktefi ve diğerleri muazzam servetlere sahip idiler. Burada sadece birisini örnek olması açısından zikrederim: Abbasî halifelerinin on yedincisi olan Müktefi öldüğünde yüz milyon dinara ulaşan bir servet bırakmıştı. Tabii ki bu servet edinme yarışına vezirler, kâtipler ve diğer havastan sayılanlar da katılıyorlardı. Bütün bunların yanında yiyecek ve içeceklerde, giyeceklerde vb. şeylerde de muazzam harcamalar yapılırdı. Halifeler, yiyecek konusunda daha titiz davranıyorlardı. Yiyeceklerin en iyisini aramaktan bıkmaz, ne kadar uzak olursa olsun, her nerede hoşlarına gidecek bir yemek olduğunu öğrenmişlerse derhal onu getirtmişlerdir. Etleri daha lezzetli ve hazmı daha kolay olsun diye evcil kuşlara özel yiyecekler verirlerdi. Örneğin besledikleri piliçlere ceviz içi yedirir ve süt içirirlerdi.<sup>295</sup> Konunun daha iyi anlaşılması için, burada sadece yeme içme ile ilgili olarak rivayet edilen bir örnek ile yetinelim:

*“Aşçılar da leziz yemekler konusunda büyük maharet gösterirlerdi. Halife Harun Reşid'in kardeşi meşhur musiki ustası İbrahim b. Mehdi'nin biraderi için düzenlediği ziyafette iyice ölçüyü kaçırmıştı. İbrahim'in bu ziyafette biraderi için yaptığı çeşitli yemekler arasında bir tabak parçalanmış balık vardı. Harun Reşid balık parçalarını pek küçük görünce sebebini sormuş, İbrahim ise tabaktaki yemeğin balık değil ancak balık dilinden yapılan bir yemek olduğunu söylemişti. Yalnız bu tabaktaki yemek bin dirheme mal olmuştu.”*<sup>296</sup>

Görüldüğü gibi, lüks hayat insanları yozlaştırır. Devlette otorite kaybına ve devletin yıkılmasına bile sebep olabilir. Romalılar, Sasaniler ve Bizanslılarda olduğu gibi üç kıta üzerinde yayılmış olan Abbasîler döneminde dinin yasaklarına rağmen eğlenceye düşkünlük ve sefahat arttı ve devletin çatıları çatırdamaya başladı.<sup>297</sup> Fetihler sonucunda bir taraftan su gibi akan bir servet, diğer taraftan dışarıdan getirilen insan gücü belli bir

<sup>294</sup> Bkz. Lewis, *a.g.e.* , s.117-138.

<sup>295</sup> Zeydân, *a.g.e.* , s. 710.

<sup>296</sup> Zeydân, *a.g.e.* , s. 710.

<sup>297</sup> Üçok, *a.g.e.* , s. 138.

kesimde refah ve bolluğa sebep oldu. Bunlar hevâ ve heveslerine daldılar. Bir kesimin yaşadığı lüks hayat devlet ekonomik yönden çöküşüne neden oldu.<sup>298</sup>

Zülüm ve haksızlıkla insanların mallarını ellerinden almak insanların çalışıp mal elde etme emellerini yok eder. Çünkü çalışıp kazandıkları malların ellerinden alınacağını bilirler. Bu emellerini kaybettikten sonra ellerini işten güçten çekerler. Bu durum kendilerine yapılan haksızlığın derecesi ile orantılıdır. Haksızlık geniş tüm alanlara sirayet edecek kadar genel ise işten elini çekme durumu da aynı oranda gerçekleşir. Toplumun kalkınmışlığı ve piyasaların canlılığı insanların kazanç elde etmek için sarf ettikleri çabalar ile doğru orantılıdır. İnsanlar işten güçten ellerini çekerlerse piyasalar durgunlaşır. Bu durum gittikçe kötüleşmeye başlar. İnsanlar başka yerlere göç etmeye başlarlar. Bunun sonucunda devletin durumu da bozulmaya başlar. Çünkü devlet toplumun göstergesidir. Toplum bozulduğunda devlet de bozulur.<sup>299</sup> Bir toplumda asker iktidar elde edince tabiatının bir gereği olarak diktatörlük yapar, baskı ve zulme başvurur. Her ne kadar dışarıya karşı bir üstünlük elde edilse de içte sosyal hayatın çökmesine, vatandaşların aşağılanmasına ve ahlakî bozukluğa neden olur. Abbasî devletinin de başına bunlar geldi. Bu askerler devleti zayıf düşürdüler, zalim bir yönetim uygulayarak devletin çökmesine sebep oldular.

Çeşitli ırkçı akımların ortaya çıkması ve Şiilerin devlet aleyhindeki gizli faaliyetleri bu çöküşü daha da hızlandırdı. Diğer taraftan, zenc adıyla bilinen siyahî kölelerin m.869-883 yılları arasında başlattıkları isyan daha çok iktisadî ve sosyal sebeplerden kaynaklanıyordu. Basra bölgesinde tuzla ve çiftliklerde çalışan bu köleler çok kötü şartlarda hayatlarını devam ettiriyorlardı.<sup>300</sup> Hz. Ali'nin soyundan geldiği iddia edilen Ali b. Muhammed adındaki bir kişi bu zencileri harekete geçirmişti. Başlangıçta büyüyen isyan güçlkle bastırılabilmişti.<sup>301</sup> Merkeze uzak bölgelerde, özellikle Horâsân, Mâverâünnehir ve Kuzey Afrika gibi bölgelerde sürekli isyanların çıkması merkezi otoritenin zayıflamasına sebep olmuştur.<sup>302</sup>

<sup>298</sup> Yıldız, *DİA*, I, 36; 'Atvân, *a.g.e.*, s. 27.

<sup>299</sup> İbn Haldûn, *a.g.e.*, s. 380.

<sup>300</sup> Mantran, *a.g.e.*, s. 137.

<sup>301</sup> Yıldız, *DİA*, I, 36; 'Atvân, *a.g.e.*, s. 27.

<sup>302</sup> Mantran, *a.g.e.*, s. 123.

Ayrıca fethedilen yerlerdeki kavimler uyum içinde değildi. Müslüman Araplarla Müslüman olmayan Araplar, Müslüman Araplarla yeni ihtida edenler ve nihayet Müslümanlar ile zimmîler arasında uyum sağlanamamıştı. Araplar arasındaki kabilecilik anlayışı da zayıf iktidarlar zamanında yeniden hortluyordu. Merkezi idareye nüfuz etmek isteyen Arap olmayan unsurlar da kendi aralarında iç savaşa neden oluyorlardı. Ülkenin çeşitli yerlerinde düşünce ayrılıklarının eyleme dönüşmesi devleti zayıflatıyordu. Şiilik, İbn Râvendiye, Mukannâiyye, Cavidâniye, Huremiye-Bâbekiye, Karmâtiye, İsmailîlik-Sabbahîlik-Haşaşîlik vb. bunların başında gelir. Bunlar sürekli isyana kalkışıyorlardı.

Fetih ruhunun kaybolması, idarecilerde bir rehavetin oluşmasına neden olmuştu. İdarenin üst kademelerinde önemli mevkilerde bulunan Araplar dinî ve millî meziyetlerini zamanla kaybetmişlerdi. Hilafet tahtının varisleri de zaman zaman kendi aralarında sert tartışmalar ve kavgalar oluyordu. Askerî ve ticarî sahadaki gerilemeyi ziraat ve sanayideki gerileme takip etti.<sup>303</sup>

Daha önce de değindiğimiz gibi, her yeni gelen halife vergileri azaltmayı değil, lüks harcamaları için artırma yoluna giderdi.<sup>304</sup> Eyaletlerdeki idareciler de merkezin gözüne girebilmek için halka haksız yere vergi yüklemekten çekinmemişlerdir. Bu durum devletin gerilemesine neden olmuştur. Merkezdeki idarecilerde de buna göz yumuyorlardı. Bu durum idareciler ile halkın arasındaki bağın kopmasına neden oldu.

Bir devlet içinde bulunduğu devir ile geçmişten aldığı mirası harmanlayarak bir değerler sistemi ortaya koyar. Yöneticiler ve halk ayırt etmeksizin herkes bunlara uyar. Böyle bir devlet güçlü, kuvvetli ve başarılı olur. Bunlardan birisinin bozulması o devlette zaaf belirtilerinin ortaya çıkması demektir. Eğer devlet bir beden ise değerler de onun ruhudur. Bu ruh ayrı kaldığı zaman yönetenler ile yönetilenler arasındaki sevgi ve şefkat bağı kopar. Yönetenlerde şefkat ve adalet, yönetilenlerde itaat ve saygı hisleri azalar. Abbasîlerin başına gelen de budur. Bu durum birliğin bozulmasına, ortak ideallerin ve içtimaî ruhun pörsümesine neden olmuştu.<sup>305</sup>

Yukarıda genel hatlarıyla vermeye çalıştığımız Abbasî dönemi siyâsî, sosyal ve ekonomik durum bu toplumda eşkıya hareketlerinin doğmasına ve dallanıp

<sup>303</sup> Bkz. Hüseyin Algül, *a.g.e.* , III, 370-376; 'Atvân, *a.g.e.* , s. 40.

<sup>304</sup> Üçok, *a.g.e.* , s. 128.

<sup>305</sup> Bkz. Hüseyin Algül, *a.g.e.* , III, 370-376; 'Atvân, *a.g.e.* , s. 40.

budaklanmasına neden olmuştur. Bu dönemde bazı eşkıya şairler yaşadıklarını şiirleri ile ifade etmeye çalışmışlardır. Şimdi bu dönemin eşkıya şairlerinin biyografilerine ve şiirlerine geçelim.

## 5.2. Dönemin Meşhur EşkİYalı ve Şiirleri

Bu dönemin şairlerini muhadram eşkıya şairler, silahlı eşkıya şairler, fakir eşkıya şairler, hırsız eşkıya şairler, tufeyli eşkıya şairler ve şattâr ve ayyâr eşkıya şairler şeklinde altı ana gruba ayırmak mümkündür.

### 5.2.1. Muhadram EşkİYalı Şairler

Bu gruptaki şairler, hem Emevî döneminde hem de ilk Abbasîler döneminde yaşadıkları için muhadram şairler olarak adlandırılabilirler. Bunlar Emevîler döneminden geldikleri için daha çok bu dönemin özelliklerini taşırlar. Bu gruptaki şairlerin başında Ca'fer b. 'Uble el-Hârisî, el-Uhaymir es-Sa'dî ve Karrâd b. 'Ayyâr gibi şairler gelir.<sup>306</sup>

#### 5.2.1.1. Karrâd b. 'Ayyâr (ö.m.777)

O, Karrâd b. el-'Ayyâr b. Mahrez b. Hâlid b. Arkam b. Rezzâm b. el-Mâzinî'dir. Hem Emevîler döneminde hem de Abbasîler döneminde yaşamış eşkıya şairlerdendir. Babası Arapların şair ve kurnazlarından. Kaynaklar Karrâd'ın kötü tabiatlı ve sivri dilli olduğunu söyler. Yüz yaşını aşkın bir ömür geçirmiştir. I. Muhammed b. Suleyman'ın valiliği döneminde vefat etmiştir. Şiirlerinde kendisi ve aşireti ile iftihar eder.<sup>307</sup> Bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>308</sup>

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ تَغْضَبْ لَهُ حِينَ يَغْضَبُ فَوَارِسُ إِنْ قَبِلَ ارْكَبُوا الْمَوْتَ يَرْكَبُوا  
وَلَمْ يَحْبَهُ بِالنَّصْرِ قَوْمٌ أَعَزَّةٌ مُقَاحِيمٌ فِي الْأَمْرِ الَّذِي يَتَهَيَّبُ  
تَهَضَّمَهُ أَدْنَى الْعَدُوِّ وَلَمْ يَزَلْ وَإِنْ كَانَ عِضًا بِالظُّلَامَةِ يُضْرَبُ  
فَإِنْ سِوَى مَوْلَاكَ فِي الْحَرْبِ أَجْنَبُ بِأَنَّ سِوَى مَوْلَاكَ فِي الْحَرْبِ أَجْنَبُ  
وَمَوْلَاكَ مَوْلَاكَ الَّذِي إِنْ دَعَوْتَهُ أَجَابَكَ طَوْعًا وَالِدَّمَاءُ تَصَيَّبُ  
فَلَا تَخْذُلُ الْمَوْلَى وَإِنْ كَانَ ظَالِمًا فَإِنَّ بِهِ تَثَائِي الْأُمُورِ وَتُرَابُ

<sup>306</sup> Nureddîn, *a.g.e.*, s. 247, 253.

<sup>307</sup> et-Tebrîzî, *a.g.e.*, s. 462; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 192; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 220; er-Revdân, *a.g.e.*, s. 259; Bâbetî, *a.g.e.*, s. 371.

<sup>308</sup> et-Tebrîzî, *a.g.e.*, s. 462.



Kendilerine “öl” denildiğinde ölüme atılan kahramanlar,  
Kişi için öfkelenmelerinde, o da onlar için öfkelenmezse  
Ve heybetli bir gözü peklikle bir işe atılan şerefli bir kavme  
Yardım konusunda kendisine yakınlaşmazsa  
Bu durum onu daima düşmandan daha aşağı bir derekeye düşürür.  
Zalimin ezici zulmü karşısında dahi olsa bile  
Barış zamanından dost diye ilan ettiğin kişi  
Yabancılara karşı savaşta yanından olmayabilir.  
Gerçek dost o kimsedir ki çağırıldığın zaman  
Koşulsuz icabet eden ve gerekirse kanını dökendir.  
Dostunu, zalim de olsa, asla bırakma  
Çünkü onunla işler bozulur ve yine onunla düzelir.

#### 5.2.1.2. Ca’fer b. ‘Uble el-Hârisî (ö.m.762)

O, Ca’fer b. ‘Uble b. Rebi’a b. ‘Abdi Yegûs’dur. Künyesi Ebû Ârim olan şair, mahir bir eşkıya olup hayatının büyük bir kısmını Emevîler döneminde, az bir kısmını da Abbasîler döneminde geçirmiştir. Kabilesi nezdinde büyük bir yere sahip olan Ca’fer, Necd bölgesinin kırsalında büyüdü. Beraber baskın ve saldırı yaptıkları bir çetesi vardı. Bir gün İçinde Alî b. Cu’dub el-Hârisî ve en-Nadr b. Mudârib el-Mu’âvîye’nin de yer aldığı bu çete ile birlikte Benû ‘Ukayl’a baskın düzenlediler. Benû ‘Ukayl, bunları fark edince önlerini kestiler, ancak hepsi kurtulup kaçmayı başardı. Benû ‘Ukayl bu çeteyi Ebû Ca’fer el-Mansûr’un Mekke valisi es-Sariyye b. Abdullah el-Hâşimî’ye şikâyet ettiler. Yakalanıp hapse atılan Ca’fer, Benû ‘Ukayl tarafından kendilerinden bir adam öldürmekle itham edildi ve şahitler gösterildi. Bir müddet hapiste yaşayan şaire kısas uygulandı.

Ca’fer b. ‘Uble, hem eşkıyalık tarzı hem de şiiri açısından cahiliye şairlerini andırır. Şiirlerinde kahramanlıklarından, yaşadığı hapis hayatından, baskınlarından ve ailesine duyduğu özleminden bahsetmektedir. Şairin elli küsur beyit şiiri bulunmaktadır.<sup>309</sup> Eşkîyalığı ile ilgili bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>310</sup>

<sup>309</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.* , XIII, 30-36; et-Tebrîzî, *a.g.e.* , s. 48-49; Bkz. Nureddîn, *a.g.e.* , s. 247-252; Usta, *a.g.m.* , s. 1086; er-Revdân, *a.g.e.* , s. 101; Bâbetî, *a.g.e.* , s. 82.

<sup>310</sup> Usta, *a.g.m.* , s. 1086.

وَسَائِلَةٌ عَنَّا بِغَيْبٍ وَسَائِلٍ بِمَصْدَقِنَا  
 عَشِيَّةً فُرَى سَحْبِلٍ إِذِ تَعَطَّفَتْ  
 فِي الْحَرْبِ كَيْفَ نَحَاوُلُ  
 عَلَيْنَا السَّرَايَا وَالْعَدُوَّ الْمُبَاسِلُ  
 وَضَرْبُ بَيْضِ الْمَشْرِفِيَّةِ خَابِلُ  
 تَعَاوَرَهَا مِنْهُمْ أَكْفٌ وَكَاهِلُ  
 بِأَيْمَانِنَا بَيْضٌ جَلَّتْهَا الصِّيَاقِلُ  
 بِأَنَّ لَيْسَ مِنَّا خَشْيَةَ الْمَوْتِ نَاكِلُ  
 مَقَالَةٌ تَسْمَعُ وَلَا قَوْلٌ بَاطِلُ  
 إِذَا مَا قَرَى هَامَ الرُّؤُوسُ اعْتِرَامُهَا  
 إِذَا مَا رُصِدْنَا مَرْصِدًا فَرَجَتْ لَنَا  
 وَكَمَا أَبَوَا إِلَّا الْمُضْيِيَّ وَقَدْ رَأَوْا  
 حَلَفْتُ يَمِينًا بَرَّةً لَمْ أُرِدْ بِهَا

Erkekler ve kadınlar gıyabımızda savaştaki doğruluğumuzu

(Ve bu savaşta) nasıl bir mücadele içinde olduğumuzu sorguluyorlar.

Kurrâ ve Sahbel akşamında seriyeler ve şiddetli düşman bize yönelmişti.

Bunun üzerine Allah düşmanımızla olan savaşımızda bize genişlik vermişti

Ve eşrafın bozguna uğraticı kılıçlarının darbesinden uzaklaştırmıştı.

(Onların) tepebaşlarına bütün şiddetiyle (darbeler) ikram edildiğinde,

(Kılıç darbeleri) O başlardan bazılarını sırtının üzerinde ters çevirdi.

Bir gözlem yerinden (birileri tarafından) gözlemlendiğimiz zaman

Cılanın parlattığı kılıçlarımız ellerimizde geniş bir manevra alanı buldu.

İstemedikleri halde ayrılmak zorunda kaldıklarında

Gördüler ki biz asla ölümden haşyet duymayız.

Doğru söyleyeceğime yemin ettim ki

Bununla çirkin ya da batıl bir söz söylemeyi (asla) dilemedim.

### 5.2.1.3. el-Uhaymir es-Sa'dî (ö.m.787)

Hem Emevîler döneminde hem de Abbasîler döneminde yaşamış olup kabilesinden kovulmuş eşkıya şairlerdendir. İşlemiş olduğu suçlardan dolayı kabilesinden kovulan şair, Benû Sa'd kabilesindedir. Onun Arapların nadir kahramanlarından olduğu söylenir. Sultan da işlemiş olduğu suçlardan dolayı kanının dökülmesini helal kılınca hayatını devam ettirebilmek için çöle çekildi ve kendi ifadesiyle burada vahşi hayvanlarla ünsiyet kurdu. Bu hayvanlar kendisinden çekinmiyorlardı. Çünkü daha önce hiçbir insanla karşılaşmamışlardı. Irak-Hicâz, Irak-Yemâme, Şam-Hicâz arasında yol kesti ve kervanlara baskı düzenledi. Onun eşkıyalığı seçmesinin temel nedeni sosyal adaletin yokluğu,

kabilesinin onu yalnız bırakması ve kendi ifadesiyle herkesin birçok devesi varken kendisinin bir eşekten bile yoksun olmasıdır.

el-Uhaymir, bir defasında Irak'ta yol kesti. Bu durum dönemin Basra valisi Süleyman b. Alî'ye bildirildi. Vali peşine casuslar koydu. Durumdan haberdar olan el-Uhaymir, öldürüleceğinden korkarak Fars diyarına kaçtı. Ancak burada yabancılık çeken şair vatanına ve ailesine derin bir özlem duymaya başladı. Hatta şiirlerinden anladığımız kadarıyla yaşadığı bu derin özlem onun eşkıyalıktan tövbe etmesine neden olmuştur.

el-Uhaymir, şiirlerinde yaşadığı korkulardan, eski günlerine, ailesine ve vatanına duyduğu özlemden bahseder. Emevîlerin ve Abbasîlerin adaletini ve kabilesinin yaptıklarını eleştirir.<sup>311</sup> Ekonomik politikayı protesto ettiği ve sosyal adalet istediği bir şiirinde şöyle der:<sup>312</sup>

وَصَوَّتَ إِنْسَانٌ فَكِدْتُ أَطِيرُ	عَوَى الذِّئْبُ فَاسْتَأْنَسْتُ بِالذِّئْبِ إِذْ عَوَى
وَتُبِعْضُهُمْ لِي مَقْلَةٌ وَضَمِيرُ	رَأَى اللَّهُ أَتِي لِلْأَنْبِيسِ لَشَانِيءٌ
وَلِلشَّمْسِ إِنْ غَابَتْ عَلَيَّ نُدُورُ	فَلِئَلِ إِيَّاهِ وَأَرَانِي اللَّيْلُ حُكْمُهُ
أَمْرٌ بِحَبْلِ كَيْسٍ فِيهِ بَعِيرُ	وَإِنِّي لِأَسْتَحْيِي لِنَفْسِي أَنْ أُرَى
وَبِعْرَانُ رَبِّي فِي الْبِلَادِ كَثِيرُ	وَأَنْ أَسْتَلَّ الْعَبْدَ اللَّئِيمَ بَعِيرُهُ

Ben yalnız yaşarken kurt uludu ve ben kurt uluyuşuna alıştım.

Ama insan sesini yükselttiğinde neredeyse ondan uçarak kaçacak gibiydim.

Allah benim insanlardan nefret ettiğimi

Ve benim gözümün ve kalbimin onlardan nefret ettiğini biliyor.

Gece beni kapladığında gecenin benimle ilgili hükmü başlar

( ben geceleri yağmacılığımı yaparım), güneş battığında da (geceleyin) benim için yapacağım şeyleri yapmak vardır.

Ben elimde içinde devenin olmadığı bir yular ile geçerken

Görölmekten utanç duyarım.

Ve ben, her yerde Rabbimin develeri çok olduğu halde,

Hakir birinden devesini ödünç istemekten de utanırım.

<sup>311</sup> İbn Kuteybe, *a.g.e.* , s. 787; el-Âmidî, *a.g.e.* , s. 43; el-Hamevî, *a.g.e.* , II, 483; el-Endelusî, *a.g.e.* , I, s. 105; Nureddîn, *a.g.e.* , s. 253-256; Demirayak, *Emevîler Dönemi*, s. 144; Hafnî, *a.g.e.* , s. 312; Bâbetî, *a.g.e.* , s.12.

<sup>312</sup> Şiir ve tercümesi: Demirayak, *Emevîler Dönemi*, s. 144.

### 5.2.2. Silahlı Eşkîya Şairler

Bunlar eline silah alıp yol kesen, soygun yapan ve gerektiğinde adam öldürebilen asi şair eşkıyalardır. Bu gruptaki şairlerin en önemlileri Bekr b. en-Naddâh ve Ebu'n-Nidâ'dır.<sup>313</sup>

#### 5.2.2.1. Bekr b. en-Naddâh (ö.m.808)

O, Bekr b. en-Naddâh el-Hanefî'dir. Künyesi Ebû Vâil olan şair, Benû Sa'd'dandır. Yemâme ehlinden olan Bekr Abbasî döneminin yavuz eşkıya şairlerindedir. Ancak daha sonraları eşkıyalıktan vazgeçen Bekr nadiren de olsa baskın ve gasp olaylarına iltica etmiştir. Bekr b. en-Naddâh oldukça inatçı ve deha sahibiydi. Bir şeyi istediği zaman onu mutlaka elde ederdi. Eğlence ve işrete düşkün olan Bekr, Bağdat ve Basra'daki eğlence merkezlerinde zevk-u sefa sürmeyi de ihmal etmemiştir.

Bekr b. en-Naddâh, bazı Abbasî yöneticileri ve komutanları ile yakın dostluklar kurmuştur. Bunlardan biri Abbasî sultanlarından Mehdî, Hâdî ve Reşîd dönemlerinde komutanlık yapmış olan Yezîd b. Mezîd eş-Şeybânî'dir. Bilindiği gibi Abbasîler döneminde bazı komutanlar ve yöneticiler, eşkıyaları kendi siyâsî ve askerî amaçları doğrultusunda kullanmışlardır. Bunların sayısı zaman zaman on binleri bile geçebiliyordu. Bu durum, aldıkları hediyeler ve cevâizlerden dolayı eşkıyalara da cazip gelmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz nedenden dolayı Yezîd b. Mezîd eş-Şeybânî onu ordusuna aldı. Onu divana yazdırıp mal ve mülk ile mükâfatlandırdı. Bekr b. en-Naddâh da onu şiirleriyle övüyordu.

Bir diğer kişi Abbasî sultanlarından Emîn, Me'mûn ve Mu'tasım döneminde komutanlık yapmış Ebû Delf'tir. O da Bekr b. en-Naddâh'ı ordusuna almış ve ona çok cömert davranmıştı. Bunun karşılığında Bekr de onu şiirleriyle övüyordu. Bir gün Ebû Delf ona: "Sen şiirlerinde hep kahramanlığınla övünüyorsun, ancak biz bunu henüz somut bir şekilde göremedik." deyince o da "Böyle silahsız bir şekilde bunu nasıl yapabilirim?" diye cevap verdi. Ebû Delf, ona silah ve at verilmesini emretti. Ata binen Bekr karşısında duran esir ve hizmetçileri dağıtarak çoğunu yaralamıştır.

---

<sup>313</sup> Usta, *a.g.m.* , s. 1085.

Bir diğerkomutan ise Mâlik b. ‘Alî el-Huzâ’î’dir. Ebû Delf’in ölümünden sonra Horâsân’a gitmekte olan Mâlik’in ordusuna katıldı. Mâlik de onu çok güzel bir şekilde karşıladı ve ona cömertçe davrandı. Haricîler ile savaşıyan Mâlik şehit düşünce Bekr onun arkasından bir mersiye okudu ki bu mersiye Arapların en güzel şiirlerinden biri olarak kabul edilir. Şair, m.808’de Bağdat’ta vefat etmiştir.<sup>314</sup>

Çok güzel şiir nazmeden Bekr b. en-Naddâh, Hamâse, Medih, Mersiye ve Hiciv gibi sanatlarda ön plana çıkmıştır. Şairin aynı zamanda çok güzel gazelleri de mevcuttur. Sevgilisine atfen söylemiş olduğu gazelinde şöyle seslenmektedir:<sup>315</sup>

مَا ضَرَّهَا لَوْ كَتَبْتُ بِالرُّضَا      فَجَفَّ جَفْنُ الْعَيْنِ أَوْ غَمَضَا  
شَفَاعَةً مَرْدُودَةً عِنْدَهَا      فِي عَاشِقٍ تَنْدَمُ لَوْ قَدْ قَضَى  
يَا نَفْسُ صَبْرًا وَأَعْلَمِي أَنَّ مَا      يَأْمَلُ مِنْهَا مِثْلُ مَا قَدْ مَضَى  
لَمْ تَمْرُضِ الْأَجْفَانُ مِنْ قَاتِلِ      بِلَحْظِهِ إِلَّا لِأَنَّ أَمْرَضَا

Kendi rızasıyla yazmış olsaydı bir zarar görmezdi  
(O zaman) gözyaşı diner ve uyurdu.  
Pişmanlıktan ölse bile aşığın,  
Onun yanında şefaati makbul değıldir.  
Ey nefis! Sabret ve bil ki,  
Ondan geçmişteki gibi umut etmiyoruz.  
Hicap etmedi gözler onun ölümcül bakışından,  
Ancak (o bakış onu kendine) hasta etti.

Rivayete göre Ebû Delf, bir savaşta ata binmiş iki kişiye kılıcıyla vurdu ve ikisini de yere serdi. Bu olay, insanlar arasında Ebû Delf’in iki atlıyı tek bir vuruşla indirdiğı şeklinde yayıldı. Bunu üzerine Bekr b. en-Naddâh onu överek şöyle der:<sup>316</sup>

قَالُوا وَيَنْظِمُ فَارِسَيْنِ بَطْعَتِهِ      يَوْمَ اللَّقَاءِ وَلَا يَرَاهُ جَلِيلًا

<sup>314</sup> Bkz. el-İsfahânî, *a.g.e.*, XIX, 78-87; Muhammed Şâkir el-Kutubî, *Fevâtu’l-vefeyât* I-V (Tahkik: İhsân ‘Abbâs), Dâru Sâdr, Beyrut 1973, I, 219-220; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, II, 71; Bkz. Nureddîn, *a.g.e.*, s. 259-265; ‘Abdi’avn er-Revdân, *Mevsu’atu şu’arâi’l-‘asri’l-‘Abbâsî I-II*, Dâru’l-Usâme, 1. Baskı, Umman 2001, I, 95; ‘Afif ‘Abdurrahmân, *Mu’cemu’ş-şu’arâi’l-‘Abbâsiyyîn*, Dâru Sâdr, 1.Baskı, Lübnan 2000, s. 79; Usta, *a.g.m.*, s. 1086; Ferrûh, *a.g.e.*, s. 239.

<sup>315</sup> Tureyfî, *a.g.e.*, I, 116-117.

<sup>316</sup> Şiir ve tercümesi: Usta, *a.g.m.*, s. 1085.

لَا تَعْجَبُوا فَلَوْ أَنَّ طُولَ قَنَاةِهِ مِثْلًا إِذْ نَظَّمَ الْفَوَارِسَ مِثْلًا

Dediler ki; o tek bir vuruşla iki süvariye indirir.

Eğer okunun boyu bir mil olsaydı,

Bir mil uzaklıktaki süvariye de indirirdi.

### 5.2.2.2. Ebu'n-Nidâ (ö.m.VIII. a.)

Abbasî döneminin eşkıya şairlerindedir. Mısır'da yaşadı. Yaşadığı dönemde halife, Ebû C'afar el-Mansûr, Mısır valisi ise Huseyin b. Cemîl'di. Huseyin b. Cemîl, Mısır halkından çok ağır toprak vergileri alıyordu. Halk bu vergiyi vermeyi reddederek bir çiftçi isyanı başlattı. Bunu bir fırsata dönüştüren Ebu'n-Nidâ, isyancıları etrafına toplayarak Şam bölgesindeki kasabalara baskınlar düzenlemeye, ticaret kervanlarının önünü kesmeye başladı. Bu işi oldukça ileriye götüren Ebu'n-Nidâ'nın çetesine çevreden başkaları da katılmaya başladı. Gücü gün geçtikçe artıyordu. Artık Mısır'da Abbasî yönetimi için büyük bir tehlike arz ediyordu. Hârûn Reşîd, Yahya b. Mu'az komutanlığında Bağdat'tan bir ordu gönderdi. Bu arada Ebu'n-Nidâ, himayesindeki bin adamla birlikte Şam bölgesine doğru yola koyuldu. Hizâm kabilesinin eşkıyalarını da birliğine alan Ebu'n-Nidâ yolu üzerinde tüm kasabaları, köyleri yağmalıyor ve tahrip ediyordu. İki ordu Filistin topraklarında karşılaştı. Aralarında çok şiddetli çarpışmalar oldu. Ebu'n-Nidâ, bu ordu karşısında fazla dayanamadı. Kendisi esir düştü. Bazı arkadaşları öldürüldü. Bir kısmı kaçmayı başardı.

Diğer taraftan Bağdat yönetimi Mısır'a da bir ordu göndermişti. Mısır'a giden ordu ise isyancıları ağır bir hezimete uğrattı ve burada eski iktisadî baskı düzenini tekrar güvence altına aldı. Mısırlıları itaate zorladı ve daha önce vermedikleri vergileri tekrar vermeyi kabul ettirdi. İbn Mu'az, Mısır ileri gelenlerini huzuruna çağırdı. Sonra hepsini bağlayıp zillet içinde Bağdat'a gönderdi. Yahya b. Mu'az ile tutuştuğu savaşta Ebu'n-Nidâ maiyetindekileri cesaretlendirmeye çalıştığı ve onlara ya kaçmak ya da sebat gösterip savaşmak şeklinde iki yol gösterdiği şiirinde şöyle demektedir:<sup>317</sup>

أَقُولُ إِذَا الرِّفَاقُ بَدَتْ لَوَجْهِي أَلَا حُلُّوا رِحَالَكُمْ وَطِيرُوا

<sup>317</sup> Nureddîn, *a.g.e.* , s. 267.

وَأِنْ لَمْ تَتْرُكُوها فَاسْتَعِدُّوا  
لِحَرْبٍ مِّثْلِ صَاحِبَةِ تَغُورٍ  
أَقُولُ لِصَاحِبَتِي كُرُوا عَلَيَّهِمْ  
فَلَيْسَ يَهْرُهُمْ إِلَّا الْكُرُورُ

Arkadaşlarım bana yöneldiklerinde onlara dedim ki;  
İvedilikle yollarımızı ayırıp gidin.  
Eğer (burayı) terk etmeyecekseniz,  
Hızlı esen bir rüzgâr gibi savaşa hazır olun.  
Arkadaşlarıma “Onlara saldırın” diyorum.  
Çünkü onları ancak saldırı hezimete uğrattır.

### 5.2.3. Fakir Eşkîya Şairler (Hicivciler)

Bu gruptaki şairler çoğu zaman aç, susuz kalan, geçimlerini sağlayamayan, toplumda bir iş imkânı bulamamış olanlardır. Daha önce de değindiğimiz gibi Abbasîler dönemindeki ihtilaller, isyanlar, bir kesimin ihtişam ve debdebe içinde yaşaması ve bunların mal biriktirme yarışı gibi sebeplerden dolayı bir işsizler ordusu doğmuştur. Bunlardan şiir yeteneğine sahip olanlar çeşitli vesilelerle geçimlerini sağlamaya çalışıyorlardı. Bunlar elit kesimlerden hediyeler elde etmeye çalışır, buna vakıf olmadıkları zaman da hicvetme yoluna giderek onlardan bir şeyler koparmaya çalışırlardı. Yani bir tür şantaj yoluna gidiyorlardı. Bu gruptaki şairlerin en önemlileri Ebu’ş-Şemakmak, İsmail b. İbrahim b. Hamdeviyye, Ebu’l-Abbâs b. el-‘Ummânî, Ebû Firavûn es-Sâsî, Ebu’l-Muhaffef Gâdir b. Şâkir ve ‘Abbâs b. Tarhân gibi şairlerdir.<sup>318</sup>

#### 5.2.3.1. İsmail b. İbrahim b. Hamdeviyye ( ö.m.784)

O, Ebû ‘Alî b. İsmail b. İbrahim b. Hamdeviyye el-Basrî’dir. Abbasî döneminin hicivci eşkîya şairlerindendir. Hayatını kazanmak için hiciv yolunu seçti. Hiciv için genellikle aristokrat ve yönetici kesimleri seçen şair; alaycı, nüktedan ve keskin bir dile sahipti. Şair, aynı zamanda kendi döneminde tasvir konusunda insanların en yeteneklisiydi.

Ahmed b. Harb el-Muhallebî, ona sürekli lütuf ve ikramda bulunan biriydi. Bundan dolayı onu sürekli övüyordu. Ancak Ahmed b. Harb bir gün kendisine eski bir giysi verince durum değişti. Kendisine eski bir elbise verilmesine çok kızan şair

<sup>318</sup> Usta, *a.g.m.* , s.1087; Nureddîn, *a.g.e.* , s. 271-272; ‘Atvân, *a.g.e.* , s. 85.

muhatabını hicvetmeye başladı. Bu hiciv şiirleri o kadar çoğaldı ki şöhreti şehrin dört bir yanına yayıldı. İsmail b. İbrahim, aynı zamanda el-Câhiz, el-Muberrred'i ve kendisine çok zayıf bir koyun hediye ettiği için Sa'ûd b. Humeyd'i de hicvetmiştir.<sup>319</sup> Ahmed b. Harb'ın kendisine gönderdiği giysi ile ilgili olarak şöyle demektedir:<sup>320</sup>

يا بن حربٍ كَسَوْتَنِي طَيْلَسَانًا      مَلٌّ مِنْ صُحْبَةِ الزَّمَانِ وَصَدًّا  
فَحَسِبْنَا نَسَجَ الْعِنَاكِبِ لَوْ قَيْسَ      إِلَى ضَعْفِ طَيْلَسَانِكَ سَدًّا  
إِنْ تَنَفَّسْتَ فِيهِ يَنْشِقُّ شَقًّا      أَوْ تَنْحَنَحْتَ فِيهِ يَنْقُدُ قَدًّا  
طَالَ تَرْدَادُهُ إِلَى الرَّفْوِ حَتَّى      لَوْ بَعَثْنَا وَحْدَهُ لَتَهْدَى

Ey İbn Harb! Bana öyle bir elbise giydirdin ki;  
Zamana eşlik etmekten ve ona karşı koymaktan bıkmıştır.  
Eğer örümcek ağı ile kıyaslarsak  
Verdiğin giysi ondan daha zayıf ve kısadır.  
Eğer onu giymiş halde nefes alırsan yırtılır,  
Öksürürsen param parça olur.  
Yamaları o kadar çok tekrar etmiştir ki;  
Sadece o (yamaları) gönderirsek (gerçeği) ortaya koyar.

Başkaları ziynet ve nimet içinde yaşarken kendisi ihtiyaç ve yokluk içindedir. Onlar binekleriyle yolculuk yaparken kendisi yaya yürümektedir. Bu konu ile ilgili olarak şöyle demektedir.<sup>321</sup>

مَنْ كَانَ فِي الدُّنْيَا أَخَا ثُرْوَةٍ      فَنَحْنُ مِنْ نَظَارَةِ الدُّنْيَا  
نَرْمِقُهَا مِنْ كَثَبِ حَسْرَةٍ      كَأَنَّا لَفْظٌ بِلاَ مَعْنَى

Kim bu dünyada servet sahibi olmuşsa biz bakakalmış ve hasretle göz dikmişiz.  
(o servet sahiplerinin yanında) sanki manası olmayan lafızlar gibiyiz.

<sup>319</sup> İbnu'l-Mu'tez, Ebu'l Abbâs Abdullâh b. Muhammed, *Tabakâtu's-şu'arâ* (Tahkik: 'Abdussettâr Ahmed Ferrâc), Daru'l-Ma'ârif, Mısır trhz, s. 371; el-Kutubî, *a.g.e.*, I, 173; 'Atvân, *a.g.e.*, s. 105-106; İbn 'Abdurabbih, *a.g.e.*, VII, 316; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 273-274; 'Abdurrahmân, *a.g.e.*, s. 142.

<sup>320</sup> İbnu'l-Mu'tez, *a.g.e.*, s. 371.

<sup>321</sup> Nureddîn, *a.g.e.*, s. 274.



### 5.2.3.2. Ebu'l-Abbâs b. el-'Ummânî (ö.m.842)

Asıl adı Muhammed b. Zueyb olan şair, Benû Nehşel'dendir. 'Ummânî olarak adlandırılması ile ilgili farklı rivayetler vardır. Bir rivayete göre yüzündeki sarılıktan dolayı bu lakabı almıştır. Bir diğer rivayete göre ise belli bir süre 'Ummân'da ikamet ettiği için bu şekilde isimlendirilmiştir. 133 yıl gibi uzun bir hayat süren Ebu'l-Abbâs Bağdat'a geldikten sonra yoksulluk ve fakirlik içinde bir hayat sürdü. Bu durum onu, 'Abbâsî toplumundaki sınıflar arasında mevcut olan gelir dengesizliğini eleştirmeye itti. Şiirlerinde bu gelir dengesizliğini sıkça dile getiren şaire göre zenginler bolluk ve servet içinde yaşarlarken, fakirler yokluk içinde yaşamaktadırlar.

Ebu'l-Abbâs, Abbâsî halifelerinden el-Mehdî ve er-Reşîd ile tanışana kadar bu şekilde fakir bir hayat sürer. Onun bu halifeleri övmesi hayatının değişmesine ve fakirlikten kurtulmasına neden olur. Aynı zamanda çok iyi bir at tasvircisi olan şair, Recez sanatında ön plana çıkmıştır.<sup>322</sup> Toplumdaki eşitsizliği dile getirdiği bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>323</sup>

لَا يَسْتَوِي مَنْعَمٌ بِنَدَارٍ      لَهُ قِيَانٌ وَلَهُ حِمَارٌ  
مَقْصَصٌ قَصَصَهُ الْبَيْطَارُ      يُطِيفُ فِي السُّوقِ بِهَ التِّجَارُ  
وَعَرَبِيٌّ بَرْدَهُ أَطْمَارُ      يَظِلُّ فِي الطَّرْقِ لَهُ عِثَارُ  
قَدْ نَصَلَتْ مِنْ رِجْلِهِ الْأَظْفَارُ      يَأْوِي إِلَى حِصْنٍ لَهُ أَوَارُ

Servet sahibi olup bolluk içine yaşayan,  
Tüccarların onunla çarşı pazarı dolaştığı,  
Baytarın tımar ettiği merkebi ve köleleri olan zengin ile  
Elbiseleri eski püskü olan, tozlu sokaklarda gölgelenen,  
Ayakları nasır tutmuş, yakıcı barınaklarda yaşayan  
(Fakir) bedevî eşit olmazlar.

<sup>322</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.* , XVIII, 226; İbnu'l-Mu'tez, *a.g.e.* , s. 110; ez-Ziriklî, *a.g.e.* , VI, 123; İbn Kuteybe, *a.g.e.* , s. 755; 'Abdurrahmân, *a.g.e.* , s. 340; Nureddîn, *a.g.e.* , s. 276.

<sup>323</sup> İbnu'l-Mu'tez, *a.g.e.* , s. 113.

### 5.2.3.3. Ebu'ş-Şemakmak (ö.m.795)

Asıl adı Mervân b. Muhammed olan şair, aslen Horâsânlı olup mevalî kesimindedir. Boyca uzun olduğu için Şemakmak adını almıştır. Basra'da doğdu. Abbasî döneminin hicivci eşkıya şairlerindedir. Hayatı boyunca fakirlik ve yokluk içinde yaşadı. Fakirliğini ailesinden miras almanın yanı sıra dönemin kanlı çatışmaları ve iktisadî krizleri de fakir olmasında etkili olmuştur. Ayrıca fiziksel olarak çirkin olması ve kötü bir tabiata sahip olması onun insanlardan ve yöneticilerden uzak kalmasına neden olmuştur. Bütün bunlar onun fakirliğini adeta katmerleştirmiştir.

Önceleri Basra'da yaşayan Ebu'ş-Şemakmak, zaman zaman şair Beşşar b. Burd'ü ziyaret eder, ondan yıllık 200 dirhem nakdî yardım alırdı. Ebu'ş-Şemakmak, hicvetmek istediği kişiyi çok acımasız bir şekilde hicvederdi. Beşşar b. Burd, onun hicvinden çekindiği için ona ikramda bulunurdu. Ancak bu dönemde elde ettiği şeyler onun geçimini sağlamaktan oldukça uzaktı. Bundan dolayı şair, büyük umutlarla Bağdat'a geldi. Burada halifeler, vezirler ve valilerle yakınlık kuracak, onları övecek ve büyük atıyyeler elde edecekti. Ancak umduğunu bulamadı. Söz konusu kesimlerle bir türlü irtibata geçemedi. Her kapıdan geri çevrildi. Bu duruma kızan şair, hiciv yolunu seçti. Hicvettikleri arasında Vezir Fazl b. Yahyâ el- Bermekî ve halife Hârûn er-Reşîd'in kâtiplerinden Mansûr b. Ziyâd gibi kişiler yer alıyordu. Burada halifelerden büyük câizeler alan Ebu'l-'Atâhiyye ve Ebu'n-Nüvâs gibi şairlerden hiciv yoluyla bir şeyler koparmaya çalışıyordu.

Bağdat'ta da istediğini bulamayan Ebu'ş-Şemakmak Fars diyarına gitmeye karar verdi. Burada bazı valileri ziyaret eden şair, bazılarında ikram ve iyilik gördüyse de büyük bir kısmı onu geri çevirdiler. Onu geri çevirenleri hiciv etmekten geri durmayan Ebu'ş-Şemakmak burada da yokluk ve fakirlik içinde yaşadı. Artık ömrünün sonuna gelmişti. Tekrar Bağdat'a döndü. İkinci Bağdat ziyareti de onun makûs talihini değiştirmede ve burada vefat etti. Şiirlerinde toplumun genel sorunlarına değindiği için şiirleri dilden dile dolaşmış ve bu durum şiirlerinin büyük bir bölümünün korunmasına neden olmuştur.<sup>324</sup> Fakirliğini dile getirdiği bir şiirinde şöyle demektedir.<sup>325</sup>

<sup>324</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.* , III, 135; İbnu'l-Mu'tez, *a.g.e.* , s. 128; İbn 'Abdurabbih, *a.g.e.* , II, 352; Nureddin, *a.g.e.* , s. 278-280; er-Revdân, *a.g.e.* ; I, 43; 'Abdurrahmân, *a.g.e.* , s. 232; Usta, *a.g.m.* , s. 1087.

<sup>325</sup> Usta, *a.g.m.* , s. 1087.

بَرَزْتُ مِنَ الْمَنَازِلِ وَالْقُبَابِ      فَلَمْ يَعْسُرْ عَلَيَّ أَحَدٌ حِجَابِي  
فَمَنْزِلِي الْفَضَاءُ وَسَقْفُ بَيْتِي      سَمَاءُ اللَّهِ أَوْ قِطْعُ السَّحَابِ  
فَأَنْتَ إِذَا أَرَدْتَ دَخَلَْتَ بَيْتِي      عَلَيَّ مُسَلِّمًا مِنْ غَيْرِ بَابِ  
لَأَتِّيَ لَمْ أَجِدْ مِصْرَاعَ بَابِ      يَكُونُ مِنَ السَّحَابِ إِلَى التُّرَابِ  
وَلَا خِيفَتُ الْإِبَاقَ عَلَى عُبَيْدِي      وَلَا خِيفَتُ الْهَلَكَ عَلَى دَوَابِي

Evlerden ve kubbelerden dışarı çıktım.  
Artık kimseye zor gelmez bana ulaşmak.  
Bundan böyle Evim fezadır ve evimin tavanı  
Ya Allah'ın göğü ya da bir bulut parçasıdır.  
Evime girmek istediğin zaman  
Kapısı olmadan selam verilir üzerime.  
Çünkü ben bir kapı bulamadım  
Yer ile bulut arasını kapatabilecek.  
Korkmadım kölemin kaçmasından  
Ve korkmadım hayvanımın telef olmasından.

#### 5.2.3.4. Ebû Firavûn es-Sâsî (ö.h.II. a.)

O, Ebû Firavûn es-Sâsî et-Temîmî el-‘Advî olup asıl adı Şuveys'tir. Abbasî döneminin dilenci, hicivci eşkıya şairlerindedir. Fasih bir dile sahip olan Ebû Firavûn, aynı zamanda iyi şiir söyleyebilen mahir bir şairdir. Geçimini dilencilikle geçiren bedevi şair, Basra'ya dilenmek için gelir. Abbasî döneminin diğer yoksul insanların yaşamak zorunda olduğu hayatı o da yaşar. Bir kesim müreffeh bir hayat sürerken o, yokluk içinde yaşar. Bir şeyleri çalınır diye değil, başkaları onun bu kötü durumunu görmesin diye evini kilitler.

Diğer fakir, hicivci şairler gibi o da sonunda hicve yönelir. Hicvi kullanmasındaki amacı zenginleri cömertliğe itmektir. Şiirlerinde onları cimrilikle suçlar. Onları küçümser

ve hor görür. Şair, şiirlerinde genellikle içinde yaşadığı zorlu hayatı tasvir etmiştir.<sup>326</sup>  
Fakirliğini dile getirdiği bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>327</sup>

وَصِيبِيَّةٌ مِّثْلُ صِغَارِ الدَّرِّ      سُودِ الْوُجُوهِ كَسَوَادِ الْقَدْرِ  
جَاءَهُمُ الْبُرْدُ وَهُمْ بِشَرِّ      بَغَيْرِ قُطْفٍ وَبِغَيْرِ دُثْرِ  
تَرَاهُمْ بَعْدَ صَلَاةِ الْعَصْرِ      بَعْضُهُمْ مُلْتَصِقٌ بِصَدْرِي  
وَأَخْرَ مُلْتَصِقٌ بِظَهْرِي      إِذَا بَكَوْا عَلَّتْهُمْ بِالْفَجْرِ  
حَتَّى إِذَا لَاحَ عَمُودُ الْفَجْرِ      وَلَحَتْ الشَّمْسُ خَرَجَتْ أُسْرِي

Karınca yavruları gibi çocuklar, karadır yüzleri kara tencere gibi.

Kış geldiği halde onlar paltosuz ve üstsüz bir şekilde hala açıktalar.

İkindiden sonra bir kısmını göğsüme, diğer bir kısmını sırtıma yapışmış bulursun.

(Açlıktan) ağladıklarında onları sabah ile avutuyorum.

Tan yeri ağarana ve güneş doğuncaya kadar böyle devam eder.

(Sonunda ) hızlıca (evden) sıvışırım.

Bir taciri hicvettiği başka bir şiirinde ise şöyle der:<sup>328</sup>

لَا يَرِيمُ الدَّهْرُ مِنْ مَكَانِهِ      أَشْجَعُ مِنْ لَيْثٍ عَلَى دُكَّانِهِ  
لَا يَطْمَعُ السَّائِلُ فِي رُغْفَانِهِ      أَعْطَانِي الْفُلْسَ عَلَى هَوَانِهِ

Yerinde hiç durmaz, dükkânını korumakta aslandan daha cesurdur.

Dilenci onun ekmeğine tenezzül etmez, zillet içinde bana bir akçe verdi.

### 5.2.3.5. Ebu'l-Muhaffef (ö.m.IX. a.)

Asıl adı 'Azir b. Şâkir olan şair Abbasî döneminin hiciveci eşkıya şairlerindedir. Bağdat'ta halife el-Me'mûn zamanında yokluk ve fakirlik içinde yaşadı. Evsiz barksız bir şekilde sokaklarda yaşayan Ebu'l-Muhaffef'in en büyük hedefi bir parça ekmektir. Onun binip dolaştığı ve dilencilik yaptığı bir eşeği vardı. Bu eşeğine biner Bağdat'ın sokaklarını karış karış dolaşırdı. Sürekli yanında uğrayacağı kişilerin isimlerinin ve mesleklerinin

<sup>326</sup> İbnu'l-Mu'tez, *a.g.e.*, s. 376; Ebû 'Abdullah Muhammed b. Dâvud b. el-Cerrâh, *el-Varaka* (Tahkik: 'Abdulvehhâb 'Azzâm vd.), Dâru'l-Ma'ârif, 3.Baskı, Kahire H.1169, s. 56; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 290-293; 'Atvân, *a.g.e.*, s. 100.

<sup>327</sup> el-Cerrâh, *a.g.e.*, s. 57.

<sup>328</sup> el-Cerrâh, *a.g.e.*, s. 57.

yazılı olduğu bir defter taşırdı. Bu defterde Sultanlar, tacirler ve zanaatkârlar yer alırdı. Bunlardan bir parça ekmek dışında başka bir şey istemezdi.

Ebu'l-Muhaffef, az şiir söyleyen bir şairdi. Ancak şiirleri ilginç ve güzeldir. Şair şiirlerinde genellikle ekmek temasını işler. Ekmek elde etmek onun en büyük hedefidir. Bundan dolayı şiirlerinde sevgiliden, aşktan, şaraptan vb. bahsetmez. Onun en büyük aşkı ekmektir.<sup>329</sup> Bu konu ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>330</sup>

دَعَّ عَنْكَ رَسْمَ الدِّيَارِ      وَدَعَّ صِفَاتَ القِفَارِ  
وَعَدَّ عَنْ ذِكْرِ قَوْمٍ      قَدْ أَكْثَرُوا فِي العُقَارِ  
وَدَعَّ صِفَاتِ الزَّنَانِيرِ      فِي خُصُورِ العَدَارِ  
وَصَفَّ رَغِيفًا سَرِيًّا      حَكَتُهُ شَمْسُ النَّهَارِ  
فَلَيْسَ يَحْسُنُ إِلَّا      فِي وَصْفِهِ أَشْعَارِي

Memleketin ve ıssız çöllerin tasvirini bir kenara bırak.  
Memlekette her geçen gün sayıları artan bir topluluğu zikret.  
Genç kızların bellerindeki zunnarın vasfını bir kenara bırak.  
Gündüz güneşinin olgunlaştırdığı değerli ekmeği vasfet.  
Sadece onun vasfı benim şiirlerimde kendine yer bulabilir.

Sorumluları ve devletin büyüklerini hicvettiği bir şiirinde ise onlara şöyle seslenir:<sup>331</sup>

إِذَا كُنْتُمْ الكِبَارُ      وَكُنَّا لَكُمْ صِغَارُ  
وَصِرْتُمْ تُمَاطِلُونَ      مَتَى يَقْضِمُ الحِمَارُ؟

Sizler bizim için büyük olduğunuz da  
Ve bizler de sizin için küçük olduğumuzda  
(Sürekli bizi) oyalıyor oldunuz.  
(Bu) eşek ne zaman (ekmeği) kemirecek.

<sup>329</sup> el-Cerrâh, *a.g.e.*, s. 122; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 294-295.

<sup>330</sup> el-Cerrâh, *a.g.e.*, s. 123.

<sup>331</sup> el-Cerrâh, *a.g.e.*, s. 124.

### 5.2.3.6. ‘Abbâs b. Tarhân (ö.m.947)

Abbasî döneminin hicivci şairlerindendir. Künyesi Ebu’l-Yenbeğî olan ‘Abbâs b. Tarhân, hicivde aşırı giden, hazır cevap, sivri dilli, küfürbaz bir şairdi. İnsanların ırzlarına ve şereflerine dil uzatmaktan çekinmez, onları en kötü lafızlarla hicvederdi. Kişinin makamı mevkisi ne olursa olsun, hiç kimseden çekinmeden onu hicvederdi. Çok zor durumlarda dilencilik yapmaktan çekinmeyen şair, Halife Vâsık’ın kâtiplerinden el-Fazl b. Mervân’ı hicvettiği için hapse düşer ve burada vefat eder.

Bir gün Abbasî vezirlerinden Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî’nin huzuruna çıktı. Vezirin yanında eş, dost ve iki oğlu olduğu halde hiç çekinmeden onu hicvetti. Bu hicvinden sonra evine yüklü miktarda mal gönderildi.<sup>332</sup> ‘Abbâs b. Tarhân’ın veziri hicvettiği şiirinde şöyle der:<sup>333</sup>

صَحَبْتُ الْبِرَامِكَ عَشْرًا وَلَا فَخْبُزِي شِرَاءً وَبَيْتِي كِرًا

On yıldır Bermekîleri dost edindim,  
Ancak hayır, ekmeğimi hala satın alıyorum  
Ve evim de hala kiradır.

Fakirliğini ve isyanını dile getirdiği başka bir şiirinde ise şöyle der.<sup>334</sup>

أَلَا يَا مَلِكُ النَّاسِ وَخَيْرُ النَّاسِ لِلنَّاسِ  
أَتَنْهَانِي عَنِ النَّاسِ فَأَغْنِيَنِي عَنِ النَّاسِ  
وَالْأَفْدَعُ النَّاسِ وَدَدَعَنِي أَسْأَلُ النَّاسِ

Ey insanların sahibi! İnsanların en hayırlısı insana faydası olandır.  
Sen beni insanlardan beri mi kılıyorsun, o zaman beni zenginleştir.  
Eğer böyle yapmayacaksan beni ve insanları bırak ki dilencilik yapayım.

<sup>332</sup> İbnu’l-Mu’tez, *a.g.e.*, s. 130; Fuâd Sezgîn, *Târîhu’t-turâsi’l-‘Arabî* (Arapça’ya Çeviren: Mustafa ‘Arafe), Cami’atu’l İmâm Muhammed b. Su’ûd el-İslamiyye, Riyad 1991, II, 197; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 297-298; ‘Atvân, *a.g.e.*, s. 101-102; ‘Abdurrahmân, *a.g.e.*, s. 263.

<sup>333</sup> İbnu’l-Mu’tez, *a.g.e.*, s. 131.

<sup>334</sup> İbnu’l-Mu’tez, *a.g.e.*, s. 132.

#### 5.2.4. Hırsız Eşkîya Şairler

Bunlar daha çok dönemin anakentlerinde kapkaç ya da hırsızlık yaparak geçimlerini sağlayan şairlerdir. Bu dönemde hırsızlığın ve eşkıyalığın daha sistematik ve organizeli bir şekilde yapıldığına şahit olmaktayız. Tek başına hareket edilmez. Ortada bir çete vardır ve bu çetede herkesin bir rolü vardır. Hiçbir şey rastgele yapılmaz, her şey önceden en ince ayrıntısına kadar hesaplanmıştır. Hırsızlık yapılacağı yer ya da baskın yapılacağı bölge önceden gözetlenir. Artık Cahiliye'den Emevîler dönemine kadar olduğu gibi çöllerde dolaşılmaz. Büyük şehirler, mekân tutulur. Kılıç, mızrak, ok gibi eski silahlar terk edilmiş ve hile, tuzak, kandırma gibi yeni silahlar edinilmiştir. Bu hırsız ve eşkıya şairler özellikle cimri, zekâtını ve sadakasını vermeyen kötü huylu zenginleri seçerlerdi. Bu şairlerin en önemlileri Osman el-Hayyât ve ‘Amr b. Hedîr gibi şairlerdir.<sup>335</sup>

##### 5.2.4.1. Osman el-Hayyât (ö.m.IX. a.)

Abbasî döneminin hırsız, eşkıya şairlerindedir. Genellikle devletin hazinesinden fütursuzca faydalanan saray halkının, yol kesen haydutların, vicdansız insanların ve devletin mallarını soyan tok zenginlerin mal ve hayvanlarını çalardı. Bunu da ihtiyaç duyduğu için değil, bu kesimleri cezalandırmak için yapardı. Osman el-Hayyât, dilimizde yiğit, delikanlı ve mert anlamına gelen “fütüvve” ilkesini kendisine şiar edinmiş bu ilkenin gereklerini yerine getirmeye çalışıyordu. Buna bağlı olarak düşmanı da olsa asla komşusunun ve cömert zenginin malını çalmaz, yalan söylemez ve ihanet etmezdi. Konu ile ilgili olarak şair şöyle demektedir: “*Düşmanım dahi olsa, komşumu soymadım. Hiçbir cömert zengini soymadım. Beni öldürmek isteyeneye karşılık vermedim. Bu işe başladığımdan beri yalan söylemedim ve kimseye ihanet etmedim.*”

Osman el-Hayyât bir defasında Basra'nın büyük tüccarlarından birisinden bir miktar mal borç aldı. Borcunu ödeyince söz konusu tüccar ödediği bu borçtan bir miktarını ona hibe etmek istedi. Ancak şair bunu ret etti ve cevaben ona şöyle dedi: “*Eğer malını çalmak isteseydim bunu mutlaka yapardım. Ancak sen bu beldenin reisi sayılırsın. Sana eziyet etmek istemem. Zira bunu yaparsam “fütüvve” ilkesine aykırı davranmış olurum.*”<sup>336</sup>

<sup>335</sup> Bkz. Nureddîn, *a.g.e.*, s. 303-309; Usta, *a.g.m.*, s.1088; ‘Atvân, *a.g.e.*, s. 131.

<sup>336</sup> Nureddîn, *a.g.e.*, s. 310; Usta, *a.g.m.*, s. 1088.

Osman el-Hayyât'ın elimize ulaşan şiirleri az olmakla birlikte hedefini ve gayesini dile getirdiği şu beyitler ona aittir:<sup>337</sup>

سَأْبَعِي الْفَتَىٰ إِذَا جَلِيسَ خَلِيفَةٍ      يَقُومُ سَوَاءً أَوْ مُخِيفَ سَبِيلِ  
وَأَسْرَقُ مَالَ اللَّهِ مِنْ كُلِّ فَاجِرٍ      وَذِي بَطْنَةٍ لِلطَّيِّبَاتِ أَكُولِ

Hücum edeceğim, halifeye yakın olanlara  
Ve yol keserek insanları korkutanlara.  
Allah'ın malını her günahkârdan çalacağım.  
Karınlarını leziz yemeklerle dolduranları soyacağım.

#### 5.2.4.2. 'Amr b. Hedîr (ö.m.X. a.)

Kendisi hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Abbasî döneminin hırsız eşkıya şairlerindedir. O da diğer Abbasî döneminin fakir şairleri gibi yokluk ve fakirlik içinde yaşadı. Kasidesinde kendisini gece gündüz takip eden kötü talihinden ve fakirliğinden şikâyet eder. Elini attığı her şey sanki elinde taşa dönüşür. Yeryüzünün diğer köşesinde bir suç işlenirse bu kendisinden bilinir. Buna benzer tüm olumsuzlukların gelip kendisini bulduğunu ifade eder.<sup>338</sup> Bir şiirinde şöyle der:<sup>339</sup>

وَقَفْتُ، فَلَا أَدْرِي إِلَىٰ أَيْنَ أَذْهَبُ      وَأَيُّ أُمُورِي بِالْعَزِيمَةِ أَرْكَبُ  
عَجِبْتُ لِأَقْدَارِ عَلَيَّ تَتَابَعَتْ      بِنَحْسٍ فَأَفْنَىٰ طُولَ دَهْرِي التَّعَجُّبُ  
وَلَمَّا التَّمَسْتُ الرِّزْقَ فَنَاحِلَ حَبْلُهُ      وَكَمْ يَصِفُّ لِي مِنْ بَحْرِهِ الْعَذْبِ مَشْرَبُ  
وَإِنْ أَرَّ خَيْرًا فِي الْمَنَامِ فَنَازِحُ      وَإِنْ أَرَّ شَرًّا فَهُوَ مِنِّي مُقَرَّبُ

Olduğum yerde (bir şey yapmaksızın) kalakaldım,  
Nereye gideceğimi ve hangi işe el atacağımı bilmeden.  
Ard arda gelen kötü talihiime şaşırıyorum  
Ki hayatımın çoğu şaşkınlık içinde geçti.  
Ne zaman bir rızka el atsam bağı çözülür,  
Onun tatlı ve hoş denizinden nasibim olmadı.  
Eğer rüyamda bir iyilik görsem, o benden uzaklaşır,  
Bir kötülük görsem mutlaka beni bulur.

<sup>337</sup> Şiir ve tercümesi: Usta, *a.g.m.*, s. 1088.

<sup>338</sup> İbn 'Abdurabbih, *a.g.e.*, VII, 241; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 299; 'Atvân, *a.g.e.*, s. 47.

<sup>339</sup> İbn 'Abdurabbih, *a.g.e.*, VII, 241.



### 5.2.5. Tufeylî Eşkîya şairler

Bunlar yokluk içinde yaşayan, üstü başı kir içinde olup bir lokma ekmeğin peşinde koşan ve zenginlerin ve müreffeh bir hayat yaşayanların düzenledikleri davetlere ve düğünlere izinsiz katılan bir grup fakir eşkıya şairlerdir. Bunlar Abbasîler döneminde ortaya çıkmışlardır. Ortaya çıkış sebepleri mülkün eşit bir şekilde dağıtılmaması ve zenginlerin bu tür insanları görmezden gelmeleridir. Tufeylî kelimesi Türkçede dalkavuk, parazit, asalak ve ziyafete davetsiz giden kimse<sup>340</sup> gibi anlamlara gelmektedir. Tufeyl b. Zellâl'a nisbetle bu ismi almışlardır. Tufeyl b. Zellâl ve Osman b. Derrâc gibi şairleri bu gruba örnek olarak verebiliriz.<sup>341</sup>

#### 5.2.5.1. Tufeyl b. Zellâl (ö.m.IX. a.)

Abbasî döneminin tufeylî şairlerindendir. Kûfe ehlinde olup Gatafân kabilesine mensuptur. Tufeylîler ona nispet edilir. Davetlere, düğünlere davetsiz gittiği için “Tufeylu'l-Arâis” olarak isimlendirilmiştir. Tufeyl b. Zellâl da diğer tufeylîler gibi dönemin zenginleri, yöneticileri varlık içinde yaşarlarken kendisi fakirlik ve yokluk içinde yaşar. O, varlıklı insanların kendisine yardım elini uzatmadıkları için tufeylî olduğunu ifade eder.

Şair, tufeylî olmanın ince ayrıntıları ile ilgili olarak oğlu Abdulhamit'e verdiği öğütte ona şöyle sesleniyordu: “Eğer bir düğüne gidecek olursan, etrafı korkak bakışlarla süzme! Orada toplanan davetlileri bu şekilde başından savarsın. Eğer düğün çok kalabalık ise, sağa sola çok emirler yağdır ki, hem gelin hem de damat tarafı, seni düğün sahiplerinden sansın. Eğer ki, kapıcı kaba ve suratsız biriye, şiddet kullanmaksızın işe ilk olarak ona emirler yağdırarak başla!”<sup>342</sup>

Şair, oğlunu karşısına alarak davetsiz olarak gidilen bir yerde nasıl utanmadan ve tereddüt etmeden yemek elde edileceğini bir şiirinde şöyle açıklamaktadır.<sup>343</sup>

<sup>340</sup> İsmail Parlatır vd. , *Türkçe Sözlük I-II*, Türk Dil Kurumu Yay. , 8.Baskı, Ankara 1998, II, 250.

<sup>341</sup> Usta, *a.g.m.* , s. 1088; Bkz. Nureddîn, *a.g.e.* , s. 315-316; ‘Atvân, *a.g.e.* , s. 170.

<sup>342</sup> Ebî Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *et-Tetfil ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn ve ahbâruhum ve nevâdiru kelâmuhum ve eş'âruhum*, Dâru İbnu Hazm, yy. trhz, s. 129; İbn ‘Abdurabbih, *a.g.e.* , VII, 227; Usta, *a.g.m.* , s. 1088; Nureddîn, *a.g.e.* , s. 317.

<sup>343</sup> el-Bağdâdî, *et-Tetfil*, s. 129.

لَا تَجْزَعَنَّ مِنَ الْقَرِيبِ      وَلَا مِنَ الرَّجُلِ الْبَعِيدِ  
وَادْخُلْ كَأَنَّكَ طَائِفٌ      بِيَدَيْكَ مِعْرَفَةُ التَّرِيدِ  
مُتَدَلِّيًا فَوْقَ الطَّعَامِ      تَدَلِّي الْبَازِي الصُّيُودِ  
لِتَلْفَ مَا فَوْقَ الْمَوَائِدِ      كُلِّهَا لَفَّ الْفُهُودِ  
وَاطْرَحْ حَيَاءَكَ إِنَّمَا      وَجْهُ الْمُطْفَلِ مِنْ حَدِيدِ

Akrabadan ve uzaktaki bir adamdan korkma!

Davetlere elinde pilav kepçesi tutan bir aşçı gibi gir.

Şahinin avına saldırdığı gibi, yemeğin tam ortasına kon.

Kaplanların ortada bir şey bırakmadığı gibi

Sende sofrada bir şey bırakma ve utanmayı bırak,

Unutma ki; tufeylînin yüzü demirdendir.<sup>344</sup>

#### 5.2.5.2. Osman b. Derrâc (ö.m.IX. a.)

Abbasî döneminin tufeylî şairlerindedir. Künyesi Ebû Sa'îd olup Kinde'nin mevalilerindendi. Abbasî halifesi Me'mûn zamanında yaşayan Osman b. Derrâc iyi bir edebiyatçı ve şairdir. Aynı zamanda kendisi ile ilgili çok hoş hikâyeler vardır. Osman b. Derrâc, Tufeyl b. Zellâl'dan sonra tufeylîlik sanatını, araçlarını, hilelerini ve hedeflerini açık bir şekilde ortaya koyan kişidir.

Bir gün Sa'îd b. Abdülkerîm el-Hatâbî kendisine “*Düğün ehli seni içeri almadıkları zaman ne yaparsın?*” diye sordu. O da “*Kapılarında sızlanıp dururum. Onlar bu durumu uğursuzluk sayıp beni içeri alırlar.*” diye cevap verir.

Osman b. Derrâc, başından geçen bir olayı kendi ağzından şöyle anlatır: “*Oğlumla birlikte bir cenazeye uğradık. Orada ağlayan ve cenaze için şöyle diyen bir kadın vardı: “Öyle bir eve gideceksin ki orada ne bir döşek ne bir yastık, ne bir ışık ne bir örtü, ne ekmek ne de su bulacaksın.” Oğlum bana dönüp şöyle dedi: “Baba! Bunlar bizim eve mi gidecekler?”*”

Şair, kendisi gibi tufeylî olan arkadaşlarına şöyle seslenir: “*Kapıların ve perdelerin kapanması, kötü cevaplar, asık suratlı bekçiler, kötü lakaplar ve kargaların uyarması gibi*

<sup>344</sup> Şiir tercümesi: Usta, a.g.m. , s. 1089.

şeyler sizi asla korkutmasın... Bunu yapan kim olursa olsun ona güzel bir yumruk ve okkalı bir tokat atın... Muradınıza erdiğiniz zaman da birer vurguncu gibi yiyin. Geleceğiniz için canla başla biriktirin. Çünkü siz bu yemeğe, oraya çağrılanlardan daha müstahaksınız. Onun zamanını iyice kollayın. Onu istemede ısrarcı olun.<sup>345</sup>

Şiiri çok az olan Osman b. Derrâc'ın tufeylilik hakkında söylediği şu iki beytin sahibi olduğu bilinmektedir:<sup>346</sup>

لَذَّةُ التُّفَيْلِ دَوْمِي وَأَقِيمِي لَا تَرِيحِي  
أَنْتَ تَشْفِينِ غَلِيلِي وَتُسَلِّينَ هُمُومِي

Tufeyliliğin lezzeti sürekli benimledir.  
(Bu lezzet) beni yaşatır, beni kirletmez.  
(Ey tufeylilik) sen benim öfkemi dindirirsin  
Ve sen benim dertlerimin tesellisisin.

### 5.2.6. Şattâr Ve Ayyâr Eşkiya Şairler

Şattâr ve Ayyâr kelimeleri kurnaz, ahlaksız, hilekâr dolandırıcı ve kapkaççı gibi anlamlara gelmektedir. Bunlar serseri ve anarşist diyebileceğimiz ailelerinden ve toplumdaki kopmuş, kendine has kuralları olan, zenginlere, tüccarlara ve yolculara saldırıp yol kesicilik yapan bir grup eşkiya şairlerdir. İlk Bağdat'ta ortaya çıkan bu grup eşkiya şairler Abbasî yönetimini bile zaman zaman çaresiz bırakmışlardır. Ortaya çıkış sebepleri arasında fakirlik, baskı ve zulüm gibi nedenler gösterilebilir. Bu eşkiyalar diğer dönemlerdeki eşkiyalardan tamamen farklı bir kişiliğe sahiptirler. Örneğin iyi zengin kötü zengin ayrımı yapmazlar. Elde ettiklerini aralarında asla eşit bir şekilde paylaşmazlar. Bunlar son derece zeki ve dahi eşkiyalardır. Ayrıca çok güzel konuşurlar. Konuşmaları etkileyici ve aldatıcıdır. Bu eşkiya şairlerin en önemlileri İshâk b. Halef el-Hanefî, Ahnef el-Ukberî, Mu'sir b. el-Muhelhil ve el-Huseyin b. Ahmed el-Haccâc gibi kişilerdir.<sup>347</sup>

<sup>345</sup> el-İsfahânî, *a.g.e.*, XVI, 170; el-Kutubî, *a.g.e.*, II, 440; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 319; 'Atvân, *a.g.e.*, s. 162.

<sup>346</sup> el-Kutubî, *a.g.e.*, II, 440.

<sup>347</sup> Usta, *a.g.m.*, s. 1089; Bkz. Nureddîn, *a.g.e.*, s. 325-331; 'Atvân, *a.g.e.*, s. 152.

### 5.2.6.1. İshâk b. Halef el-Hanefî (ö.m.845)

İbn Tayyib olarak bilinen İshâk b. Halef el-Hanefî ilk Abbasîler döneminin en meşhur dolandırıcısı ve kapkaççısı olup, yiğit, delikanlı, mert olarak bilinen “Futuvve” şairlerindedir. Av köpekleri ile ava çıkmak, Şettâr ve tamburcularla muaşeret onun günlük meşguliyetleri arasında yer alır. Şîf ve Manî doktrinlerinden etkilenen şairin 100 yılı aşkın bir ömür sürdüğü söylenmektedir. İşlediği bir suçtan dolayı hapse atıldı. Bu durum onun şiiri açısından bir dönüm noktası teşkil eder. Zira hapisanede şiir yazmaya başlayan şair, bu alanda kendini geliştirerek üst yöneticiler hakkında medih şiirlerini yazabilecek dereceye gelerek döneminin en iyi şiir söyleyenleri arasında yerini alır.

İshâk b. Halef el-Hanefî, fakirlik içinde büyüdü. O, kendisini hırsızlığa ve eşkıyalığa iten temel faktörün fakirlik olduğunu söyler. Şair aynı zamanda protestocu şairlerden olup toplumun mukadderatını ve servetini elinde bulunduran üst yöneticilere karşı büyük bir öfke doludur ve onları bu anlamda zaman zaman hicveder. Çünkü fakirler büyük bir zillet içinde yaşarlarken onlar buna duyarsız kalmaktalar ve onlara iyilikte bulunmaktan kaçınılmaktadırlar. Bu öfkeden halife Me'mûn'un veziri Hasan b. Sehl de nasibini alır.

Şair, kendisini hırsızlığa ve dolandırıcılığa iten sebeplerden birinin de ölen kız kardeşinin Umeyme ismindeki kızı olduğunu söyler. Çünkü Umeyme'nin ondan başka kimsesi yoktur ve onu koruması ve kollaması gerekir. Hatta eğer kendisi ölürse, ona bakacak kimse kalmaz diye onun kendisinden önce ölmesini bile temenni eder.<sup>348</sup> Şair konu ile ilgili olarak şöyle demektedir:<sup>349</sup>

وَلَمْ أُجِبْ فِي اللَّيَالِي حِنْدَسَ الظُّلْمِ	لَوْلَا أُمَيْمَةٌ لَمْ أُجْزَعْ مِنَ العَدَمِ
ذُلَّ الْيَتِيمَةِ يَجْفُوها ذُو الرَّحِمِ	وَرَادَنِي رَغْبَةً فِي العَيْشِ مَعْرِفَتِي
وَالْمَوْتُ أَكْرَمُ نَزَالٍ عَلَى الْحَرَمِ	تَهْوَى بَقَائِي وَأَهْوَى مَوْتَهَا شَفَقًا
فَيَكْشِفُ السِّتْرَ عَن لَحْمِ عَلَى وَصَمِ	أَحَازِرُ الْفَقْرَ يَوْمًا أَنْ يَلِمُ بِهَا
فَاضَتْ لِرَحْمَةِ بِنْتِي عَبْرَتِي بِدَمِ	إِذَا تَذَكَّرْتُ بِنْتِي حِينَ تَنْدُبِنَ

<sup>348</sup> ez-Ziriklî, *a.g.e.* , I, 295; el-Kutubî, *a.g.e.* , I, 163; er-Revdân, *a.g.e.* , I, 75; Nureddîn, *a.g.e.* , s. 332-333; Usta, *a.g.m.* , s. 1089; ‘Atvân, *a.g.e.* , s.158; ; ‘Abdurrahmân, *a.g.e.* , s. 252.

<sup>349</sup> Şiir ve tercümesi: Usta, *a.g.m.* , s. 1090.

Eğer Umeyme olmasaydı, korkmazdım yokluktan.  
Gece karanlığında çalmak için yürümezdim.  
Bana hayattan zevk aldırın şey,  
Yetimlerin akrabaları tarafından kötü muamelelerini bilmemdir.  
Umeyme beni sever ve benim yaşamamı ister.  
Bende onun benden önce ölmesini dilerim.  
Çünkü ölüm kadınlar için şerefli bir durumdur.  
Umeyme'ye fakirlik yaşatmamak için çabalıyorum.  
Öyle ki; açlıktan kemikleri ortaya çıkar.  
Kızımın beni özlediğini hatırladığımda  
Gözlerimden akan su değil, kan olur.

#### 5.2.6. 2. Ahnef el-Ukberî (ö.m.995)

Asıl adı Ebu'l-Hasan Ukayl b. Muhammed el-Ukberî olup Benû Sâsân'dandır. Abbasî döneminin ayyâr ve dilenci şairlerindedir. Aslen Horasanlı olmak ile iftihar eden şair Bağdat'ta yokluk ve ihtiyaç içinde hayatına devam eder. Ona göre zenginlerin yaşadığı hayatı o ancak rüyalarında şahitlik etmektedir. Genellikle varlıklı kimselerin yolunu kesip dilencilik yapmaya çalışan Ahnef, bazen de hileye başvurup bir şeyler elde etmeye çalışırdı.

Ahnef el-Ukberî, şairliğini Bağdat'ta geliştirir. Sözleri güzel, nazmı hoş ve zariftir. Şiirlerinde genellikle fakirliği, yokluğu ve içinde yaşadığı hayatın zilletinden bahseder.<sup>350</sup> Bir şiirinde bir pislik böceği ya da bir örümcek kadar bile bir şeye sahip olmadığını ve bundan dolayı hile ile hayatını kazandığını şöyle dile getirir:<sup>351</sup>

تَأْوِي إِلَيْهِ وَمَا لِي مِثْلَهُ وَطَنُ	العَنْكَبُوتُ بَنَتْ بَيْتًا عَلَى وَهْنِ
وَلَيْسَ لِي مِثْلَهَا إِلَّا وَلَا سَكَنُ	الْحَنْفُسَاءُ لَهَا مِنْ جِنْسِهَا سَكَنُ
يَكَادُ يُدْرِكُ إِلَّا بِالتَّفَارِيقِ	قَدْ قَسَمَ اللَّهُ رِزْقِي فِي الْبِلَادِ فَمَا
وَلَا بِشَعْرٍ وَلَكِنْ بِالْمَخَارِيقِ	وَلَسْتُ مُكْتَسِبًا رِزْقًا بِفَلْسَفَةٍ
فَلَسْتُ أَنْفَقُ إِلَّا فِي الرِّسَاتِيقِ	وَالنَّاسُ قَدْ عَلِمُوا أَنَّي أَخُو حِيلِ

<sup>350</sup> Ebî Mansûr Abdülmelik es-Sa'âlebî en-Nîsâbûrî, *Yetîmetu'd-dehr fî mehâsini ehli'l-'asr* (Şerh ve Tahkik: Mufid Muhammed Kumeyha), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut 1983, III, 137; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, VI, 243; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 337-338; 'Abdurrahmân, *a.g.e.*, s. 43.

<sup>351</sup> es-Sa'âlebî, *a.g.e.*, III, 138.

Örümcek, içinde barınacağı zayıf bir ev yaptı.  
Benim ise onun gibi bir vatanım bile yok.  
Pislik böceğinin hemcinsi ile barınacağı bir evi var.  
Benim ise onun ki gibi ne bir dostum ne de bir evim var.  
Allah benim rızkımı çeşitli memleketlere salmış.  
Neredeyse bana damla damla gelmektedir.  
Ben ne felsefe ile rızkımı kazanırım, ne de şiir ile  
Ancak işimi bilerek ve ona nüfuz ederek kazanırım.  
İnsanlar bilirler ki ben hilenin kardeşiyim.  
(Bu yeteneğimi) ancak meskûn yerlerde uygulayım.

### 5.2.6. 3. Mus'ir b. el-Muhelhil (ö.m.1000)

Ebû Delf el-Hazrecî el-Yenbu'î olarak da bilinen şair, ayyâr ve şattâr olmakla ünlü bir topluluk olan Benû Sâsândandır. Bir seyyah şair olan Ebû Delf, nüktedân bir kişiliğe sahiptir. Doksan yılı aşkın ömründe diyar diyar dolaşan şairin batı ve kuzey İran ile Ermenistan bölgesini içine alan bölgelerde yaptığı seyahatlerle ilgili olarak bir seyahatnamesi bulunmaktadır. Dilencililiğin çeşitleri ve özellikleri hakkında tarihsel bilgiler vermiştir.

Zaman zaman Sâhib b. Abbâd'ı ziyaret ettiği ve başta kitapları olmak üzere ondan çeşitli şekillerde faydalandığı rivayet edilmektedir. Ayrıca İbn Nedîm'in onu gördüğü ve onu cevval biri olarak tanımladığı söylenmektedir.<sup>352</sup>

Benû Sâsân ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle demektedir:<sup>353</sup>

فَنَحْنُ النَّاسُ كُلُّ النَّاسِ فِي الْبَرِّ وَفِي الْبَحْرِ  
أَخَذْنَا جَزِيَةَ الْخَلْقِ مِنْ الصَّيْنِ إِلَى مِصْرٍ  
إِذَا ضَاقَ بِنَا قَطْرٌ نَزَلَ عَنْهُ إِلَى قَطْرِ  
لَنَا الدُّنْيَا بِمَا فِيهَا مِنَ الْإِسْلَامِ وَالْكَفْرِ  
فَنَصْطَافُ عَلَى الثَّلْجِ وَنَشْتَوِي بِلَدِّ التَّمْرِ

<sup>352</sup> es-Sa'âlebî, *a.g.e.*, III, 414; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, VII, 216; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 340; 'Abdurrahmân, *a.g.e.*, s. 172.

<sup>353</sup> es-Sa'âlebî, *a.g.e.*, III, 417.

Biz de denizde ve karada yaşayan diğer insanlar gibi bir topluluğuz.  
Halkın haracını aldık, ta Çin'den Mısır'a kadar.  
Bir bölge bize dar geldiğinde, göçeriz başka bir bölgeye.  
Dünya içindekilerle beraber bizimidir, ister Müslüman olsun isterse kâfir.  
Karın üstünde yazlarız ve kışlarız hurma memleketlerinde.

#### 5.2.6. 4. el-Huseyin b. Ahmed el-Haccâc (ö.m.1001)

O, Ebû Abdullah el-Huseyin b. Ahmed b. Muhammed b. el-Haccâc en-Nîlî el-Bağdâdî'dir. Abbasî döneminin Şattâr ve Ayyâr şairlerindedir. Bağdat ve Kûfe arasında yer alan Nîl Köyünde doğdu. Bağdat'ta vefat eden şair burada defnedildi. Şîf bir aileden gelen şair, Vezir İbn Bekâ döneminde bir ara kâtiplik görevini de görmüştür. Evini içinde bir şey olmadığı için camiye benzeten el-Haccâc, yokluk ve ihtiyaç içinde yaşadı. Şair aynı zamanda bir şeyler elde etmek için padişahları, valileri ve vezirleri de zaman zaman meth etmeye yöneliyordu.

Şattâr ve ayyâr diliyle şiir nazmeden el-Haccâc'ın şiirlerinin saçmalıklarla dolu olduğu söylenmektedir. Bununla birlikte şiirlerinin büyük bir çekiciliğinin olduğu, kendi zamanında ilgilendiği sanatta benzersiz olduğu; şiirlerinde hoş ve belîğ lafızlar yer aldığı, söz üzerindeki gücünün mükemmel olduğu ve yeni bir tarz ortaya koyduğu rivayet edilmektedir.<sup>354</sup>

Yaşadığı kötü hayatı ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle demektedir.<sup>355</sup>

عَلِيٍّ وَصَاقَتْ بِهَا حَيْلَتِي	خَلِيلِي قَدْ اتَّسَعَتْ مِحْنَتِي
زَمَانِي الْمُقْبِحُ فِي عَشِيرَتِي	إِلَى كَمْ يُخَاسِسُنِي دَائِمًا
فَقَدْ خَانَنِي الدَّهْرُ فِي مَسْكَتِي	وَكُنْتُ تَمَاسَكَتُ فِيمَا مَضَى
تَحَصَّلْتُ فِيهِ سِوَى سِوَاتِي	إِلَى مَنْزِلٍ لَا يُوَارِي إِذَا
كَقَبْرِي وَمَا حَضَرَتْ مِيتَتِي	مُقِيمًا أَرْوَحُ إِلَى مَنْزِلٍ

<sup>354</sup> es-Sa'âlebî, *a.g.e.*, III, 35; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, II, 231; Nureddîn, *a.g.e.*, s. 342; 'Abdurrahmân, *a.g.e.*, s.109.

<sup>355</sup> es-Sa'âlebî, *a.g.e.*, III, 63-64.

Ey dostum! Muhakkak ki sıkıntım arttı ve hile yollarım zorlaştı.  
Daha ne kadar zelil kılacak kötü talihim hayatımda beni.  
Geçmişte gücüm kuvvetim yerindeydi,  
Fakat zaman gücüm konusunda bana ihanet etti.  
(Evim ) öyle bir evdir ki varıldığı zaman  
Edep yerlerim hariç hiçbir şey gizlenmez onda.  
Öyle bir evde barınıyorum ki  
Sanki henüz cesedim gelmemiş mezarımdır.



## SONUÇ

Arap yarımadasının coğrafik yapısı, Arapların bedevî ve hadarî olarak iki sınıfa ayrılmaları, bedevîlerin yoksul bir hayat sürmeleri, merkezi bir yapının ve siyâsî bir otoritenin olmayışı, kabile sistemi ve bazı kişilerin kabilelerinden kovularak kabile güvencesinden mahrum bırakılmaları eşkıyalık faaliyetleri için uygun bir zemin hazırlamıştır. Diğer taraftan güçlünün ve zenginin güçsüzleri ve fakirleri ezmesi, hak ve adalet duygularının zayıflığı, toplumun sınıflara ayrılması ve hürlerin her türlü hakka sahip olmaları, kölelerin hiçbir hakkının olmayışı, dinî duyguların zayıflığı gibi sebeplerden dolayı Arap yarımadasında eşkıya şairler türemiştir.

Bu dönemdeki eşkıya şairlerin en belirgin özelliklerinin başında ortak mülkiyet ve sosyal adalet gelmektedir. Bu anlayışa sahip olan birçok eşkıya şaire göre zenginlerin arasında el değiştiren mal ve servet silah zoruyla alınıp fakirler arasında eşit bir şekilde dağıtılmalıdır. Bu düşüncelerini gerçekleştirmek için zenginlere ve onların ticaret kervanlarına saldırmışlar ve elde ettikleri malları fakirler arasında dağıtmışlardır. Bu eşkıyaların yağma için özellikle cimri ve şımarık zenginleri tercih etmeleri onları diğer eşkıyalardan ayıran temel özellik olmuştur.

Bunun yanında ırkından dolayı hor görülen eşkıya şairler topluma karşı büyük bir öfke beslemişler ve elde ettiklerini çoğu zaman fakirlerle paylaşmamışlar, bu anlamda oldukça bencil davranmışlardır. Kabilelerinden kovulan bir kısım şairler ise sadece kendi kabilelerine baskın düzenlemişlerdir. Bu dönemdeki eşkıyaların genellikle çölü mesken tutukları, silahlı oldukları ve vahşi bir kişiliğe bürünecek kadar toplumdan uzak yaşadıkları görülmüştür. Ayrıca bu eşkıyalardan bazıları bir çetenin içinde yer almışken diğer bir kısmının ise tek başına eşkıyalık yaptığı göze çarpmaktadır. Bu eşkıya şairlerin çoğunun hayatlarının öldürülmekle sonuçlandığı görülmüştür.

Sadru'l-İslam döneminde İslamiyet'in gelişiyle birlikte eşkıyalık hareketlerinde önemli ölçüde bir azalma görülmüştür. Bunun sebebi, İslamiyet'in toplumdaki ekonomik dengesizliği ortadan kaldırmak için zekât ve sadaka gibi malî yükümlülükler getirmesi, toplumda suç işlemeye karşı cezât müeyyideler koyması, kabileler arası mücadeleleri yasaklamasıdır. Ayrıca renk, dil, ırk gibi farklılıkları geçersiz sayması, kölelik müessesini

ıslah edip onların toplumda belli bir statü elde etmelerini sağlaması, din ve iman kardeşliğini ön plana çıkarması, fetih hareketleri, Hz. Muhammed ve dört halifenin adil uygulamaları gibi sebepleri sayabiliriz.

Sadru'l-İslam dönemindeki bu gelişmeler sayesinde birçok eşkıya şair, eski hayatından vazgeçerek Müslüman olmaya karar vermiştir. Bir kısmı ise Müslüman olmadığı halde kendilerine cezâî müeyyide uygulanacağı korkusuyla eşkıyalık yapmaya cesaret edememişlerdir. Diğer bir kısmı ise cahiliyet dönemindeki alışkanlıklarını bir kenara bırakmamış, o dönemde olduğu gibi eşkıyalıklarına devam etmişlerdir. Ancak Müslümanlar, bu eşkıyalar ile ilgili bilgilerin ve şiirlerinin rivayet edilmesini hoş karşılamamıştır. Bundan dolayı onlar ile ilgili bilgiler oldukça azdır.

Emevîler döneminde, Cahiliye devrindeki kabilecilik anlayışının yeniden ortaya çıkışı, veliaht tayininin doğurduğu sıkıntılar, Ehl-i Beyt taraftarlarına yapılan zulümler Emevîlerin aşırı derecede kayırılması, Arap olmayan unsurların ikinci vatandaş muamelesi görmesi bu dönemde adalet duygusunun zedelenmesine neden olmuştur. Diğer taraftan firkaların ve gurupların giderek çoğalması, bunların Emevîlerin aleyhine dönmesi, millet bütünlüğünün bozulması gibi hususlar Emevî Devletini giderek zayıflatmış ve devlette otorite boşluğuna sebep olmuştur. Bu durum eşkıyalık hareketleri için uygun bir zemin oluşturdu.

Diğer taraftan Emevîler döneminde, devletin zenginliğine rağmen, bu zenginlik ve refah halkın tüm kesimlerine yansıtılmamıştır. Emevî vali ve yöneticileri yönettikleri bölgeleri kendi malları gibi görmüş, haktan ağır vergiler almış ve böylece yoksul kesimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Bunun yanında bu yöneticilerin halka katı ve sert davranmaları ve halka zulmetmeleri halkın isyanı ile sonuçlanmış ve bazıları yol kesiciliğe ve hırsızlığa yönelmişlerdir.

Ayrıca Emevîler dönemi, cahiliye adetlerine geri dönüşün olduğu bir dönemdir. Bütün bunlardan dolayı Emevîler döneminde de cahiliye döneminde olduğu gibi kabilelerinden kovuldukları için ve ekonomik nedenlerden dolayı bir eşkıya şairler guruhu türemiştir. Ancak Emevîler döneminde, cahiliye döneminden farklı olarak merkezi otoritenin ve siyâsî bir gücün varlığına bağlı olarak yeni eşkıya türleri ortaya çıkmıştır.

Bunlar otoritenin uygulamalarını beğenmeyip başkaldıran siyâsî eşkıya şairler ile işledikleri bir suçtan dolayı adaletten kaçan suçlu eşkıya şairlerdir.

Emevîler döneminde, özellikle devlet baskısının arttığı dönemlerde eşkıyalık hareketlerine daha çok rastlanmaktadır. Bunun en büyük kanıtı çoğu eşkıya şairin özellikle Abdulmelik b. Mervân döneminde ortaya çıkmasıdır. Çünkü bu dönemde baskı ve zülüm diğer dönemlere nazaran daha fazladır. Ayrıca eşkıya şairlerin şiirlerine tanıklık ettiğimizde Emevîler döneminde Cahiliye döneminden farklı olarak hapis hayatının ortaya çıktığını görmekteyiz. Çünkü Cahiliye döneminde siyâsî otorite olmadığı için herhangi bir cezâ müeyyide söz konusu olamazdı. Ancak Emevîler suçluları ve siyasi muhalifleri etkisiz hale getirmek için hapishaneler inşa etmişlerdir.

Abbasî devleti, çok geniş bir alana yayılmış ve ticaret oldukça gelişmiş, toplum büyük bir medeniyet seviyesine ulaşmıştır. Bu arada aristokratlar önemini kaybetmiş zenginlerden oluşan bir sınıf ön plana çıkmıştır. Bu zenginler ve hanedana mensup olan kesimler lüks ve israf içinde bir yaşam sürerlerken toplumun geri kalan kısmı fakirlik içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Abbasîler dönemindeki eşkıyalığın temel sebebinin açlık olduğu öne sürülebilir. Diğer taraftan sosyal hayatta yabancılarla evlilik, şehirleşme, cariyelerin yaygınlaşması, yabancı devlet ve geleneklerin taklidi, zevk ve eğlence hayatının yaygın oluşu gibi bazı değişiklikler meydana gelmiş, bu değişiklikler toplumun farklı tabakalara ayrılmasına sebebiyet vermiştir.

Bunlara, devlet yöneticilerinin zulmü, fakir halktan aldıkları ağır vergiler ve toplumdaki dinin ve siyâsî firkalaşmaların meydana getirdiği kaotik ortam eklendiğinde, ortaya eşkıyalar, hırsızlar, yankesicilerden oluşan yeni bir grup çıkmıştır. Başta da belirttiğimiz gibi, bu grup insanlar değişen topluma ayak uydurmuşlar ve buna göre değişen koşullar eşkıyalıkta da bir takım değişiklikleri zorunlu kılmış ve Tufeylî, Şattar, Ayyar ve şehirli hırsızlar gibi yeni eşkıyalık türleri meydana gelmiştir. Bu dönemde eşkıyalar deyim yerindeyse çölden şehre inmişlerdir. Bu arada silahlar da değişmiştir. Kılıç, ok, mızrak vb. klasik silahların yerini hile, dolandırıcılık, dilencilik, hiciv, şattârlık, ayyârlık gibi yeni silahlar almıştır. Bu eşkıyalardan bazıları yaşadıklarını şiirleriyle dile getirmeye çalışmışlardır.

Eşkîya şairlerin şiirlerine gelince bu şiirlerin en önemli özelliği şairin kasidenin başında sevgilisinden bahsetme anlamına gelen “Atlal” geleneğinin terk etmesidir. Ayrıca şair kabilesinin adet ve geleneklerini hiçe sayar. Bu şiirlerin diğer bir özelliği ise uzun kaside ve recezler şeklinde olmayıp, kesik ve kısa beyitlerden oluşan basit şiirler olmasıdır. Eşkîya şair, şiirinde hırsızlık saldırı ve talan gibi konulardan bahseder. Ayrıca bu şiirler sakin bir yaşama duyulan özlem, memlekete ve aileye duyulan hasret, af dileme ve tövbe, evsizlik, kaçış, çöl ve burada yaşayan hayvanların tasviri ve düşmanlarıyla alay ve onları tehdit gibi konuları ihtiva eder. Emevîler ve Abbasîler döneminde bu konulara hapis hayatı ve burada yaşananlar da eklenir. Abbasîler döneminde eşkîya şair, çoğu zaman evinde ailesiyle birlikte yaşadığı için şiirlerinde daha çok onları koruma ve kollama, içinde yaşadığı yokluk, fakirlik ve ihtiyaç içinde olma gibi temaları konu edinir.

Bu çalışmada, Cahiliye döneminde ortaya çıkan, Sadru'l-İslam döneminde azalıp Emevîlerle birlikte tekrar hortlayan ve Abbasîler döneminde farklı bir mecrada devam eden eşkîya şairler hareketi incelenmiş, biyografileri hakkında bilgiler verilerek şiirlerinden örnekler verilmiştir.

## KAYNAKÇA

### A) Kitap ve Kitap bölümleri için Gösterim

**Abdurrahmân, Affif**, *Mu'cemu's-şu'arâi'l-Abbasiyyîn*, Dâru Sâdr, 1.Baskı, Lübnan 2000.

**Algül, Hüseyin**, *İslam Tarihi*, I-IV, Gonca Yay. , İstanbul 1991.

**el-Âmidî, İmâm Ebu'l-Kâsım el- Hüseyin İbn Bişr**, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif* (Tashih: Fritz Krenkow) , Dâru'l-Cîl, 1. Baskı, Beyrut 1991.

**Apak, Âdem**, *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2012.

**'Atvân, Hüseyin**, *eş-Şu'arâu's- sa'âlik fi'l-'asri'l-'Abbâsiyi'l-evvel*, Dâru'l-Cîl, 4.Baskı, Beyrut 1997.

**Bâbetî, 'Azîze Fevâl**, *Mu'cemu's-şu'arai'l-câhiliyyîn*, Dâru Sâdr, 1.Baskı, Beyrut 1998.

..... *Mu'cemu's-şu'arai'l-muhadramîn ve'l-Umevîyyîn*, Dâru Sâdr, 1. Baskı, Beyrut 1998.

**el-Bağdâdî, 'Abdulkâdir b. Ömer**, *Hiz'ânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-Arab*, I-XIII (Tahkîk ve şerh: 'Abdusselâm b. Muhammed Hârûn), Mektebetu'l-Hâncî, 3.Baskı, Kahire 1996.

**Bardakoğlu, Ali**, "Eşkiya", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1995.

**el-Basrî, Sadreddin 'Alî b. Ebi'l-Ferec b. Huseyin**, *Kitâbu'l-hamâseti'l-Basriyye*, I-IV (Tahkik: Muhtâruddîn Ahmed), 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut trhz.

**el-Bekrî, Ebî 'Ubeyd**, *Mu'cem mâ İsta'cem mine'l-esmâi'l-bilâdi ve'l-mevâdi'i*, I-IV (Tahkik: Mustafâ es-Sikâ), 'Âlimu'l-Kutub, 3.Baskı, Beyrut h.1403.

**Beksaç, A. Engin**, "Emevîler", *DİA*, TDV Yay. , İstanbul 1995.

**Brockelman, Carl**, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi* (Çev.: Neşet Çağatay), TTK Yay. , 2.Baskı, Ankara 2002.

**el-Bûtî, Sâid Ramazân**, *Fıkhü's-siyre, Peygamberimizin (s.a.v.)'in Uygulamasıyla İslâm* (Çev.: Ali Nar ve Orhan Aktepe), Gonca Yay., 4.Baskı, İstanbul 1987.

**el-Câhiz, Ebî 'Osmân Amr b. Bahr**, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I-IV (Tahkik: 'Abdusselâm Muhammed Hârûn), Mektebetu'l-Hâncî, 7.Baskı, Kahire 1998.

- el-Cerrâh, Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Dâvud, *el-Varaka*** (Tahkik: ‘Abdulvehhâb ‘Azzâm vd.), Dâru’l-Ma’ârif, 3.Baskı, Kahire H.1169.
- Çağatay, Neşet, *İslam’dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı***, Mars T. Ve S.A.Ş. Matbaası, Ankara 1957.
- Dayf, Şevkî, *Târîhu’l-edebi’l-‘arabî, el-‘asru’l-Câhilî***, I-IV, Dâru’l-Maâ’rif, 22. Baskı, Kahire trhz.
- Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatı (Cahiliye Dönemi)*** Fenomen Yay. , 2.Baskı, Erzurum 2012
- .....*Arap Edebiyatı Tarihi, II (Sadru’l-İslam Dönemi)* Fenomen Yay., Erzurum 2013.
- .....*Arap Edebiyatı Tarihi, III (Emevîler Dönemi)* Fenomen Yay., 1. Baskı, Erzurum 2012.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, *İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi***, M.Ü. İ.F. Yay. , İstanbul 2006.
- Ebû ‘Alî el-Kâlî, İsmâ’îl b. el-Kâsım el-Bağdâdî, *Kitâbu’l-emâlî***, I-IV, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut trhz.
- Ebu’l-Ferec, Ali b. Huseyin el-İsfahânî, *Kitâbu’l-Eğânî*** I-XXV (Tahkik: İhsân ‘Abbâs Vd.), Dâru Sâdr, 3. Baskı, Beyrut 2008.
- Ebû Nâcî, Mahmûd Hasan, *Şu’arâu’l-‘arab el-fursân fi’l-câhiliyye ve’l-İslâm***, Muessesetu’l ‘Ulûmi’l-Kur’an, 1. Baskı, Dimaşk 1984.
- Emîn, Ahmed, *es-Sa’leke ve’l-futuvve fi’l-İslâm***, Daru’l-Ma’ârif, Kahire trhz.
- ....., *Fecru’l-İslam* (Çev.: Ahmed Serdaroğlu), Kılıç Kitabevi, Ankara trhz.
- el-Evnebî, Vezîr Ebû ‘Ubeyd el-Bekrî, *Simtu’l-âlî***, I-II (Tahkik: ‘Abdul’azîz el-Meymenî), Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut 1936.
- Fayda, Mustafa, “Cahiliye”, *DİA***, TDV Yay. , İstanbul 1993.
- Fazlur Rahman, *İslam*** (Çev.: Mehmet Dağ ve Mehmet Aydın), Ankara Okulu Yay. Ankara 2004.
- Ferrûh, Ömer, *Târîhu’l-edebi’l-‘Arabî***, I-VI, Dâru’l-İlm lil-Melâyîn, 4. Baskı, Beyrut 1981.
- Furat, Ahmet Subhi, *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI Asra Kadar)*** , İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. , İstanbul 1996.

- Hafnî, ‘Abdulhalîm, Şi’ru’s-Sa’âlik, menhecuhû ve hasâisuhû, Metâbiu’l-Hey’etu’l-Mısriyyetu’l-‘Amme, yy. 1987.**
- el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, et-Tetfîl ve hikâyâtu’t-tufeyliyyîn ve ahbâruhum ve nevâdiru kelâmihim ve eş’ârihim, Dâru İbnu Hazm, yy. trhz.**
- el-Hatîb et-Tebrîzî, Ebû Zekerîyya Yahyâ b. ‘Alî b. Muhammed, Şerhu dîvânü’l-hamâse, I-II, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 2000.**
- Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, I-II (Çev. : Salih Tuğ), Yeni Şafak Gazetesi Yay. , Ankara 2003.**
- ....., *İslam’a Giriş* (Çev. : Cemal Aydın), TDV Yay. , Ankara 2003.
- Heyet, Türkçe Sözlük, TTK Yay. , Ankara 1988.**
- Heykel, Muhammed Hüseyin, Hz. Muhammed’in Hayatı, I-II (Çev. : Vahdettin İnce), Yöneliş Yay. , İstanbul 2000.**
- Hitti, Dr. Ph. K., Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi (Çev.: Salih Tuğ), M.Ü.İ.F. Yay., 1. Baskı, İstanbul 2011.**
- Hobsbawm, Eric j., Eşkiyalar (Çev.: Osman Akinhay), Can Matbaacılık, 1. Baskı, İstanbul 2011.**
- Huleyf, Yûsuf, eş-Şu’arâu’s-sa’âliku fi ‘asri’l-câhilî, Dâru’l-Ma’arif, 3. Baskı, Kahire 1978.**
- İbn ‘Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî, el-‘İkdu’l-ferîd I-IX (Tahkik: Mufîd Muhammed Kumeyha), Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut 1983.**
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan, el-İştikâk, ( Tahkik ve şerh: ‘Abdusselâm Muhammed Hârun), Daru’l-Cîl, 1. Baskı, Beyrut 1991.**
- İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed b. Haldûn el-Hadramî, Mukaddime, I-II (Çev.: Halil Kendir), Yeni Şafak Gazetesi Yayını, Ankara 2004.**
- İbn Kuteybe, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Muslim b. Kuteybe b. el-Kûfî, eş-Şi’r ve ş-şu’arâ, (Tahkik ve şerh: Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru’l-Me’ârif, Kahire trhz.**
- İbnu’l-Mu’tez, Ebu’l Abbâs Abdullâh b. Muhammed, Tabakâtu’s-şu’arâ, (Tahkik: ‘Abdussettâr Ahmed Ferrâc), Daru’l-Ma’ârif, Mısır trhz.**
- İbnu’s-Şecerî, Hibetullah b. ‘Alî b. Hamza el-‘Ulvâ el-Husnâ, el-Hamâsetu’s-Şecerîyye (Tahkik: ‘Abdulmu’in el-Melûhî vd.), Menşûrâtu Vezâretu’s-Sekâfe, Dimaşk 1970.**

- Karaman, Fikret vd.**, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay. , Ankara 2006.
- el-Kutubî, Muhammed Şâkir**, *Fevâtu'l-vefeyât*, I-V (Tahkik: İhsân 'Abbâs), Dâru Sâdr, Beyrut 1973.
- Lewis, Bernard**, *Uygurliklar Tarihinde Araplar*, (Çev. : Hakkı Dursun Yıldız), Pegasus Yay., 2.Baskı, İstanbul 2006.
- Lings, Martin**, *Hiz. Muhammed'in Hayatı*, (Çev. : Nazife Şişman) İnsan Yay. , 41. Baskı, İstanbul 2006.
- Mantran, Robert**, *İslamın Yayılış Tarihi (VII-XI Yüzyıllar)*, (Çev: İsmet Kayaoğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.
- el-Melûhî, 'Abdulmu'in**, *Eş'âru'l-lusûs ve ahbâruhum*, Dâru'l-Usâme, yy. trhz.
- Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi**, "Eşkîyalık" , Sabah Gazetesi Yay. , yy. trhz.
- el-Mubârek, Muhammed b.**, *Muntehe'l-taleb min eş'âri'l-Ârab*, I-IX (Tahkik ve Şerh: Muhammed Nebîl Tureyfi), Dâru Sâdr, 1.Baskı, Beyrut 1999.
- Murâd, Yahyâ**, *Mu'cemu terâcimi's-şu'arâi'l-kebîr*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2006.
- Muruvve, Muhammed Ridâ**, *es-Se'âlik fi'l-'asri'l-Umevî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut
- Mustafâ, İbrâhîm vd.** , *el-Mu'cemu'l-vasît*, Mecme'u'l-Lugatu'l-Arabiyye, 4. Baskı, Mısır 2004.
- Nureddîn, Hasan Ca'fer**, *Mevsû'atu's-şu'arâi'se'âlik, eş-Şu'arâu's-sa'âlik min'el-'asri'l-câhilî hattâ el-'asri'l-hadîs*, Reşâd Bres Yay. , Beyrut 2007.
- Parlatır, İsmail vd.**, *Türkçe Sözlük*, I-II, Türk Dil Kurumu Yay. , 8.Baskı, Ankara 1998.
- er-Revdân, 'Abdi 'Avn**, *Mevsû'atu şu'arâu sadru'l-islam ve'l-'asru'l-Emevî*, Dâru'l-Usâme, 1. Baskı, Umman 2001.
- ....., *Mevsû'atu şu'arâi'l-'asri'l-Câhilî*, Dâru Usame, 1.Baskı, Umman 2001.
- ....., *Mevsu'atu Şü'arâi'l-'asri'l-'Abbasî I-II*, Dâru'l-Usâme, 1. Baskı, Umman 2001.
- es-Sa'âlebî, Ebî Mansûr Abdulmelik en-Nîsâbûrî**, *Yetîmetu'd-dehr fi mehâsini ehli'l-'asr* (Şerh ve Tahkik: Mufid Muhammed Kumeyha), Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut 1983.
- Sezgîn, Fuâd**, *Târîhu't-turâsi'l-'Arabî*, (Arapça'ya Çeviren: Mustafa 'Arafe), Cami'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslamiyye, Riyad 1991.



- es-Sukkerî, Ebû Sa'îd el-Hasan b. el-Hüseyin**, *Kitâbu şerhu eş'âri'l-huzeliyyîn*, I-III, Dâru'l-'Arûbe, Kahire trhz.
- ....., *Divânu Tamâhan b. 'Amr el- Kilâbî* (Tahkik: Muhammed Cebbâr el-Mu'aybed), Matba'atu'l-İrşâd, Bağdat 1968.
- eş-Şuk'a, Mustafâ**, *Rihletu 'ş-şi'r mine'l-Umeviyye ile'l-'Abbasiyye*, Dâru'l-Mısriyye, 4. Baskı, Kahire 1997.
- Tureyfi, Muhammed Nebîl**, *Dîvânu'l-lusûs fi'l-'asreyn: el-Câhilî ve'l-İslâmî*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 2004.
- Tülücü, Süleyman**, “Şenferâ”, *DİA*, TDV Yay. , İstanbul 2010.
- Üçok, Bahriye**, *İslam Tarihi, Emevîler-Abbasiler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1968.
- Vatandaş, Celaeddin**, *Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatı ve İslâm Daveti, Mekke Dönemi*, Pınar Yay. , 7.Baskı, İstanbul 2011.
- ....., *Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatı ve İslâm Daveti, Medine Dönemi*, Pınar Yay. , 7.Baskı, İstanbul 2011.
- Wellhausen, Julius**, *Arap Devleti ve Sukutu* ( Çev. : Fikret Işıltan), Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yay. , Ankara 1963.
- Yâkût el-Hamevî**, Şeyhu'l-İmâm Şihâbuddîn Ebû 'Abdullâh b. 'Abdullâhe r-Rumî el-Bağdâdî, *Mu'cemu'l-buldân*, I-V, Dâru Sâdr, Beyrut 1977.
- Yayın Kurulu**, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, “Cahiliyye”, Milliyet Gazetesi Yay., İstanbul trhz.
- Yazır, Elmahlı M. Hamdi**, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, Birleşik Yay. , İstanbul 2003.
- Yıldız, Hakkı Dursun**, “Abbasiler”, *DİA*, TDV Yay. , İstanbul 1988.
- Yurdaydın, Hüseyin G.**, *İslâm Tarihi Dersleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. , Ankara 1971.
- Zeydan, Corcî**, *İslam Uygarlıkları Tarihi* (Çev.: Nejdet Gök) , İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2012.
- ....., *Tarîhu âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*, I-IV, Dâru'l-Hilâl, yy. trhz.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn**, *el-A'lâm, Kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ' min'el-'Arab ve'l-musta'rebîn ve'l-musteşrikîn*, I-VIII, Dâru'l-'İlm li'l-Melayîn Yay. , 5. Baskı, Beyrut 1980.

## B) Dergilerdeki Makaleler

**Ertürk, Volkan**, “*XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Vize Sancağında Eşkîyalık Faaliyetleri (1553-1574)*”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı ( yıl:10, Bahar 2012, s. 97-107).

**Özsoy, İsmail**, “*İslam Öncesi Dışa Kapalı Arabistan’da Sosyo-Ekonomik Bulgular ve Su’lûklar Hareketi*”, K.Ü.S.B.D., Sayı 16, c. 1 (2005).

**Öztürk, Serdar**, “*Eşkîyalar, Kabadayılar, Külhanbeyliler ve Silah Toplama*”, Bilgi ve Bellek, sayı 5 (2006).

**Usta, İbrahim**, “*Arap Edebiyatında Eşkîya Şairler*”, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/6 Spring 2014, p. 1063-1092, Ankara-Turkey.

**Uzun, Efkan**, “*Osmanlı Örnelemi Üzerinden Sosyal Eşkîyalığa Bir Bakış*”, TSA, Yıl: 10, Sayı:3, Ankara 2006

**Yıldırım, Kadri**, “*Cahiliyye Dönemi Arap Edebiyatında Su’lûk Şairler Hareketi*”, D.Ü.İ.F. Yay., Diyarbakır 2001.

## ÖZGEÇMİŞ

<b>Kişisel Bilgiler</b>	
Adı Soyadı	Adem DOĞAN
Doğum Yeri Ve Tarihi	Solhan-20/09/1980
<b>Eğitim Durumu</b>	
Lisans Öğrenimi	Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği
Bildiği Yabancı Diller	Arapça İngilizce
<b>İş Deneyimi</b>	
Çalıştığı Kurumlar	Bingöl Merkez Yamaç Yatılı Bölge İlköğretim Okulu (Öğretmen) Bingöl Merkez Mimar Sinan İlköğretim Okulu (Öğretmen) Solhan Hazarşah İlköğretim Okulu (Müdür Yard.) Solhan Atatürk Ortaokulu ( Öğretmen) Solhan İmam Hatip Ortaokulu (Müdür Yard.)
<b>İletişim</b>	
E-Posta Adresi	ensar.1980@hotmail.com
Tarih	2015